

KOVÁCS IMRE

A NÉMA FORRADALOM

CSERÉPFALVI

*Megy-é előbbre majdan fajzatom,
Vagy, mint malomnak barma, holtra fárad
S a körből, melyben jár, nem bír kitörni?
(Madách.)*

A néma forradalom

(Sövényháza, 1937 február 4.) Nehéz, piszkos téli reggel. A Tisza sárga-szennyesen hömpölyög előttem. A parton hosszában fűzfaerdő húzódik és csak a túlsó oldalon látni, megbújva a fák mögött, fehér házakat. Olyan reménytelen minden körülöttem, hogy még gondolkodni is alig merek. Az eső egész éjjel esett, a felhők most is alacsonyan lógnak; bármely pillanatban megint megeredhet. Az innenső parton kocsikkal várakozunk, a túlsó oldalra szeretnénk kompon átkelni. A komp PALLAVICINI Alfonz Károly tulajdona. A környéken minden az övé: a földek, a faluk, az emberek, a csendőrlaktanyák és a templomok. Nagyúr, a szó középkori, feudális értelmében. Hidat nem lehet a Tiszára verni, mert akkor a kompra nem lenne szükség, márpedig abból neki nagy jövedelme van. Egyedül csak ő szállíthat át kocsikat és

embereket a folyón. A környező falvak hiába viaskodnak: minden úgy történik, ahogy az Isten és az őrgóf akarja...

Várjuk a kompot, de az is nagyúr: reggel hat óránál előbb nem hajlandó átjönni értünk. Nagy, otromba, sáros alkotmány a komp. Talán csak az orosz folyókon lehet még ilyeneket látni. Különben az egész tájon van valami oroszos vonás. A megáradt sárga folyó, a végtelen síkság és az elnyűtt, elkopott emberek orosz író regényébe kíváncsoznak. A túlsóparton végre megmozdul a komp. Az emberek válla nekifeszül a kötélnek: ütemesen lépkedve húzzák a lomha jószágot. Egyszerre rántanak a kötélre; mozdulatuk a Volgán hajótvontató orosz muzsikokéra emlékeztet. Az ember szinte várja az „EJ UHNYEM” felcsendülését, de a magyar muzsikok némák. Megkínzott arcuk feketén komor, toprongyos alakjuk keserűen hangtalan, összeszorított ajkuk hallgat.

A parton álló emberek sem beszélnek. Nézik a kompot, amely lassan közeledik a szélesre áradt folyón az innenső part felé. Tekintetük követi a megszakadásig feszülő vállak nehéz mozgását és az ütemesen lépkedő lábak nehéz dobbanását. PALLAVICINI hajótvontató cselédei lihegnek, amikor a komp nekiszalad a partnak és a kocsik egymásután rágördülhetnek dübörögve. Most hosszas manőverezés folyik, míg a kompot helyes irányba állítják, majd amikor ez sikerült, a vállak ismét oda-

adóan meggörnyednek, a kezek görcsösen kapaszkodnak, a lábak keményen dobbannak; a kötél megfeszül és a komp csendesen síklik a Tisza hátán a túlsó part felé.

A korlátnak támaszkodva nézem a vizet, az örök folyót, amelynek partjain örök küzdelem folyik a földért. A folyó mindezt látja. Egyszer véres lázadásokban törnek ki az elfojtott emberi vágyak, máskor némán, leszorított, dacos ajakkal tűrik és viselik nehéz sorsukat az emberek. Ezek a kompcselédek már beletörődtek sorsukba. Tudják, hogy nekik jobb dolguk sohasem lesz. Az egyik azt mondja, amikor megkérdézem tőle, hogy mit vár a jövőtől: „Semmit; ítélet alatt vagyunk: az apáinknak is ez volt a sorsa, a mienk is ez és a fiainké is ez lesz.” Később megtudom, hogy szektás, annak a szektának a tagja, akik „ÍTÉLET ALATT” vannak és akiknek az a véleményük erről a világról, hogy itt nekik sohasem lesz igazuk. Az emberek bólogatnak körülöttünk. Igen, örök nyomorúságra vannak ítélve és sohasem lesz igazuk! A komp nagyot zökken; megérkeztünk a túlsó oldalra, PALLAVICINI Alfonz Károly örgróf birodalmába ...

Szétvert falvak

Kocsira ülünk, egy darabig még a Tisza partján megyünk, majd nekifordulunk Sövényházának. Amerre ellátunk minden az örgrófé: a földek, az emberek, a

templomok és — a szétvert falvak is. A romokban heverő falvak valamikor népes községek voltak. A Pallaviciniek verették szét őket az elmúlt évtizedek alatt. Itt örökös küzdelem folyik és a harc nyomai ezek a düledező, vagy már alig látható romok. Valamikor — a török háborúk meszimte és a birtokviszonyok rendezése után — az alföldi nagybirtokok (különösen délen) krónikus munkáshiányban szenvedtek. Mivel csak nyáron tudtak állandó foglalkozást nyújtani az ideiglenesen alkalmazott munkásoknak, azok nem szívesen jöttek messzebbfekvő helyekről, mert a keresetük ráment az utazásra. A földesurak úgy oldották meg ezt a kérdést, hogy mezőgazdasági munkásokat telepítettek birtokaikra. Adtak nekik egy kis belsőseget, ahol házat építhettek maguknak és kaptak külsőseget — néhány hold földet — haszonbérbe, így létesültek egymásután az Alföldön az úgynevezett telepes-, zsellér- vagy kertész-községek. Ezeknek a területe a földesúré volt, a házak pedig a bérlőké. Idővel a telepesek kiemelkedtek a munkássorból és bérlők lettek. Sok helyen ez már az első telepeseknek sikerült, de nagyobb-részt csak a dohány-kertészeknek. A legtöbb telepes-község a múlt század folyamán próbálkozott a bérleti rendszer megvalósításával, több-kevesebb sikerrel.

A Pallaviciniek hatvanezerholdas hitbizományi birtokán sok ilyen telepes-község keletkezett: ANYÁS, DÖC, DILITOR, BAKS, PÜNKÖSDKUT, KUTYABOND,

SZENTGYÖRGY, SÖVÉNYHÁZA. Ezekben a községekben a lakosság hamarosan berendezkedett; iskolák, templomok épültek. Megszervezték a közigazgatást és valamennyien rendes faluéletet éltek. PALUGYAY Imre „MAGYARORSZÁG LEÍRÁSA” című munkájában, amely 1855-ben jelent meg, meg is emlékezik róluk, írásaiból kitűnik, hogy a telepések gyarapodtak lélekszámában, anyagiakban egyaránt. ANYÁSRÓL például azt írja, hogy Pusztaszerrel határos, s úgy közigazgatásilag, mint adószorozatilag Sövényházával egy „adóközséget” képez. Népeisége 1827-ben 741, 1839-ben 883, 1850-ben 1016 lélek. 1850-ben 140 családot említ, tehát nagy, népes családok voltak. A lakosok kettő kivételével mind katolikusok. Van temploma, iskolája, községháza és 135 parasztháza a falunak. Részletesen felsorolja az állatállományt: 79 csikó, 255 ló, 105 ökör, 327 tehén, 400 juh. A telepéseknek volt lovuk, tehenük: jól álltak! Az anyakönyvet 1787 óta vezették, 1807-től önálló egyházuk van. Iskolájuk egy vallásbéli, összevontosztályú; 1850-ben 45 tanulóval. Anyás a múlt század közepén erős, komoly, jövőjében bízó község, ma — romokban hever a Tisza partján! De üyen a többi is. SÖVÉNYHÁZÁNAK 364, SZENTGYÖRGYNEK 148, DÓCNAK 458, BAKSNAK 604 lakosa volt 1850-ben. És ezek is mind romokban hevernek. A Pallaviciniek verették szét őket. Megvolt rá az okuk. A jobbágyfelszabadítás és birtokmegváltás

után a telepes községekkel sok baj volt. Ugyanis a telekkönyv bevezetésével nagyon visszas helyzetet teremtett az, hogy a ház a telepesé, a házhely meg a földbirtokosé. Állandó a súrlódás és a telepesek saját tulajdonuknak akarják nyilvánítani a bérletet. Pallavicini dohánykertészei már 1852-ben követelődznek. Azzal érvelnek, hogy az örgrófot — aki a szabadságharc alatt Bécsben volt és a magyarok „in effigie” felkötötték — nem illeti meg többé a birtoklás joga. A hitbizomány felosztását követelik, de az örgróf még igen nagy hatalom. Tisztartója a főkolompókat elkergeti, házaikat szétvereti. Egy éjszaka azonban lovascsapat veszi körül lakását és agyonlövik.

A népnek ez az elszánt fellépése semmiféle változást nem hozott. Sőt a telepes-községekkel országszerte egyre több a baj, míg végre 1873-ban az úgynevezett telepes törvény rendezni akarja ezt a kérdést és kimondja, hogy a belsőség megváltható, a külsőség pedig megegyezés tárgyát képezi. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a község belterületét át kell írni a község, illetve a telepesek nevére, vagyis ezután nem uradalmi területként szerepelnek. A külsőség: az a pár hold bérelt föld pedig, vagy továbbra is bérletként marad a telepesek kezén, vagy közös megegyezéssel a telepesek azt is megválthatják. A föld átírása az első rést jelentette volna a feudális Magyarországnak akkor még erősen álló bástyáin és, hogy ez meg

ne történhessék, a földesurak inkább szétveretik a telepesfalvakat és a parasztokat szétkergetik. A Pallavicini-uralomban nyolc községet vertek szét; az elsőt (Anyást) 1880 körül, az utolsót (Dócot) negyvenhat év múlva: 1926-ban. Bácskában abban az időben 73 telepes-község közül 45 pusztult el.

Kocsink szomorúan halad ezen a szomorú vidéken. A velünk tartó paraszttal beszélgetünk a szétvert falvokról. A régi telepesek leszármazottai ezek, még most is bérleti viszonyban és örökös küzdelemben állnak az ögróffal. Az idősebbek még emlékeznek az első falu szétverésére.

A pusztaszeri intéző azt a parancsot kapta Sándor ögrófftól (a mostani haszonélvező apjától), hogy a cselédekkel vonuljon ki és verje szét a falvakat. Anyás telepes lakossága azonban szembeszállt velük; visszaverték a támadást és a rákövetkező éjszaka az intézőt agyonütötték. Három nap múlva Szegedről megjött a katonaság és azok segítségével verték szét a falut.

A papokat sem kímélték a falurombolók. Dócon egy katolikus pap komolyabban foglalkozott a híveivel. Gazdakört akart csinálni, szövetkezettel, könyvtárral — elzavarták. A parasztokat is elzavarták a lerombolt falvakból. A környező nagyobb községekben és városokban szóródtak szét. Egyrészüik mégis visszamaradt és felvette a küzdelmet. A szétvert falvak helyén, vagy közelében

újból házakat építettek, újból falut alapítottak. Az új falvak nevükben hordják keletkezésük történetét. Ilyen falunevék szerepelnek: SÍRÓHEGY, BÁNOMHEGY. De dacoltak is. A lerombolt KUTYABOND helyett felépítették a KUTYANYAK nevű községet. Nyugodt életük ezután sem volt: kezdődött minden újra. Az uradalomtól 25—50 kat. hold földet béreltek s házat építettek. Amikor a bérlő már otthonosan érezte magát, az örgróf intézkedett és kizavarták házából. Egyszerűen megjelentek az uradalom emberei, a háztetőt lehúzták, a falak tövét elvágták és a falakat ledöntötték. Dócon 1926-ban 40 házat vertek így szét.

A kisebb méretű házlerombolások majdnem mindennaposak. A kilakoltatások sem szünetelnek. (A Pallavicini-uradalom egy része kisbérlet formájában a telepesek kezén van. Ma a küzdelem a bérleti-rendszer körül folyik. Az örgróf attól fél, hogy a bérlet egyszer végkép átmegy a bérlők kezére és mindent elkövet, hogy a bérlők állandó szekatúrának legyenek kitéve. A falurombolások, felmondások, kilakoltatások, mind ezt szolgálják. A telepes-törvényről ma már nem kell félni; most a bérleti-mizériák jelentik mindenre az okot és ürügyet.) 1934 tavaszán Síróhegyről 10 családot hordatott ki a pusztára az örgróf. Az országút mellett a szabadban tanyáztak a szerencsétlenek. Egy éjszaka meggondolták helyzetüket; fogták magukat és — visszamentek házaikba. Nem sokáig marad-

hattak földel alatt; rövidesen megjelent a községi jegyző, aki eleinte szépszóval, ígéretekkel akarta rábírní őket a távozásra, de amikor így nem ment, odarendelte a csendőroket és az uradalmi igákat. Ezek fölpakolták a telepesek holmiját és pár kilométerrel odébb lehányták az országút árkába.

A kivert emberek ismét visszamentek, a csendőroket és a kocsik megint megjelentek és elvitték az árokba a családokat. Hosszú heteken keresztül tartott a ki- és visszaköltözködés. Az őgrófról látta, hogy itt csak erélyesebb fellépés segíthet. Megparancsolta az uradalmi embereknek, hogy esténként verjék be az ablakokat és ne hagyják nyugodni a bérlőket. Azok nem tehettek másként: parancsot teljesítettek. (A Pallavicini-uradalom területén lévő községek a hírhedt uradalmi-községek közé tartoznak. Ezek az úgynevezett eszmei községek, a földesúr kiskirályságát alkotják és a jegyzőtől a bíróig mindenki uradalmi ember, vagy legalább is az uradalom érdekkörébe tartozik. Sövényházán és Sándorfalván például a községi tisztviselők többszáz hold földet kapnak előnyös bérletben az őgrófról!) Amikor ez sem használt; elvitték az ajtót és az ablakokat. A bérlők még ekkor sem mentek el. Végül megjelentek az igák, az embereket elhordták és a házakat felgyújtották.

A szétvert falvak romjait ma is lehet látni. A régieknek csak a helye van meg, de a téglá- és cseréptörmelék

elárulja, hogy ott valamikor falu volt. Az udvarokba ültetett eperfák még mindig úgy állanak, hogy meg lehet belőlük állapítani a házak és a porták elhelyeződését. A későbbi rombolások nyomai ma is megvannak. A ledölt házfalak, amiket még nem mosott el az eső, siváran mutatják és igazolják a harc lefolyását. Valami nehéz érzés üli meg az ember egész valóját, amikor mindezeket látja. A nyomasztó érzés rnég csak fokozódik, amikor belépünk az egyik gazdakör alacsonymennyezetű helyiségébe, ahol mintegy száz kivert magyar várakozik ránk. (MATOLCSY Mátyással jártuk a pusztulásnak ezt a szomorú birodalmát. Amikor meghallották, hogy Matolcsy ott jár, összegyűlekeztek a környező falvak népei, hogy elmondják keserves életük folyását.)

Megkínzott, megtiport magyarok riadt tömege ez a száz ember. Amint itt állnak előttünk a nyomott tanyai házban, fojtogató feszültség vibrál a levegőben. Az arcok a rettenetes szenvedések barázdáival merednek előre és a szemekben vészesen lángol az elnyomott lelkek lázadása. Sötétben húzódnak meg a terem egyik végében és a homályos világítás fantasztikus árnyai rajzolódnak ki emberi alakok formájában a fehér falakra. Időnként felcsattan a tömegeből egy-egy éles hang: „NEM BÍRJUK TOVÁBB; ELÉG VOLT!” Halk moraj kíséri; mindenki helyesel. Az ember nem bírja nézni őket, olyan nyomorúságosán szánalmasak. Vannak közöttük valóságos mártí-

rok, akik a zsellér-sors minden borzalmát átérték. De a többi is kimondhatatlanul sokat szenvedett. Még nem is olyan régen 25—50 kat. holdas bérlők, elég jómódú gazdák voltak; most toprongyosak valamennyien. Arcukra rá van írva minden szenvedésük. Egyetlen bűnük, hogy szeretik a földet. Sajátjuk nincs, pedig legnagyobb vágyuk az, hogy magukénak mondhassanak egy akkora darabot, amennyiből szerényen meg tudnának élni. De hiába: a földi hatalmasságok mindig másként döntenek. Például az 1936. évi telepítési törvény is világosan kimondja: A nincstelenek nem kapnak földet... Ma már bérelt földet sem kapnak. Pallavicini — mint már említettem — attól fél, hogy a bérletből egyszer örök tulajdon lesz. Ezért nem hagy nekik békét. Ki akarja őket üldözni a határból. De ők nem mennek; minden áldozat árán is maradnak. Szívós, kitartó fajta ez. Az uradalom csak úgy hajlandó részes munkára, aratásra, cséplésre fel fogadni őket, ha a takarmányfélék, többek között a csalamádé lekaszását is vállalják. A csalamádé itt olyan erősre nő, hogy eltörik a kasza nyele, ha vágják és — megy a munka. Az örgróf mégsem szereti őket. Pedig nagyon sokat köszönhet nekik. A kommün alatt állatállományát szétosztotta a bérlők között azzal a meggondolással, hogy kisemberektől nem rekvirálják el a vörösök. Nem is vették el, a kommün után pedig a parasztok hiány nélkül visszaadták a letétbe helyezett állatokat.

Az őrgróf azzal hálálta meg ezt a nemes cselekedetet, hogy a földreformkor a legrosszabb földeket adta nekik és még azokért is máigtartó port indított. Különben az egész Pallavicini-uradalom bérleti- és birtokpörökkel terhelt. A periratok mázsányit nyomnak és a bérlőknek soha sincs igazuk. „**ÍTÉLET ALATT VAGYUNK**” — most már kezdem érteni, mit jelent ez a mondás, ezen a földön. Amint itt állnak és panaszozzák keserű életük morzsolódását, valóban olyanok, mint az elítéltek. Összeomlóban van már bennük emberi hitük, magyarságuk és öntudatuk. Borzadva hallgatom, hogy ezek a szerencsétlenek már mindenkire fordultak segítségért, aki csak valamit is számít ebben az országban, de eddig még senki sem segített rajtuk, ellenben mindenki ígért és — cserbenhagyta őket. Ma már nem hisznek senkiben. Befelé fordulnak és deliriosos tekintetük megakad az utolsó — vagy talán legelső — lehetőségén: a biblián. Egész utcasorok „térnek meg” és lesznek **SZEKTÁSOK**. Elszakadnak a történelmi egyházaktól és egyedül indulnak el a megváltás felé vezető úton. Egy megcsalt és elítélt nép utolsó próbálkozása a szekták misztikus világa. **FORRADALOM EZ: NÉMA FORRADALOM.**

Szezták

A szezták keletkezése agrártársadalmunk különös betegsége. Az utóbbi években ütötték fel a fejüket és megdöbentő módon szaporodnak, főként az Alföldön. Ma már legalább harmincféle szezta van és minden faluban találkozunk hívőkkel. A szezták a társadalom betegségét jelzik. A nyugati országokban szekszuális, vagy pszihikai aberrációk képeben lépnek fel és rendszerint kisebb embercsoportok kiszakadását jelentik a társadalomból. Ezek azután külön életmódjuknak megfelelően rendezkednek be. Nem veszedelmesek. A keleti szeztáknak, közöttük a magyarországiaknak is, társadalmi jellegük van. Nagy néptömegek, sokszor egész társadalmi osztályok számára menekülési lehetőség a realitások kijózanító világából a szellemi, lelki felszabadulás kollektív extázisába. A nyomorúság váltja ki; a megoldatlan gazdasági, társadalmi, politikai és szociális kérdések végtelen sokasága. Ügylátszik, a nyomorúság ellen egyetlen orvoszer, a legvégső kétségbeesés, ami után már csak a teljes nihilizmus következik. A keleti szezták nagyon veszedelmesek! A forradalmak előfutárjainak lehet tekinteni őket.

A magyar szezták az elrúgott társadalmi osztályok

utolsó mentsvárai. Ahol a testi és a lelki nyomorúság együtt jár, ott keletkeznek. A Pallavicini uradalomban és az Alföld több más részén ez a helyzet. A testi nyomorúságra a falurombolás csak egy példa, a lelki elesettségre jellemző, hogy az ember nem egyszer találkozik olyan temetési menettel, amelyet nem kísér pap. A tanyák világában a templomtól, háztól a temető sokhelyt messzeesik; hat-nyolc kilométer az út. A koporsót, ha kicsi, valamelyik ember a hóna alá veszi, ha nagy, talicskára teszik és így mennek a széles országúton, pap nélkül a sír felé. Sokszor talán úgy érzik, hogy helyettesítik is a papot. Ilyenkor már közel vannak a szektásokhoz, akik maguk végzik maguk számára a vallási funkciókat. Végtelenül szomorú és leverő ilyen menetet látni, aki így temeti el anyját, vagy gyerekeit, könnyen elfordul a történelmi egyházaktól és „hívó” lesz. Ezekről eltekintve, a szektázás okai sokkal mélyebben gyökereznek. Ha figyelemmel kísérjük a parasztforradalmak történetét, akkor azt látjuk, hogy a kelyhesforradalontól a DÓZSA-féle parasztfelkelésig emelkedő irányt mutatnak, attól kezdve azonban egyre jobban elsekélyesednek és a múlt század vége felé már csak kisebb megmozdulásokban jelentkeznek. Ez érthető is. A Dózsa-korabeli idők államszervezete nem volt alkalmas arra, hogy gyorsan elfojtson forradalmi törekvéseket. A nemesek lassan készülődtek, a katonaság sokszor megbízhatat-

lán volt, a közigazgatás sem volt elég mozgékony. Az idők folyamán azonban kialakult az államszervezet mai formája: a karhatalom könnyen vonható össze, a közigazgatás is tökéletesen működik; a forradalmak kora elmúlt. A huszadik század civilizációjának bilincseibe vert parasztság nem tud megmozdulni és ezért más utakon keresi a feszültség levezetését. Ez a birtokos parasztságnál az EGYKÉZÉSBEN, a nincstelen parasztságnál pedig a háború előtt a KIVÁNDORLÁSBAN, a háború után a SZEKTÁZÁSBAN nyilvánul meg. Egy elsüllyedt nép mélyen a történelmi idők színe alatt csinálja a maga forradalmát, de ez a forradalom — néma forradalom...

A kelyhes forradalomtól a reformációig

A magyar parasztság a XV. század elején kezd ébredni. Addig csupán alázatos könyörgései voltak, de Zsigmond császár és király alatt öntudatosan követeli jogainak elismerését. Ébredésének előidézője pedig az a szellemi forradalom, amely a buszita-tanokon keresztül az emberi egyenlőség és lelki szabadság gondolatát plantálta be az elnyomott és jogtalan tömegek immár lassan befogadóképes leikébe. Európa népei már régóta várták a derengést, de egyelőre még csak máglyák világítottak, amelyek azonban sejtetni engedték, hogy merre visz az út. És — messzire világítottak ...

A XIV. században a papság kezdett elvilágiasodni és a krisztusi tanokkal homlokegyenest ellenkező módon

élt. A főpapok nem vették többé komolyan papi voltukat és az ébredező reneszánsz kifinomult és szabadabb életformájában keresték a világi örömök minél teljesebb kiélvezését. Diplomáták, politikusok, udvaroncok, hadvezérek lettek s a középkori aszkézis és lovagi morál törvényeivel nagyrészt szakítottak. Az alsópapság számos tagja szintén követte példájukat és szerényebb anyagi helyzetének megfelelően az evés-ivásban találta meg az elvilágiasodás útját.

Ezek az áldatlan állapotok megérlelték azt a szándékot, hogy az egyház keretein belül revízió alá kell venni a papság viselkedését és a zsinatok sokszor merev állásfoglalását, mert különben vége lesz az egyház tekintélyének. E törekvéseknek Angliában WICLIF János, Csehországban pedig az őt követő HUSZ János személyében szellemi vezérei is akadtak. Az elnyomott néposztályok, amelyek rendszerint saját bőrükön érezték a papok meggazdagodását, melléjük álltak. A lelkekben égett a megújulás vágya és hatalmas szellemi áramlat járta át Európa egy részét.

A fejedelmek nagy többsége és az elvilágiasodott főpapok nem igen értették meg az új törekvéseket és a zsinatok semmit sem voltak hajlandók engedni megkövetedett álláspontjaikból. Természetesen így be kellett következni annak, hogy a hitújítók nyíltan is kiálltak és most már komolyan követelték az egyház megreformálá-

sát. Az egyház eleinte türelmes volt az új tanokkal szemben, később azonban erélyesen fellépett ellenük, de hiába...

Csehországban kezdődött.

Husz Jánost megidéztek a ZSIGMOND császár által egybehívott és 1414-ben összeült konstanzi zsinatra. Ott követelték tőle, hogy vonja vissza tanait, Húsz ezt megtagadta, mire eretnekként máglyán elégették. Húsz mártírhála után az egész cseh nemzet fellázadt. Tanításait csak a felsőbb néposztályok értették ugyan, az alsó néposztályok széles tömegei nem, de szociális elesettségük reménytelen helyzetében valamit megsejtettek és uraik vezetésével nyíltan hitet tettek Húsz János mellett. Talán nem is annyira a vallási kérdésen, mint inkább a szociális lényegen volt a hangsúly és a huszitizmus csupán szellemi szálláscsinálója a későbbi kelet-középeurópai parasztforradalmaknak. A cseh nemesség, polgárság és parasztság nagy tömegei bárókkal, lovagokkal és egyetemi tanárokkal az élükön, harcot indítottak a katolikusok ellen. Vagyonukat, javaikat pusztították, őket halomra öldösték. Különösen a németekre haragudtak Zsigmond miatt.

Tanításaik közül legfontosabb volt a két szín alatt — kenyér és bor — való áldozás. Vallási kérdésekben a bibliát ismerték el és tekintették egyetlen forrásnak; az egyházatyák magyarázatait és a zsinatok határozatait

elvetették. A szentmisében az evangéliumot és a szentleckét cseh nyelven olvasták. A papságnak dús életre és világi örömök élvezetére csábító nagy jövedelmeket nem engedélyeztek; egyszerű életre kényszerítették őket. Magukat a kehelyről KELYHESEKNEK nevezték. Velük szemben a bibliai Tábor-hegyről magukat TABORITÁKNAK nevező szélsőséges szekták keletkeztek. Ezekben fanatikus szerzetesek és rajongó egyetemi hallgatók vezetésével szegény nemesek, jobbágyok és városi proletárok az egyház, állam és társadalom fennálló törvényeivel ellenkező tanokra esküdtek. Minden hívőnek megengedték a papifunkciók, igehirdetés és misemondás, illetve olvasás gyakorlását. Püspökeiket maguk választották. A böjtöket eltörölték, ereklyék, szentek tiszteletét beszüntették. Isten előtt való egyenlőségre hivatkozva a nagy jövedelmek megszüntetését és a vagyon egyenletesebb megoszlását követelték. Címek, rangok, kiváltságok és társadalmi osztálypozíciók ellen voltak. Túlásaikban eljutottak a vagyonközösségig, a kommunisztikus életformáig, a szabadszerelem, nőközösség és a meztelenség kultuszáig.

Minden forradalmi kor zavaros, ez is az volt. Az elnyomott néposztályok sokszor csak nagy kanyarodókon és szélsőségeken keresztül jutnak egyenes irányba. A cseh parasztság nyomorúságos állapotából ezekbe a szektákba menekült, ahol feloldódott minden szenvedése a fanati-

zált lelkek kollektív extázisában. A husziták azonban ellenük fordultak és ZSIZSKA János, a mérsékelt taboriták vezére kíméletlenül irtotta őket. Zsizska és hívei, akiket vezérük halála után „ÁRVÁK”-nak neveztek, a belső viszonyok rendezésével a cseh egység megteremtésére gondoltak, hogy a katolikusokkal és a külellenséggel szemben sikeresen harcolhassanak.

Erre nagy szükség volt, mert Zsigmond császár — akit a csehek elismertek a cseh trón törvényes örökösének és csak azt kérték tőle, hogy ennek fejében a két szín alatt való áldozást engedje meg — 1420-ban V. MÁRTON pápa bullájával hadba szólította Európa keresztény népeit a „cseh eretnekek” ellen és hatalmas sereggel megindult Prágának. A fővárost körülrzárta, Prága menthetetlennek látszott, amikor Zsizska János váratlan kirohásával visszaverte a támadást. Zsigmond pedig, miután a táborában lévő katolikus cseh főurak jelenlétében VECHTA érsekkel cseh királlyá koronáztatta magát, Kutenbergbe vonult. Az európai keresztihad dolgávégezetlen szétoszlott.

Közben a taboritákkal sok a baj. Ezek „vallásos kötelességüknek” tartották a főpapok és főurak rendszeres gyilkolását és minden vagyonuk lefoglalását. Mivel kommunisztikus elveikhez híven, az összes rangok, címek és előjogok megszüntetését követelték; ezt úgy vélték a leg-radikálisabban elérni, hogy a címek és rangok viselőit és

a kiváltságos osztályokat egyszerűen kiirtják. Kegyetlenségeikre a másik oldal is kegyetlenséggel felelt és egész Csehországban folyt a szörnyű öldöklés. Mindent elpusztítottak, a földművelés megakadt és éhínség fenyegette az országot. Ekkor HOLY PROKOP, a szerzetesből lett hadvezér, rablóhadjáratokat szervezett és a szomszédos országokat sorra fosztogatták. A magyar Felvidék portyázásaik állandó színtere. 1430-tól kezdve sorozatos támadásokat intéznek a magyar falvak és városok ellen. Azok népe állandó rettegésben él. Betöréseik nyomát a feldúlt és leégett községek hosszú sora jelzi. A tatárjárás óta nem látott ilyen pusztulást Magyarország. De félelmetes támadásaiknak ki volt téve Morvaország, Lengyelország és Németország is. Százával és ezrével dúlták fel a falvakat. Bámulatos az a gyorsaság, ahogy megjelentek és ismét eltűntek. 1433-ban például az egész Felvidéket elpusztították. Legtöbbet a Szepesség és Körmöcbánya szenvedett tőlük. Körmöcöt pénzverdéjével együtt kirabolták és a magyar seregek megérkezése előtt hirtelen eltakarodtak. Ugyanebben az évben Bázelen megegyeztek a katolikusok és a mérsékelt husziták. A kelyheseknek megengedték a két szín alatt való áldozást és a biblia magyarázását — püspöki ellenőrzés mellett. A túlzók ezt nem fogadták el és új harcra készültek. Zsigmond most már megelégedte a sok huszita-kellemetlenséget és végső leszámolásra szánta el magát. Új keresztesháborút hirde-

tett, de erre már nem került sor, mert közben a cseh rendek — katolikusok és kelyhesek — hadat üzentek a taboritáknak és 1434-ben a lippai csatában megverték Holy Prokop seregét. A vezér maga is a csatatéren maradt. Kézrekerült 900 harcosát a csata után máglyára hurcolták, Zsigmond pedig végre elfoglalhatta a cseh trónt. A pápa 1436-ban megengedte a huszitáknak a két szín alatt való áldozást és a prágai érseknek, valamint két püspöknek szabad választását.

Budai Nagy Antal

A huszitizmus szellemi szabadságmozgalmának hullámai Magyarországra is eljutottak. Különösen a Felvidéken, Szerémségben és Erdélyben fogadták szívesen. Terjesztői Csehországban gyakran megforduló kereskedők, a prágai egyetemen tanuló papok és intellektuelek voltak. A talaj akkor már hazánkban is megérett az új tanok befogadására. Az emberi egyenlőség és a lelki szabadság gondolata magyar földön is kísértette az elnyomott rétegeket és városi polgárok, jobbágyok, kisnemesek várták az órát, mikor üt a felszabadulásra. Az alsópapság nagyrésze szintén várt valamit és csatlakozott a mozgalomhoz. A lelkek keményen égtek a szellemi forradalom acélosító tüzeiben: Magyarországon is derengett...

Zsigmond a magyar kelyheseket üldözte. Engedelme-
vel bizonyos MARSIAI Jakab nevű ferencrendi szerzetes
jött inkvizitornak az országba és királyi katonasággal
időnként hajtóvadászatot tartott az új hit követőire. Pri-
békjei elfogták a kelyhes-tanokat valló papokat, intellek-
tueleket és parasztokat, hogy az inkvizíció törvényszéke
előtt feleljenek bűnükért. Először a Szerémséget „füs-
tölte” ki. Innen azonban két egyetemet végzett papnak:
UJLAKI Bálintnak és PÉCSY Tamásnak sikerül elmenek-
külnie: Moldovába futottak. Ott készítik elő a magyar
bibliafordítást.

Marsiai Jakab a Szerémségből Moldovába igyekszik,
de LÉPES György püspök hívására Erdélybe megy. Er-
délyben teljes a szellemi forradalom győzelme és az inkvi-
zícóra „nagy szükség” van. Jakab páter megismétli sze-
rémségi működését és mivel magyar földön már gyakor-
lata van: gyorsabban és kegyetlenebbül dolgozik. Kolozs-
vár piacán lobognak a máglyák és mellettük a karóba-
húzott parasztok üvöltése hallatszik. Nincs kegyelem,
nincs irgalom! A papok máglyára kerülnek, a jobbágyok
karóba. Még a halottakat sem kímélik. Ha valamelyik
elhunyt papra rábizonyul, hogy „eretnek” volt: csontjait
kiássák és elégetik. Közben Ujlaky Bálint és Pécsy Tamás
elkészült a bibliafordítással és ügynökeik hirdették és ter-
jesztették az ígét Erdélyben. A biblia pedig sehol nem
ír arról, hogy „küldjétek máglyára azokat, akik nem az

én nevemben cselekszenek”. A magyar parasztság közvetlenül akkor találkozott először Krisztussal. A biblia élmény lett számukra. Addig tiltott könyv volt, most „jó hírt” hozott. Nagy erő sugárzott belőle és a parasztság érezte igazát. Számukra a biblia az egyetlen erőforrás és vigasz, és ha a biblia szele megcsapja őket, mindig nagy változások következnek életükben.

Akkor is így volt. A szellemi forradalom hatása és a biblia közvetlen élménye előkészítette a parasztságot a forradalomra. A vallási megújulás vágya szociális természetű szándékot is hordozott magában és Jakab inkvizitor máglyáinak tüzeinél megedződött lelkek merték vállalni sorsuk irányításának kockázatát. Egyszerre három parasztlázadás tört ki az országban. HELTAI Gáspár magyar krónikájában így számol be róluk: „Mikoron annakutána Zsigmond király és császár felment volna Németországba, a pápának szolgálatjára a csehek ellen, és ott alá és fel forgolódék: azonközbe nagy támadások lönek Magyarországba. Mert egy paraszt ember, BALÁZS bíró, felveté magát, és sok paraszt népet bolondita meg. Ez éjjel meghágá Nagy-Szombat várost, és sokat megöle a polgárookban. Abból azután kiüt vala és messze földön megdulla Magyarországbán. Az egész Mátyusföldét is mind megdulla, és nagy pusztaságot műveié mindenütt az országokban tüzzel és fegyverrel. Nyírségben is támada egy MÁRTON bíró, ki nagy parasztsereggel mind meg-

dula és megölé nagy kegyetlenséggel a nemeseket mind az egész Nyírségbe és Szamosközbe. Ezeknek a forradalmaknak csak helyi jelentőségük volt és a rendek hamarosan leverték őket.

A nagy parasztforradalom Erdélyben kezdődött. Marsiai Jakab itt időzött a legtovább, de máglyái nem félemlítették meg a népet, sőt lángralobbantották azt a parazsat, amely a huszita-tanok élesztésével ott lappangott már hosszú ideje a lelkekben, a keletkező papi és világi oligarchia ellen. Kitörésére pedig Lépes György erdélyi püspöknek az a rendelkezése adott okot, hogy a jobbágyoknak ezentúl termény helyett pénzben kell fizetni a dézsmát. Erre állítólag a török háborúk miatt volt szükség. A jobbágyok és kisenemesek (akiknek szintén kellett dézsmát fizetniök) talán nem is tiltakoznak ellene, ha Zsigmond király jó pénzt veret. De nem veretett! A nagy bohém zavaros pénzügyeit úgy akarta rendezni, hogy egyik évben rossz, a másik évben jó pénzt veretett. Lépes György, aki szintén ravasz ember volt, a rosszpénzes években nem szedte be a dézsmát, a jópénzes évben ellenben több évre vissza-, illetve előremenőleg kérlelhetetlen szigorral behajtotta az egyházi adót. A nemfizetőket egyházi átokkal sújtotta és halottaikat a temető árkába temettette. Sokszor Jakab atya segítségét is igénybe vette. A kolozsvári kinzókamrákban a megidézettek mindent „bevallottak” és megígérték...

Nagy volt az elkeseredés Erdélyben és a nagyszombati s nyírségi példa nyomain kitört a forradalom. A székekylkek kezdtek és KARDOS Jákob oláh jobbágyai folytatták. Ez a kísérletezés Márton és Balázs bíró forradalmainak nívóján mozgott és az lett volna a sorsa, hogy az urak leverik, ha nem áll az élére egy kalotaszegi kisnemes, BUDAI NAGY Antal. Ez a Budai Nagy Antal résztvett Zsigmond csehek elleni háborúiban és ott ismerte meg a huszita tanokat. Amikor hazajött Erdélybe, egy ideig tétlenül nézte a jobbágyok és kisnemesek elnyomását, Lépes György és Marsiai Jakab működését. Sokszor látta Kolozsvár piacán a máglyák lobogását és a parasztok karóbahúzását. Belül lázadozott, de kifelé csak akkor merte hangoztatni elveit, amikor Ujlaky Bálint bibliáját olvasta. Öt is megfogta a „tiltott könyvből” áradó erő és nem tudott ellentállni a belső parancsnak. Jóbarátjával, VAJDAHÁZI NAGY Pállal és hűséges jobbágyával, NYÍRI Mártonnal a forradalmi sereg élére állott. A forradalom ekkor teljes egészében kibontakozott. Szamosmente, Szilágyság, Nyírség lángbaborult. A paraszthadak bámulatos gyorsasággal felfegyverkeztek és az Alparéthez tartozó Bábolna-hegyen gyülekeztek. Szekérvár mögött táboroztak és várták az urakat. A nemesi sereg megérkeztekor békét és kiegyezést ajánlottak. őt jobbágy ment követségbe az urakhoz és egy jött vissza, hátán bőrszakban négy társa fejével. A béketár-

gyalás meghiúsult; 1437 nyarán folyt le az ütközet. Az elszánt parasztok hatalmas lendülettel verték szét az urak seregét.

A békét a kolozsmonostori konvent előtt kötötték meg. A forradalmár parasztoknak forradalmi követeléseik egyáltalán nem voltak. Míg Csehországban a taboriták a vagyonközösség és kommunisztikus államforma gondolataig jutottak el, addig a győztes magyar parasztok csupán törvényadta jogaik visszaadását és megtartását követelték. A július 6-án lefektetett kolozsmonostori egység Lépes György elleni nagy vádirattal kezdődik, majd a nemesiség elleni váddal folytatódik:

„Az erdélyi részekben bárkinek a birtokán lakó magyarok és oláhok, egyrészt azért, mert a Krisztusban tisztelendő atya, Lépes György püspök úr a magyar lakosság részéről neki járó tizedeket silány értékű folyó dénárookban beszedni nem akarván, azokat három éven át f elhalmozódni hagyta s most egyszerre csak azt kívánta a megterheltektől, hogy azokat az ő nagy kárukra és veszteségükre a nagy és súlyos pénzben fizessék; majd ezen igaztalan megterhelhetés nem teljesítése miatt nyilvánosan és méltatlanul egyházi átok alá vette őket, amely tilalom alatt lévőknek az Oltáriszentség felvétele nélkül kimúlt szüleit, illetve apját, anyját, testvéreit, gyermekeit, avagy egyéb hozzátartozóit nem engedte a temetési szertartásban részesíteni, azokat az egyházon és temetőn kívül temették

el megszomorodott szívvel s a legmélyebb fájdalommal; továbbá nővéreik s leányaik sem a római közönséges egyház törvényei és szertartásai szerint mentek férjhez; másrészt pedig azért mivel földesuraik által, mintha pénzen vett rabszolgák volnának, nehéz szolgaságra vannak vetve, mert ha valamelyik más birtokra szeretne átköltözni, ura az elmenőt minden javából kifosztja és utoljára még sem engedi szabadon, az urak az ő szabadságuk legkisebb jogát is lábbal tiporják s azonfelül elviselhetetlen terhekkel halmozzák őket; ezek miatt és ezekből kifolyólag gyűltek tehát ők itt össze, az Alparéthez tartozó Bábólnahegyen, hogy visszaszerezzék, helyreállítsák szabadságukat, azt a szabadságot, melyet Magyarország szent királyai adtak ezen magyar haza valamennyi lakosának és hogy egymás között jól megfontolt szándékkal súlyos terheket levessék és komolyan tanácskozáván saját ügyükről, küldött követeik által a legalázatosabban kérték uraikat, hogy vennék le a jobbágyság nyakáról az elviselhetetlen szolgálai jármot és lennének tekintettel a szent királyoktól nyert szabadságukra. Nem a győztes forradalmárok hangja ez, akik előnyös helyzetüket kihasználva, minél többet szeretnének kicsikarni. Nem! A magyar paraszt öntudatos hangja ez, aki törvényadta jogainak betartását követeli, de azt keményen!

Az erdélyi forradalom, amely a kehely jegyében indult, Kolozsmonostoron mégis elért valamit, ami a jövő

felé hatalmas lépést jelentett. Volt ugyanis az egyességben egy nagyszerű fejezet, amely igen sokat sejtetett. „Azt is rendelik és szigorúan megtartandónak határozzák, hogy évenként ezután folytonosan mindig Urunk mennybemenetelének ünnepe előtt, minden egyes tanyából, uradalomból és községből két-két értelmes és szavahihető ember az előbb említett kapitányokkal, vagy közülük legalább némelyekkel, vagy más ez alkalomra kinevezendőkkel, a nevezett Bábolna-hegyen megjelenjenek és ott ugyanazok a kapitányok, vagy közülük valamelyik, azoktól az öregektől megkérdezze és kitudakolja, vajjon az ő uraik őket saját szabadalmaikban meghagyták-e vagy nem? és ha úgy találnák, hogy a nemesek közül valaki az előre bocsájtott rendeletet az alább írt záradékokkal egészben vagy valamely részben megsértette volt, vagy azokkal ellenkezően cselekedett, esküszegőnek tartassék és a többi nemesek annak védelmezésétől tartózkodjanak és óvakodjanak.” Szinte „NEGYEDIK REND”-ként jelentkezik az egyességben a magyar parasztság a nemesek, papok és polgárok (akiket Zsigmond 1402-ben hívott meg az országgyűlésre) mellett.

A nemesek azonban nem tartották be szavukat; az egyességet nem vették komolyan. A „Krisztusban tisztelendő atya”, Lépes György püspök úr sem gondolt megtartására. A kisnemeseket azzal az ígérettel, hogy tőlük soha nem fog dézsmát szedni, elcsábította a parasztoktól,

a kápolnai egyesült magyar, székely, szász gyűlés (szeptember 16-án) pedig mindent megbocsát a püspöknek és a három nemzet egységes támadást indít a pórok ellen. Dés körül eldöntetlen csatát vívnak; a nemesség időt akar nyerni és alkudozásba bocsátkozik. Október 6-án kész a második kolozsmonostori egyesség, amely már megszorítja a parasztság jogait. Békéről tehát szó sem lehet; a forradalom folyik tovább. Eleinte a póroknak kedvez a hadiszerencse. Kolozsvárt elfoglalják, de Kolozsvár és Kolozsmonostor között öldöklő harcban a nemesek győznek. Budai Nagy Antal a csataterén marad: maradék serege Kolozsvárba szorul, ott akar kitelelni. Az erdélyi nemesek szász és magyar segítséggel, továbbá a szász városok ostromeszközeivel megtámadják és beveszik a jól megerősített várost: a parasztforradalmat leverik. A tordai országgyűlésen azután a „három nemzet” megerősíti a kápolnai szövetséget — az „istentelen parasztok” ellen. A forradalmárok közül kilencet karóba huzatnak. A zord szociális klíma alól pedig menekül a magyar parasztság. Helyükbe igénytelen románok szivárognak és megkezdődik a harc Erdélyért. Az akarat még öntudatlan, de századok múlva igényeik teljessé válnak és — győznek. Erdély sorsa 1437-ben dőlt el!...

Az oligarchai idők

A magyar kelyhes-forradalmat tehát leverték és a parasztságból nem lett „negyedik rend”. Soha jóvá nem tehető bűne ez a magyar történelemnek, mert a parasztság komoly osztályöntudattal jelentkezett és részt kért sorsának irányításából, de nem akartak tudni róla. A XV. század folyamán azután a jobbágyság helyzetében sok változás következik. A jobbágyság kérdése lényege ekkor a szabadköltözködés volt. A robot, a természet- és pénzbeni szolgáltatások nem voltak olyan hatással a jobbágy emberi sorsának alakulására, mint az a kérdés, hogy szabadon választhat-e földesurat magának, avagy nem. A NAGY LAJOS által behozott kilenced nincs országos viszonylatban érvényben. Sok földesúr kevesebbel is beéri. A piacviszonyok kedvezőbb alakulása csak később csábítja a földesurakat a piacra való termelésre. Egyelőre jobbágyságra van szükségük, mert azok „ajándékok” (munera) szolgáltatásával jobb életmódot biztosítanak a földesúrnak és családjának.

Ezért a földesurak a jobbágyság szabadköltözködési jogának a megvonására gondolnak. A tehetetlen ALBERT és I. ULÁSZLÓ nem is tudtak ellentállni e nemesi törekvéseknek és hogy a jobbágyság még néhány évtizedig „szabad”, az MÁTYÁS király érdeme. Mátyás humánusabb életszemléletével a jobbágy „szabadember” voltát

nem vonta kétségbe, ő az utolsó, aki ezt az elvet megtartja és megtartását másoktól is megköveteli. Tőle SZÉCHENYIIG hosszú és nehéz az út a magyar parasztság számára. Törvényeiben kimondja a szabadköltözködést és körülírja annak lehetőségeit. A földesurakra nagy pénzbírságot vet ki arra az esetre, ha meg akarnák akadályozni a jobbágyok szabad költözködését. A jobbágyság helyzetén sokat javít, „igazságosának ismeri a nép, de uralkodása alatt mégis több, apróbb lázongás lobbant fel. A földesurak nem értették jobbágyvédő intézkedéseit. Semmi érzék nem volt bennük a nép szociális törekvései iránt. Ahogy Erdélyben megakadályozták a jobbágyság előretörését és a népi erők szabad kibontakozását — amivel később nagy súlyt lehetett volna adni a török elleni küzdelemnek, mert hiszen HUNYADI János Nándorfehérvárnál jobbára pórhadakkal verte szét a török sereget —, úgy Mátyás korában is megakadályozták a parasztság polgárisodását. A kialakuló rendi Magyarország nem akart tudni a negyedik rendről. Pedig a jobbágyság egy része komolyan kezdett polgárisodni és útban volt a magasabb társadalmi osztályalakulás felé. Ugyanis a földesúr még nem döntötte meg teljesen a földközösséget és allodiumát nem hasította ki abból, így az elhagyott jobbágytelkek kisajátítására nem gondolhatott. A jobbágyközösség maga között osztja ki a földeket és csak a XVI. és XVII. században gyűri maga alá a földesúr a falut és kapi-

talizálja a mezőgazdasági termelést. A jobbágyság helyzete sokkal jobb a XV. században, mint Werbőczy Hármaskönyvének örökérvényű századai alatt. Bizonyos differenciálódás észlelhető a falu társadalmában és a felső rétegek kezdenek kiválni a nagy jobbágyközösből. Éles határvonal még nincs jobbágy és nemes között, sőt a kisnemesek, polgárok és jobbágyok személyes érintkezései és sokszor egyenlő jogú adás-vételi szerződésai (különösen szőlő- és kerteladási szerződések) a jobbágyok számára az egyéni emelkedés lehetőségét biztosítják.

Viszont a jobbágy-közösség számára az emelkedés lehetősége abból a helyzetből adódik, hogy sokaknak sikerül magukat kivonniok a földesúri gazdaság kötelekeiből. A XV. században mintegy 700—800 olyan mezőváros van az országban, melyeknek jobbágylakossága egy összegben fizeti meg a földesuraknak járó különböző szolgáltatásokat — miután azt a telkek aránya szerint maguk beszedték — és a jobbágyi állapotból kiemelkedve komolyan polgáriasodó bérlőosztállyá kezdenek alakulni. A földesúri gazdaságban sínylődő jobbágyokkal szemben határozottan magasabb és szabadabb társadalmi osztályt jelentettek.

A sok ígérettel bízató fejlődésnek a nemesek brutális fellépése vet véget. Nagybirtokos és köznemes érdeke találkozik abban, hogy a szabadköltözködést meg kell akadályozni és minél nagyobb terheket kell a jobbá-

gyokra róni. A század utolsó évtizedében azután sorozatos törvényeket hoznak a jobbágyság mélybetaszítására. Eleinte a szabadköltözködést bizonyos formások betartásához kötik, később már megbüntetik azt a földesurat, aki szökött jobbágyokat befogad (1492. évi 93. t.-c. és az 1495. évi 18. t.-c.), majd a földesurak önkényesen bevezetik saját birtokaikon a költözködési tilalmat.

A szabad költözködés megvonása mellett a jobbágy-szolgáltatások szigorítását is el akarják érni. Az 1492. évi 47. törvénycikk a kilencedfizetés országos érvényű bevezetését mondja ki, amit az 1498. évi 41. törvénycikk a városok lakóira is kiterjeszt. Tehát az 1491—1498. évi artikulusok szabályozzák a jobbágyok jogait és kötelezettségeit olyképpen, hogy ezentúl csak kötelezettségek lesznek, jogok nem és ez alól a mezővárosok lakossága sem kivétel, így akarták megakadályozni a jobbágyok oda-özlését. Ezt elérték, de csak annak árán, hogy a polgáriásodó parasztokat visszataszították jobbágyorsóba.

Ekkor születik meg az az irányzat, amely csak két társadalmi osztályt akart látni Magyarországon: az előjogokkal és birtokkal rendelkező nemességet és ennek a földjein dolgozó jobbágyságot — és amely Werbőczy hármaskönyvével el is éri célját. Egyelőre a földesurak a maximumig fokozzák a jobbágyszolgáltatásokat. Törvényeikkel az alföldi agrárpolgárság kialakulását akadályozzák meg — erre háromszáz év elmúltával, a XVIII.

század végén kerül ismét sor — és minden igyekezetükkel saját érdekeik biztosítására gondolnak. Az oligarcha-idők fegyverzajában a jobbágyok összes jogai így elsikkadnak; az elégedetlenség országszerte nagy és újabb parasztforradalom árnyéka vetődik előre.

Dózsa György

Nem is kell sokat várni és a kelyhesforradalomnál sokkal nagyobb és véresebb parasztforradalom tör ki 1514-ben. Sokan a külföldi parasztforradalmak hullámai-ként fogják fel Dózsa forradalmát. Ez csak részben igaz! A kelyhesforradalomtól kezdve hamualatti parázként izzik az elégedetlenség és a huszita-tanokkal együtt megindult szellemi forradalom teljes erővel folyik tovább. Egész Európa háborog. Akkor a vallás volt az egyetlen olyan terület, ahol a szellem fellázadhatott. A hitújító mozgalmakon keresztül élte ki magát a szellemi felszabadulás vágya és mivel a szellemi forradalom mindig megelőzi a nagy gazdasági, társadalmi és politikai forradalmakat, a XV. és XVI. század sem lehetett kivétel; jöttek a parasztforradalmak. Ugyanabból a talajból fakadtak Németországban, Magyarországon és mindenütt. Nem véletlen, hogy Erdélyt a kelyhes-forradalom után még hét forradalom rázza meg Mohácsig. Az sem véletlen, hogy

Dózsa seregében annyi pap és diák volt. A nagy „lázadás” vitte őket a nép közé. Bent már elintézték a forradalmat. A forradalom nem akkor kezdődik, amikor már vér folyik. Nem: sokkal előbb! Bent a lelkekben évtizedek és évszázadok előzik meg a forradalmat. Dózsa korában is így volt. Papok, diákok, intellektuelek, kismemesek, jobbágyok és polgárok bent már mindent elintézték és csak az időt várták: mikor üt az óra...

És 1514-ben jött DÓZSA György, a székely nemes.

Valahogy szígyenli magát az ember, amikor ide ér: elégtételt szeretne kapni 1514-ért. Csak rezignáltán lehet olvasni a hű történetírónak, MÁRKI Sándornak sorait: „A makfalvi Dósa-családnak nem egy tagja tűnt föl a közéletben, mint államférfiú, katona, tudós, vagy író, s vakmennyi hű volt nemzetéhez mindenkor, az urakodóhoz, amikor lehetett. Hű volt mind — egyet kivéve, akinek neve úgy él a nemzet tudatában, mint a fölségsértésnek és vértagadásnak jelszava. Történeti súlyt a családnak mégis ez a bemocskolt, társadalmi szörnyül odadobott, még egyéni vitézségének babérajaitól is megfosztott ember adott. Rokonai, mintha csak szegyeitek volna; éltek, virágoztak hazaszerte: de nem emlegették őseik sorában. A maga kora is csak azon a néven látszott ismerni, amellyel saját katonái s talán ellenségei felruházták. A nemesség ellen fölkelő vezért, a Dósa-család címerszerzőjét, nem túrték meg a nemes Dósa-családban; Székelynek

keresztelték el arról a népről, amelyből eredt s amely részben sorakozott is melléje. Csak az első benyomásoknak elenyésztével akadt, ki igaz nevén szólította s visszahelyezte őt a Dósak közé. Azonban egészen korunkig jobbára meghagyták azt a nevet, melyet saját magának szerzett, s melyet ha atyafiai idáig haboztak elismerni, úgy lehet, dicsőségül fognak követelni maguknak: nem éppen most, de mindenesetre akkor, mikor a társadalom lemossa emlékéről a már teljes négy százada viselt szennyet. Hány tévedést kell megérni, míg egy eszme életrevaló alakban nyilvánul; de nem szabad mindjárt áldozatul dobni azt, ki szintén nemest, nagyot akart, egyben-másban meg is előzte korát, csakhogy nem bírta homályosan képződött terveit elfogadhatóan megalkotni.”

Mit tett Dózsa György? Egy forradalmi parasztsereg élére állott, melynek a török ellen kellett volna mennie keresztesháborúba és — az urak ellen ment. Nyilván azért, mert az urak pogányabbak voltak a töröknél. A kor mindenesetre zavaros: a parasztság letiporva, a lelkek forradalmosítva és a török a határon. A tehetetlen király az egymást maró urakkal nem tud mit csinálni, a nagy reneszánsz főpap, BAKÓCZ Tamás pedig mással van elfoglalva.

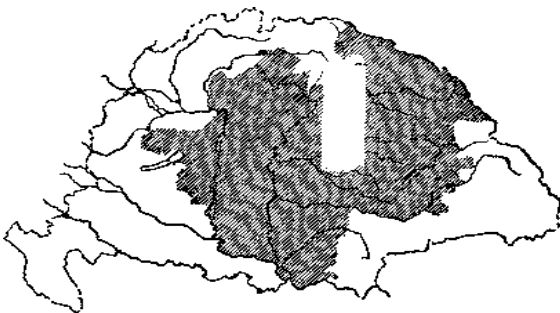
Reneszánsz-korlátlanágában ugyanis nem elégszik meg azzal, hogy egyszerű jobbágy-bognár fiából lett esztergomi érsek: pápa szeretne lenni. 1513-ban fényes kísé-

rettel bevonul Rómába, pompakifejtésével bámulatba ejti a várost, de az elhunyt II. GYULA pápa helyett nem őt, hanem X. LEÓ néven MEDICI Jánost választják meg pápának. Ez a nagy reneszánsz-pápa a török ellen európai megmozdulást tervez és ezért (vagy kárpótlásul?!) Bakócz Tamást megbízza Magyar- és Lengyelország, valamint Dánia és Svédország területén kereszteshadjárat hirdetésével.

Bakócz 1514 elején kihirdeti a pápai bullát Magyarországon és a nép gyülekezni kezd a rákosi táborban. Nemesek nem jöttek, ők már unták a sok harcot; rábízták az ország megvédését a jobbágyokra. Gondolták, vegyék ki azok is részüket a háborúból. És a nép jött, mert „a mindenható Isten haragját vonja magára s örök átok alá esik még az apa is, ha fiát s a fiú, ha apját visszatartja ettől az üdvösséges vállalattól — oktatta a bullát felolvasó ferencendi szerzetes a pórokat. Szívesen varrták mellükre a nagy vörös keresztet és lelkesedve mentek Rákosra. Egyelőre nem gondoltak forradalomra, de amikor riasztó hírek érkeztek az otthoniakról, nyugtalankodni kezdtek. Az otthonmaradt jobbágyokat földesuraik kínzásokkal igyekeztek megakadályozni abban, hogy beálljanak a keresztesseregbe, mert nem volt aki a földet megművelje.

De még nincs semmi baj. A keresztessereg vezérévé Bakócz Tamás Dózsa Györgyöt nevezi ki. Az urak nem

szerették Dózsát; félték tőle. Szent György napján, április 24-én a pesti Szent Zsigmond-templomban felvarrják Dózsa György és tíz társa mellére a vörös keresztet és Bakócz Tamás átadja nekik azt a vöröskeresztes fehér zászlót, amelyet a pápa még Rómában megáldott. Dózsa az eskütétel után kimegy a táborba és megkezdi a paraszt-

1. A DÓZSA-forradalom hatásterülete.

hadak kiképzését. Megtanítja őket egyszerre lépni, a puskával bánni és vitézül harcolni. A darabos mozdulatú jobbágyok látszólag szívesen fogadták a kiképzést és talán öntudatukat és önbizalmukat is növelte az a tény, hogy sokan vannak és az országot ők védik meg a török ellen. Elégedetlenségük azonban egyre nőtt. A hazai hírek szociális természetű ügyeket vetnek felszínre. A táborban lévő papok, barátok és diákok elfogadható módon fogalmazzák meg a nép vágyait és követeléseit.

A lappangó forradalmi feszültség most határozott formában jelentkezik és lassan megérlelődik a keresztesekben az a szándék, hogy a török helyett az urak ellen mennek.

Május közepén már 40.000 ember állott fegyverben Rákos mezején s a nép egyre gyűlik. Hozzák a rossz híreket otthonról. „A főurak — olvashatjuk egy egykori röpiratban — jobbágyaikat elfogatni kezdték, őket a legsúlyosabb büntetésekkel sújtották, a kereszttel megjelölteket megölték, a hajdúkat pedig férfiaságuktól megfosztották.” Dózsa kellenül figyel a nemesség viselkedését. Ő tudja, hogy mire megy a játék... Május 14-én parancs jön, hogy vonuljanak Horvátország felé. A tábor felosztatásával egyenlő értékű intézkedés elkésztette a parasztokat; fellázadtak és az áradatot nem lehet megállítani. A felizgatott tömeg (MÉSZÁROS Lőrinc, a hatalmasan izgató ceglédi plébános nagy beszédet mondott) most már nyíltan kikel az urak ellen. „Ők szopták ennyi időtől fogva a mi verítékünket — s immáron elbújnak —, nem mernek országunkért vívni a török ellen. Jertek menjünk reájuk, a békavérekre.” A következő nap Dózsa jelt ad a forradalom kitörésére és megkezdődik a magyar történelem legvéresebb osztályháborúja.

A forradalom mintegy 120.000 parasztot mozgatott meg. A sereg zömével Dózsa az Alföldre indult. CEGLÉDEN állítólag beszédet mondott, amelyben a király és nem az urak alattvalójának nevezi magát és fegyverbe szólítja

a mezővárosok népét, az urak kiirtására. Demokratikus programot ad és az emberi egyenlőség nevében proklamációt intéz a néphez. Akár elmondotta Dózsa a neki tulajdonított ceglédi beszédet, akár nem: a demokratikus eszmék hangoztatása a kor szellemét adja vissza. A huszita tanok egyetemes emberi problémái parasztfordalmakban találják meg a realizálódást és az intellektuális réteg tisztában van a fogalmak jelentésével. A parasztság nem érti a szellemi forradalmat, de érzi, hogy a századok igazságtalanok voltak és most mindent meg akar bosszulni. Dózsa a közhangulat kifejezője Cegléden és ha a krónikások beszédet adnak szájába, nyilván ők is úgy gondolkoztak. Ceglédről Tiszántúlnak veszik az irányt. A parasztsereg nem kímél senkit. A kúriákat, kastélyokat, falvakat felgyújtják, a nemeseket halomra öldözik. Kegyetlenkedésük nem ismer határt. A kor divatos kivégzési módját: a karóbahúzást sűrűn gyakorolják. A másik oldal sem különb. Urak és parasztok egymással versenyeznek a kegyetlenségben: ki tud változatosabb halálraítélést és kivégzést kitalálni? Évszázados sebek fakadtak fel és nem volt kímélet. A gyűlölet égette őket és hajtotta dühös harcokba. És mindez a török háborúk előestéjén!

A pórok Tiszavárkonynál átkelnek a Tiszán és Mezőtúr irányában pusztítják a Tiszántúlt. Amerre vonulnak, mindenütt újabb és újabb seregek csatlakoznak hozzájuk.

Papjai vezetésével jön a nép. Különösen a mezővárosok lakossága csatlakozik lelkesen a forradalomhoz, ők még nem felejtették el az 1491. és 1498. évi artikulusokat. Az Alföldön akadálytalanul vonul végig a sereg. Először Gyula és Csanád között, a Maros mellett találnak ellenállásra. BÁTHORY István és CSÁKY Miklós csanádi püspök hadai fel akarják tartóztatni a forradalmárokat, de ezek győznek. Az elfogott püspököt néhány főúrral együtt válogatott kírzsások között kivégezték. A csanádi püspököt például a száján keresztül húzták karóba. A győzelem után a jobbágy-nyomorító BRANDENBURGI György uradalmán át VILÁGOS, ARAD, SÓLYMOS, LIPPA felé mennek. A városokat könnyen beveszik, mert az elfoglalt kastélyok és várak ágyúit jól kezelik. A temesi várak nagyrésze már az övék, amikor elhatározzák a temesi bán várának, Temesvárnak az elfoglalását.

TEMESVÁR ostromára komolyan készülnek. A seregben harcoló diákok — akik a külföldi egyetemeken tanultak — a vizek lecsapolására gondolnak és a műszaki előkészületek arra engednek következtetni, hogy a várat be is veszik, ha időközben nem érkezik meg ZÁPOLYAI István erdélyi vajda a nemesek felmentő seregével.

Veszedelmes erővel csap össze a két sereg. Urak és parasztok keményen harcolnak, de az urak bírják tovább és győznek. Győzelmüket elősegítette az is, hogy a hajdúk egyrésze átpártolt hozzájuk. A leverт parasztság ve-

zérét haditörvényszék elé állították. Az elrettentő ítélet közismert: elevenen égették meg, tüzes vastrónon, fején tüzes vaskoronával. A kivégzésre július 20-ika táján került sor Temesvárott, Kilenc ferencrendi szerzetes kíséerte Dózsát a piacon felállított vastrónhoz és cigányok hajtották végre az ítéletet. Hajdúit kényszerítették, hogy pörkölődő húsából egyenek. A kivégzésről pár nappal az események után ULÁSZLÓ levélben számol be MIKSA császárnak és így írja le: „SZÉKELY Györgyöt először is tüzes vassal koronázták meg, azután pedig a még élőnek meztelen testét lábainál fogva odakötözvén, saját katonái, akiket közönséges nyelven hajdúknak hínak és akiket ő hol tréfásan, hol komolyan fenevadaknak (bestiáknak) szokott nevezni, fogaikkal széttépték és felfalták; végre pedig holttestét négy felé vágván, karóra függesztették fel.”

Bárhogy is történt: kegyetlen volt.

Hasonló sors érte az alvezéreket is. Dózsa testvéröccsét, DÓZSA Gergelyt lefejezték, NEMES NAGY Antalt, NAGYBOTÚ MÉSZÁROS Lőrincet, POGÁNY Benedeket és BARABÁS papot szintén kivégezték. Leverték az ország más részeiben kalandozó keresztesekeket is; a parasztok közül nagyon sokat karóba húztak, lemészároltak, vagy agyonverték. A forradalomban és utána 70.000 paraszt esett el. Az élvemaradottak homlokára sok földesúr keresztet égetett, hogy örökké emlé-

kezzenek az egyetlen paraszt-keresztsháborúra Magyarországon ...

Werbőczy

Tehát Dózsa forradalmát is elnyomták. Pedig Ceglédről öntudatos forradalom indult eL Az eszközök megválogatásában talán cinikus volt, de a célt — a nemesi uralom megdöntését és az emberi egyenlőség megvalósítását — nagyon jól tudták. A feladat nehéz volt. Békés megoldást a két társadalmi osztály között tátongó szakadék nem engedett: harcolni kellett. Nem vették figyelembe a múlt sok tanulságát: a parasztforradalmakat még mindig leverték. Vagy most több reménnyel harcoltak és különb végre gondoltak? Temesvár mást hozott: a vezér már meglakolt, most seregén a sor. Az ő ítéletük is kegyetlen: az 1514. évi országgyűlés örökös és valódi szolgálásra ítéli a parasztságot. Vaskorlátot emelt magyar és magyar közé. „Röghöz kötötték” és megbilincsték a parasztságot. Legsúlyosabb az 1514-iki törvényekben az, hogy a jobbágyokat ugyanazon lerázhatatlan igába fogta, mert a középkor különböző szabadságait egyetlen szabadsághiányra redukálta. WERBŐCZY István a törvényt Hármaskönyvébe beveszi és ezzel örök érvényt szerez nekik. Éppen az 1514. évi országgyűlésre készült el tör-

vénykönyvével és pótlólag a jobbágyok elleni határozatokat is beírta. Különböztetve a Hármaskönyv jobbágyokra vonatkozó összes rendelkezései erősen elmélyítik az úr és a jobbágy közötti szakadékot és hiába volt Werbőczy nagy tudós és nagy jogász: nem tudott saját osztályának érdekein felülemelkedve, az egész magyar nemzet érdekében dolgozni. Osztálygátlásai megakadályozták ebben.

Mohácsig még jó egy évtized van, de a katasztrófa már előreveti árnyékát. SZERÉMI György, II. LAJOS udvari papja gúnyosan figyeli a „magyar farsangot” és az urakat egyszerűen csak latroknak nevezi. Ők vigadnak, a parasztság néma. Mohácsnál azután 27.000 ember néz szembe a törökkel 150.000 helyett. Mert nem kétséges, hogyha a parasztság szabad fejlődését és polgárisodását: negyedik renddé alakulását megengedik, akkor a 120.000 rákosi paraszt Mohácsnál sorakozik fel és a csata sorsa talán másként alakul. De másként alakult volna az ország sorsa is... A nemesek azonban összetévesztették saját osztályukat a nemzettel és a másik magyar nemzetről nem akartak tudni. Azok Mohács után pillanatnyilag a reformációban találták meg a menekülés lehetőségét és ezzel a NÉMA FORRADALOM jelei bekapcsolódnak történelmünkbe.

Mohács után

Mohács után az ország lakosságának nagy része áttért az új hitre. A kelyhes-forradalomtól kezdve ez várható volt. A huszitizmus szellemi mozgalma felszabadulást ígért, de nélkülözte a vallásalapító erőt és hiába járta át Közép-Európát, nem tudott rendszer lenni; nem is lett belőle új vallás. Amit ígért, az a szociális feszültség következtében forradalmi útra terelődött. Az alsó néposztályok lelkében a szociális elégedetlenség véres forradalmakban vezetődött le — minden eredmény nélkül. A forradalmakat leverték, a népet még jobban elnyomták és maradt minden a régiben.

A forradalmosított lelkek háborogtak tovább és amikor jött a vallásalapító erőt már magában hordozó új vallás, abban látták meg elnyomatásuk alól való menekülés lehetőségét. A parasztság ismét remélt és — át-

tért az új hitre. Ez tudatos vonás nála. Nem az új hit tanítása vonzotta őket, mert a vallást nem igen hitték és hiszik, hanem az a rés, amit megláttak és amitől sokat vártak. A protestantizmus gyors elterjedésének ebben van a magyarázata. Ha előbb protestáns az ország és úgy jön a katolikus vallás, akkor mindnyájan katolikusok lesznek. Ezt meg lehet érteni. 1514-gyel egyelőre lezáródott a parasztforradalmak kora. Arra gondolni sem lehet, hogy még egyszer ezen az úton próbálkozzanak. Tehát igyekeztek szellemi — lelki síkon csinálni forradalmat, illetve megoldást találni. Hogy mennyire nem volt vallási kérdés a reformáció, azt igazolja az a tény hogy PÁZMÁNY Péter nemsokára rá könnyűszerrel katolizálta az országot. A parasztok a reformációban nem találták meg, amit kerestek: csalódtak és akkor olyan mindegy volt számukra, hogy ismét katolikusok lesznek. A reformáció a nagy törés után csak pillanatnyilag zsongította el az idegeket, végleges orvosságnak nem volt jó.

A hiábavaló századok

A meginduló török háborúból a parasztság is elveszi a részét. A földesúri gazdaság keretei meglazultak és a szökött jobbágyok, zsellérek a marhahajcsárokkal kisebb-nagyobb csoportokba verődve, portyázásokra szervezkedtek. Belőlük lesznek a híres és hírhedt hajdúk.

Erős közösségi szellem uralkodik soraikban és félelmetes támadásokat intéznek magyarok és törökök ellen egyaránt. Harácsolnak, pusztítanak, fosztogatnak. A földesúri uralom alól megszökött jobbágyok a hajdúseregekben jól érzik magukat. „Felszabadultak” és a közösség megnyugtató tudata elviselhetőbbé teszi sorsukat. A visszamaradt jobbágyok helyzetében azonban nincs változás. A harcok területén a viszonyok eléggé zavarosak. A jobbágyok szabadabban mozoghatnak ugyan és kalandozásra sok alkalom kínálkozik, de — különösen a török hódoltsági területeken — rosszabbodott a helyzetük. A földesurak elmenekültek; azoknak is kellett adózniuk, az új uraknak is. Kétfelé szolgáltak és — nyomorogtak. A XVI. és XVII. században teljes a törökvilág Magyarországon. Az Alföld végzetesen elpusztul. Tatár hordák és török seregek megsemmisítő felvonulása nyomán minden megváltozik. Valamikor sok kis falu volt az Alföldön, sok földesúrral és komoly mezőgazdasági kultúrával. A háborúk után mocsaras, vadvizes, zsombékos, nagy rétek és legelők keletkeztek a helyükön, amelyek a folyók áradásainak állandóan ki vannak téve. A szántóföldi, mezőgazdasági kultúrát felváltotta a rideg marhatartás és az Alföldet pásztorok, állatok és futó jobbágyok népesítik be.

A jobbágyoknak alaposan kijárt a szenvedésből. A martalóc hajdú-csapatok önkényeskedtek, raboltak. A kül-

földi zsoldos-seregek szerződésük lejártá és elbocsátásuk után fosztogattak, raboltak. Szövetséges csapatok és az ellenség egyaránt pusztította a falvakat. A földesurak is különböző rímeken kivetett szolgáltatásokat követeltek. A jobbágyok nyögtek és — az elégedetlenség ismét egyre nőtt, mint Dózsa előtt. A forradalmi hangulat erősödik és amikor a vallás már nem nyújt elég vigasztalást, a XVII. században sorozatos parasztfelkelések következnek. Ismertebbek: 1631-ben a Tisza-vidéki CSÁSZÁR Péter vezetésével, 1696-ban a Tokaj-vidéki, 1703-ban a beregi és máramarosi. Szervezetlenségük és helyi jelentőségük miatt ugyanaz a sorsuk, mint minden parasztforradalomé Magyarországon: leverik őket.

A szociális feszültség THÖKÖLY és RÁKÖCZI szabadságharcában némi enyhülést talál. Seregestül tódult a nép zászlaik alá és különösen Rákóczi Ferenc szabadságharcának szociális jellege letagadhatatlan. Leverésük után, a XVIII. század hozott önálló parasztforradalmakat. 1735-ben Békés megyében PÉRO vezetésével, 1755-ben Kőrös vidékén és Várasd megyében, 1766-ban Siklóson JÁRÓ Péterrel az élén és 1784-ben Erdélyben tör ki forradalom.

Az erdélyi forradalom nagyon érdekes volt. 1784-ben a bécsi haditanács katonai sorozást rendelt el és amikor ez nem sikerült, illetve nem elégítette ki a hadsereg Erdélytől követelt igényeit, az Érchegység móc lakosságának a román és székely határőrség mintájára való be-

szervezését határozták el. A nemesség egyöntetűen és erélyesen tiltakozott ez ellen, mert a mócok katonai beszerzésével az ingyen munkaerőtől esnek el, ami pedig érzékenyen érintette volna őket. A mócok azonban tömegesen iratkoztak fel Gyulafehérvárott katonának. A gubernium törvénytelennek nyilvánította a beírásokat és a jobbágyságot visszaparancsolta földesuraik alá. A nép nem engedelmeskedett, a nemesség fegyvert fogott és fegyveresen akarta kényszeríteni őket az otthonmaradásra. Valahogy az 1514-iki állapotokhoz hasonlított az erdélyi helyzet. Az elkeseredett népnek itt is akadt vezére bizonyos URS NICOLAE (HÓRA) személyében. Hóra, aki népnek különböző ügyeiben már többször megjárta Bécsset, de ígéreteknél egyebet nem kapott, most nem ment Bécsbe, hanem a lázongó nép élére állt és megszervezte a fegyveres forradalmat. Kitűzi annak pontos céljait és azok megvalósításában megelőzi a francia forradalmat. A román területi aspirációktól eltekintve komoly, modern és mély követelésesei voltak:

1. Hunyad megye a román nemzet területe.
2. A nemesség töröltessék el.
3. Mindenki fizessen adót.
4. A nemesi birtokok osztassanak szét a nép között.

Ennél tömörebben és klasszikusabban nem is lehetett volna a XVIII. század végén a jobbágyság szociális

követeléseit megfogalmazni. Európai hang volt! A forradalmár mócok biztosan nem így értették, de hát az eszméknek az a sorsuk, hogy a forradalom tűzében elégjenek ... Hóra felkelt népe dühösen irtotta az urakat és pusztította kastélyaikat Csúcsától Déváig és Aradtól Enyedig. Déva elfoglalásánál megverik őket és visszahúzódnak a havasokba. Most már a császári sereg is a tűz eloltására gondol. A hadvezetőség a forradalom vezéreinek fejére vérdíjat tűz ki. Horát saját falujabeli — albáki — oláhok elárulják; a jutalmon kívül magyar nemességet is kapnak. Horát és vezértársát, KLOSKÁT a gyulafehérvári várban kerékbe törlik. Az urak még mindig értenek a változatos kivégzésekhez, de a parasztság vezérei sem félnek: merik vállalni a mártíromságot népükért. Nagyon jól tudják, hogy a célhoz, a szabadsághoz életen és halálon keresztül vezet az út...

Széchenyi

Magyarországon a parasztforradalmak nem sikerültek. Egy társadalmi osztály önmagát nem tudja felszabadítani; mások segítségére van szüksége. Az pedig még sohasem történt meg hazánkban, hogy egy másik társadalmi osztály önzetlenül a parasztság segítségére sietett volna. A XVIII. század végén és a XIX. század elején elhazsanak ugyan a „másik” magyar nemzet részéről

olyan óhajok, hogy a jobbágyságot meg kell szüntetni. De a nemesek nem értik az új idők szavát és SZÉCHENYI István grófnak kell jönnie, aki annyi századok után Werbőczytól teljesen elütő szemmel nézi és látja a jobbágyságot s Werbőczy nemzetének szemébe vágja keményen: „S mi arra jutottunk, hogy a XIX. században, midőn az ember méltósága szent kezd lenni, pirulás nélkül publice beszélünk egész Európa hajlatára de misera plebe contribuente, s a külföldnek ez iránti türelmét csak előtte ismeretlen létünknek köszönhetjük, melynek következtében az azon hiedelemben van, tán csak egy kis szektárul van szó, mely vallás több efféle miatt sanyarittatik, — midőn azonban 9 milliórul forog kérdés, ki hű jobbágy s mily hű! jó katona s mily jó! szóval: ki minden terhek türelmes viselője, s melynek oly nagy része a magyarság utolsó záloga, reménye, fentartója.”

És ezt az emberi hangot megtoldja KÖLCSEY Ferenc óhaja, hogy „az adózó nép nagy tömege egyszer már a polgári alkotmányba belépjen s ezáltal az alkotmány 700.000 puhaság s szegénység által elaljasodott lélek helyett tízmillió felemelkedhető nyerjen”. A rendek azonban hallani sem akarnak a jobbágy felszabadításáról. Követelése csak „jámbor szándék” volt a jobbak részéről, mint sok minden más abban az időben. És a jobbágyfelszabadítás gondolata örökre gondolat marad, ha gazdasági követelmények nem sürgetik megvalósítását.

A földesúri gazdaság idejét multa. Gazdasági és politikai forradalmak szétrobbantják a középkor kötött formáit és a mezőgazdaság sem maradhat meg elavult be rendezkedései mellett. A földesúri gazdaság közhatalmi jellege megszűnik, illetve a földesúr mentesül a földbirtoklással járó államfunkciók — mint a közigazgatás, honvédelem, stb. — végzése alól. A piacra-termelés lehetősége kapitalisztikus hajlamokat ébreszt a földesurakban és lassan rájönnek arra, hogy a jobbágy robotmunkája nem felel meg a kialakuló mezőgazdasági nagyüzem modern követelményeinek. Már előbb — közhatalmi szereplésük után — minden terhet áttolnak a jobbágy vállaira és a kapitalisztikusan szervezett gazdaságban egyre több bérmunkást alkalmaznak. A földesúri gazdaságból így nagybirtok lesz és a korai kapitalizmus iskoláját kijárt földbirtokos nem is igen ellenzi Nyugat-Európában a jobbágyfelszabadítást. A XIX. század pedig a csökönyös középeurópai államok számára is kérlelhetetlenül bebizonyítja, hogy a jobbágyosság intézménye elavult és fenntartása gazdaságilag nem kívánatos.

Természetesen a magyarországi fejlődés a történelmi különbözőzés révén nem fedi teljesen az egyetemes európai gazdaságtörténetet és a magyar nagybirtokrendszer kialakulásánál más tényezők is közrejátszottak. A gazdasági élet fejlődése nálunk mindig pár lépéssel elmaradva követte a Nyugatot és a török háborúk is sok mindent meg-

zavartak. A háborúk megszűntével új helyzet állott elő. A NEOACQUISTICA COMISSIO közismert működésével az Alföld nagy részét a császár hűséges tábornokainak, hadseregszállítóinak és besúgóinak ítélte oda nevetségesen alacsony áráért. (Ekkor keletkezett a magyar nemzettel teljesen idegen új arisztokrácia, amelynek kései leszármazottai még mindig tekintélyes uradalmak boldog tulajdonosai.) Az új urak a patriarchális földesúri gazdasági szervezettel nem bajlódtak tovább; kapitalisztikusan rendezték be uradalmaikat és bérmunkásokkal dolgoztak. Ezek olcsóbbak és jobbak voltak. MÁRIA TERÉZIA és II. JÓZSEF jobbágyvédő intézkedései nem mindig a jobbágyok érdekében történtek. A jobbágyok adót fizettek és ha beolvasztották őket a földesúri gazdaságba, megszűntek adóalanyok lenni, márpedig ez érzékenyen érintette az államkincstárt. A nemesek — tehát az új birtokosok is — nem fizettek adót. Az adóalanyok és nem a jobbágyok védelmében jelentek meg a XVIII. század második felében a jobbágyvédő rendeletek és törvények. Az új gazdasági rend kialakulása hozta meg őket.

A kapitalisztikusan szervezett nagybirtokok mellett nagy agrárproletáriátus képződött. A alföldi mezővárosok lakossága jórészt ezekből állott már a XVIII. század vége felé és a XIX. század elején. A mezővárosok lassan kibújtak a földesúri gazdaság kereteiből és megváltották magukat. Egyszerűen kibérelték a földesúri jogokat (ki-

lenced, kocsmá, malom, stb.) s maguk szedték be a taksát, amely így formailag mintegy köztartozás-jelleget öltött. A földesúri gazdaság szétesőben volt: a jobbágyok száma apadt, a zsellérek száma viszont rendkívüli módon megnövekedett. 1841—48. években az összes úrbéri telkek számát kb. 250.000 egész jobbágytelekre és 830.000 zsellértelekre tették hivatalosan. A szociális kérdés ezzel kapcsolatban más síkra tolódott át az agrártársadalomban. A jobbágylázasok és parasztforradalmak elmúlnak és a mezőgazdasági munkáskérdés; az agrárproletáriátus sorsa nyomul előtérbe. A rendek ugyan még azzal vannak elfoglalva, hogy vájjon a jobbágy megérett-e már a felszabadításra, avagy még újabb érési idő „engedélyezése” szükséges. Azt nem vették észre, hogy közben más, súlyosabb helyzet adódott. A birtoktalanok nagy tömege kezd határozottan elkülönülni az agrártársadalomban és még a negyvennyolcas idők ideális hangulatában sem lehet a kérdést letagadni: mi lesz velük? Sötét nyomorúságukkal reánehazednek az ország életére és a múlt század közepe óta a régi parasztforradalmak örökébe az ő forradalmaik léptek. Kisebb fellobbanások még vannak: a tűz pislákol, de a legújabb parasztforradalmak már némán folynak és csak kevesen látják és tudják, hogy semmiben sem különböznek a régiektől, mert ezek is a reménytelenség és bizonytalanság lázában fogannak ...

Agrárszocializmus és kivándorlás

Ezernyolcszáznegyvennyolcban felszabadult a jobbágy-ság. A birtokmegváltást szenvedő nemesség kártalanítá-sát a „nemzeti közbecsület védőpajzsa” alá helyezték és a felbomlott földesúri gazdaságok helyén nagybirtokok és parasztgazdaságok keletkeztek. A felszabadulás csak a telkes jobbágy-ságnak volt hasznára, mert ki-ki megkapta negyed-, fél-, vagy egész-telkét és birtokos paraszt lett belőle. A nagy többség; a zsellérek és mezőgazdasági munkások nem kaptak semmit. Kiestek a földesúri gaz-daság patriarchális kereteiből és magukra hagyatva sor-sukra bízták őket... Az Alföldön már előbb; a XVIII. században kialakult a szabad bérmunkásosztály. Itt a tö-rök háborúk után a kapitalisztikusan berendezkedő nagy-

birtokosok szívesebben fogadtak bérmunkásokat és azokkal műveltették földjeiket: a jobbágyság elavult intézményét minden teherterheléssel és mizériájával elvetették. A meglévő jobbágy-rendszer pedig szabadabb kereteivel bizonyos fejlődési lehetőségeket biztosított a jobbágyok számára. A városok a földesúr és a jobbágy közé léptek; átvállalták a különböző úrbéresi kötelezettségeket és azt egy összegben fizették meg a földesúrnak, miután ők azt már előbb a jobbágyoktól beszédtek. A XV. században elgáncsolt polgárisodás végre annyi szenvedés, nyomorúság és pusztulás után a XVIII. században találta meg a folytatását. De ezt már más körülmények és tényezők határozzák meg.

A földesúri gazdaságból kiszakadt zsellér és birtoktalan tömeg, továbbá az Alföldön már korábban kialakult szabad bérmunkásosztály megveti alapját az agrár-proletariátusnak. A jobbágy-kérdésből agrár-proletárkérdés lesz és a forradalmi tendencia áttolódik erre a síkra. Régebben a zsellérek és munkások megélhetését a földesúri gazdaság patriarchális viszonyaival úgy ahogy biztosította. Használhatták a közös legelőket, volt legeltetési, állattartási joguk. A birtokmegváltás után ezek mind megszűntek. Az úrbéres jobbágyok a legelőhasználatot csak volt úrbéres jobbágyoknak engedték meg, sőt amikor később felparcellázzák a legelőket, kizárólag volt úrbéresek kapnak belőle. A kirekesztett tömegeket váratlanul

érte az új helyzet és természetesen nem tudtak belenyugodni. Még jóformán el sem szavalta PETŐFI Sándor a Talpra magyart a Nemzeti Múzeum lépcsőin, már — március és április havában — Békés vármegyében zavargások törnek ki. OROSHÁZÁN, BÉKÉSEN, FÜZESGYARMATON és MEZŐBERÉNYBEN a nép a földesurak birtokait pusztítja, a közlegelőkön való legeltetési jogát követeli és a nagybirtokok felosztását javasolja. A zavargásokat a negyvennyolcas idők hangulatában pillanatnyilag sikerült elcsendesíteni, de október havában a mezőberényi németek, novemberben pedig az orosházi zsellérek ismét fellázdáltak és komolyan hozzáfogtak a nagybirtokok kisajátításához.

A régi világ hívei — a jobbágyfelszabadítás ellenzéke — mindjárt meg is jegyezték: „a sokat hangoztatott szabadságot a nép a magántulajdon megsértésére s a törvényes rend felbontására használta fel ürügyül” — és erélyes fellépést követeltek. Mivel a nyugtalanság egyre jobban terjedt, a kormány valóban erélyes eszközökhöz nyúlt: a mezőberényi népvezért, FREY Ádámot a statáriális bíróság halálra ítélte, Mezőberény és Orosháza községekben kihirdették az ostromállapotot, a lázadókat elfogták és egy OLÁH István nevű historikust, aki forradalmi iratokat szerkesztett és terjesztett, felakasztottak.

Negyvennyolc hagyatéka

A szabadságharc leverése után erős katonai uralom következett, amely minden megmozdulást még csírájában elfojtott. A mezőgazdasági munkásosztály pedig egyre határozottabban különült el az agrártársadalomban és félelmetes arányokban növekedett. A nagy alföldi parasztvárosok lakosságának 30—50%-a agrárproletár elemekből tevődött össze és a hangulat nyomasztó volt. A munkásság helyzete egyideig ugyan kielégítőnek mutatkozott. A mezőgazdasági termelés a század elejétől kezdve mindjobban fellendült. Mind újabb és újabb területeket vontak be a termelésbe. A legelőket feltörték, a szántó területe egyre nagyobbodott; új munkáskezre volt szükség. A nagybirtokok sokszor munkáshiányban szenvedtek. De más munka is akadt, A nagyarányú árvízvédelmi munkálatok, védőgátak építése, folyószabályozások, út-, vasútépítések rengeteg munkást foglalkoztattak. A múlt század hetvenes, nyolcvanas éveiben jó konjunktúra volt az Alföldön és a munkáskezek nem heverték tétlenül. Lassan azonban mindez megszűnt. A felszabaduló munkástömegek nem tudtak ismét elhelyezkedni. Ipar nem volt, a nagybirtokokon sem lehetett újabb munkaalkalmakat biztosítani. Sőt ott is elbocsájtották a munkásokat; a termelés átszervezésével és az üzemek racionalizálásával egy részük feleslegessé vált.

Régebben az aratás és cséplés július elejétől december végéig — sokszor tavaszig is — elhúzódott. A gabonát ugyan idejében levágták, de a cséplés akkori módja: a nyomtatás és hadarás nagyon sokáig tartott. A mezőgazdasági kultúra fejlődésével azonban megváltozott a helyzet. Az arató- és cséplőgépek gyorsan elvégzik a munkát és az emberi munkaerőt jórészt feleslegessé teszik a mezőgazdaságban. Viszont a felszabadult munkások az akkori közgazdasági viszonyok mellett nem tudtak elhelyezkedni. Mindeznek eredményeként a magyar föld népességeltartókapacitása viszonylag csökkent, amin csak egy erélyes és céltudatos birtokpolitikával lehetett volna segíteni.

Az akkori birtokmegoszlási viszonyokban gyökerezett a kérdés lényege. Országos átlagban az 1000 kat. holdon felüli nagybirtokok területe az összesnek 40%-át tette ki. Egyes községekben még rosszabb a helyzet. Az Alföldön például ÚJKÍGYÓS határában az összes művelhető föld 91%-a uradalmi birtok. DOBOZON 77%, GYULAVÁRIBAN 82%, NAGYSZÉNÁSON 93%, BÉKÉSSÁMSONBAN 93% a nagybirtok részesedése. A múlt század vége felé a 13.2 milliónyi agrárlakosból 7.7 millió agrárproletár. 1900-ban a mezőgazdasági lakosság keresőinek száma 4,916.008; ezek közül 1,537.092, a keresők 30%-a önálló birtokos és bérlő; a többi 70% (3,378.916 lélek) önállótlan földműves. Ez a nyo-

masztó agrárproletáriátus „felesleges” volt, mert a magyar birtokpolitika az összeomlását túlélő feudalizmus légkörében megkövesedett és még csak gondolni sem lehetett a nagyobb népességeltartókapacitású kisbirtokok szaporítására és a nincstelen, „felesleges” emberek földhöz juttatására. Pedig föld volt bőven, mert hiszen az 1000 kat. holdon felüli nagybirtokok területe 20 millió holdat tett ki...

A munkaalkalmak megszűnte és a mezőgazdasági nagyüzemek racionalizálása miatt nyomorúságba jutott agrárproletáriátus helyzetét még súlyosbította az is, hogy a munkabérek leszálltak. Míg 1860 körül egy mezőgazdasági munkás évi átlagos keresete 200 korona, addig 1890-ben már csak 160 korona. Már pedig az a 200 korona a létminimum legalsó határát jelentette!

A munkanapok száma is erősen csökkent: 1860-ban átlag 60 napig tartott az aratás, 1890-ben 30 napig. Nagy volt a kínálat a munkapiacon és a munkaadók a mezőgazdasági munkások szorult helyzetét kihasználva, különböző megszorításokkal éltek. A robot egy új formáját vették be: csak azoknak a munkásoknak biztosítottak aratási és cséplési szerződést, akik bizonyos számú napon keresztül ingyen dolgoztak nekik. Vagy a harmados kukoricaföldet vonták meg azoktól, akik nem voltak hajlandók alacsonyabb százalékért vállalni az aratást és cséplést.

A megváltozott viszonyok miatt az elégedetlenség

és a szociális feszültség — nagyfokú elkeseredéssel együtt — egyre nőtt és ez találkozott az agrárszocialista mozgalommal. A magyar agrárszocialista szervezkedés akkor kezdődött. Először OROSHÁZÁN mozdult meg a nép. 1891-ben az orosházi munkáskör május elsején kitűzte a fehér zászlót „Szabadság, Testvériség, Egyenlőség” felírással. A csendőrség a zászlót elkobozta, a nép visszakövetelte, de mivel nem adták, megostromolták a főszolgabírói hivatalt és csak katonai karhatalomnak sikerült a rendet helyreállítani. Egy pár nap múlva Békéscsabán volt zavargás, júniusban pedig a csanádmegyei BATTONYÁN tört ki véres zendülés. Ezeket a mozgalmakat a kormánybiztosnak kinevezett REISSIG Ede békési főispán kérlelhetetlen szigorral elnyomta, de a tűz harapózott tovább. Békés, Csanád és Csongrád vármegyék már égtek ... 1894-ben Hódmezővásárhelyen csapnak fel a lángok. Elfogták SZÁNTÓ KOVÁCS Jánost, a munkás olvasó-egylet elnökét, mire a tömeg megostromolja a városházát. A csendőrség és huszárság sortüzet ad le: egy halott és igen sok sebesült marad a „csatatéren”. Az ebből keletkezett nagy pörben 26 embert elítéltek.

A mozgalomnak már vannak mártírjai, a külföld is felfigyelt; ezek után az országnak is illő a kérdéssel foglalkozni. Ez megtörtént: miniszterek nyilatkoztak, néhány országgyűlési képviselő interpellált, a Magyar Tudományos Akadémia megbízta GAÁL Jenőt az agrárszocialista

mozgalom történetének megírásával, a magyar (nagy-) gazdaérdekek védelmezője, az OMGE pedig az 1894 június 20-án tartott igazgató-választmányi ülésén akkori ügyvezető-titkárát, RUBINEK Gyulát kiküldte a kérdés helyszíni tanulmányozására és megbízta, hogy terjessze elő a legcélravezetőbb megoldási módot,

Rubinek Gyula becsületesen teljesítette kötelességét és jelentésében a következőket írja: „Aki a fáradságot s időt nem kíméli, érdekes megfigyeléseket szerezhet az Alföld szívében. Bizonyos nyomott hangulat uralkodik a kedélyeken, mely gyaníttatni engedi, hogy az egyik fél tart valamitől, a másik meg remél valamit... A munkásmozgalomnak az erőszakoskodásig való fejlődésében nagy része volt a közigazgatási közegek tapintatlanságának és tájékozatlanságának, mert a mozgalom 1891-ben tulajdonképpen nem volt még a kitörésre érett... Az orosházi, békéscsabai, battonyai munkáslázadásokat követte a hódmezővásárhelyi, ahol még határozottabban konstatálható, hogy a kitörést a hatóság nem indokolt erőszakoskodása idézte elő. A törvény szigora lehetőleg hatott a felizgalt kedélyekre, de vajmi nagyon csalódnék az, aki a helyzet nyugalmából a viszonyok javulására következtetne... sőt csak súlyosbítja a helyzetet a múlt év silány termése... nem lehet és nem szabad kicsinyelnünk a jelenségeket. A munkások ezrei egy olyan nagy hatalom, mellyel a mai társadalomnak és az államnak számolnia kell, még pedig

vele és nem ellene. Az Alföld termékeny vidékét nagy parasztvárosok népesítik, melyekben a parasztszocializmus lábrakapását nincs ami ellensúlyozza, mert nincs meg az intelligens középosztály. Az Alföldön csak nagybirtokos, hivatalnok és paraszt van... Egyfelől a legterméketlenebb parasztkonzervativizmus a birtokos-osztály részén, másfelől a szociális és kommunisztikus eszmékkel telített munkásproletárok. Mindkettő veszedelmes... (mert) az első nem áldozatkész és improduktív, a másik, mert a mai társadalmi rendnek ellensége. Gyenge vigasz, hogy az elégedetlen munkástömeg nincs tisztában sem a szocialisztikus, sem a kommunisztikus eszmékkel, annyi azonban tény, hogy a helyzet tarthatatlanságát valamennyien érzik, mert érezniök kell, s ez az, ami az összetartás leghatalmasabb rugója. Az alföldi szociális mozgalom... elsősorban agrárkérdés, mert a bajok kútforrása a kenyér. Az agrárszocialista mozgalom egy másodlagos tünet, s eredendő oka a mezőgazdaság súlyos helyzete, mely egyaránt nyomja a gazdát és a munkást... Téves azonban azt hinni, hogy ez tisztán helyi kérdés, az Alföld speciális baja, mert igaz ugyan, hogy helyi viszonyokban rejlik a baj csírája, de azért az alföldi agrárszocialista mozgalmak az egész ország nyugalalmát és társadalmát veszélyeztetik, s így kötelessége nemcsak a törvényhozásnak, hanem az egész társadalomnak, hogy foglalkozzék a kérdéssel.”

Rubinek félig-meddig rátalált az agrárszocialista mozgalom rugójára, de a végső konzekvenciát nem merte levonni. Érdekképviseleti ember lévén, természetesen más szemszögből nézett mindent és ezért némelykor naivnak látszik a felfogása. Amikor előterjesztette „legcélravezetőbb” megoldási tervezetét, nem tudta megtagadni az OMGE-szellemet és a munkások szigorúbb tartását ajánlotta, illetve a gazda és a munkás közötti viszony rendezését törvényes keretek közé kívánta helyezni — a gazda érdekében. A kérdés érdemleges megoldására pedig a következőket mondotta: „A földbirtok, illetve a gazda nyújtotta eddig a keresetet a munkásnak; a földbirtokot, illetve a gazdát sújtják elsősorban a mostoha közigazgatási viszonyok. A gazdát kell tehát elsősorban talpraállítani, a gazda megélhetését kell elsősorban biztosítani, a földbirtok jövedelmezőségét kell fokoznunk és akkor közvetve oda is hatottunk, hogy a munkásnak keresetet biztosítsunk. A magyar feudalizmus fellegvára magáévá tette ezt a felfogást és az agrárszocialista bajok eleni orvosszernek — a nagybirtokosok megsegítését ajánlotta.

Az agrárszocialista szervezkedés pedig folyt tovább. A munkások tényleg nem értették az „eszmét”, de az nem is volt fontos. Politikai vágyaik kielégíthetlensége találkozott az agrárszocialista szervezkedéssel és az agitátorok határozottabban fogalmazták meg azokat a terveket, ame-

lyek bennük ösztönösen és sejtelemszerűen éltek. Az elnyomott nép megtalálta a felszabadulás útját és öntudatosan kezdte szemlélni maga körül az életet. Hamarosan rájöttek arra, hogy nincs minden jól ebben az országban és őket legtöbbször becsapják. A „haza” fogalmát kezdték boncolgatni: „Mit jelent számunkra Magyarország?” BORS Pál földműves a ceglédi kongresszuson így nyilatkozik: „Haza! Milyen szép szó. De erről csak ott lehet szó, hol jogok is vannak. Mi hazátlanok vagyunk, mivel jogaink nincsenek. DOBOZ István a budapesti földműves-kongresszuson 1897-ben tovább megy: „A haza csak áldozatokat követel, de semmit sem ad érte. Az nem szeretheti hazáját, akit a hazája éhezni kényszerít.” Sok keserűség árad ezekből a nyilatkozatokból. Egy elnyomott néposztály próbálkozik elismertetésével. Azzal azonban tisztában vannak, hogy csak saját erejükből érhetik el céljukat, mert ebben az országban nem akar rajtuk segíteni senki.

Ezért a közösségi gondolat felé hajlanak. A munkaadókkal szemben egységes, szorosan összetartó társadalmi osztállyá akarnak átalakulni, amelynek tagjai egymást testvér ékűl fogadják, hogy nehéz sorsukban egymást támogassák. Sokszor a szekták kollektív extázisába merülnek el és időnként leválnak kisebb csoportok, akik felismerik e földi dolgok hiábavalóságát és küzdelmük reménytelen-ségét és a bibliában keresnek menekülést nyomorúságuk

elől. Nazarénus, baptista, szombatos gyülekezetek keletkeznek és a vallás intenzív átélésével próbálják elviselhetőbbé tenni életüket ezen a világon. A többség azonban nem enged; harcol tovább.

1897-ben Budapesten országos földművesmunkáskongresszust rendeznek. Ezen 38 község 70 delegátusa jelent meg és a következő határozatot hozták:

„Tekintettel arra, hogy a földművelő munkásság az eddigi gyakorlatban volt 18—20 órasi napi munkaidő mellett testileg tönkremegy és a túleröltetett munka miatt idő előtt munkaképtelenné válik, miáltal családja nyomorba jut; továbbá ezáltal sok munkás kenyerét veszti, mert munka nélkül maradt;

tekintettel továbbá arra, hogy az átaljában kiadott munkánál a munkásokat sokkal jobban kizsákmányolják szetbeni fizetésénél a munkások megcsaltnak:

tekintettel végül arra, hogy a munkadíjnak természetbeni kifizetésénél a munkások megcsaltnak:

1. Követeli a kongresszus, hogy mindenféle mezőgazdasági munkában a munkaidő tartama egyelőre 12 órában állapíttassák meg, azon megjegyzéssel, hogy a munkaidő kérdésének tekintetében a szociáldemokrata-párt programja alapján áll és a 8 órasi munkaidőt tartja céljának.

2. Követeli az összes átaljában adott munkák megszüntetését (ide számítva a részes, hetes, hónapos és éves munkásokat is) és helyette a napszámos munka behozata-

lát és mindenféle robotmunka eltörlését. Ha a munkánál olyan elkerülhetetlen dolog adja elő magát, hogy a munkanapon túl is kell dolgozni — akkor a túlmunka óránként fizetendő.

3. Követeli végül minden munkának készpénzzeli fizetését.”

Követeléseiket természetesen nem teljesítették. De még maguk a mezőgazdasági munkások sem értettek mindenben egyet. Annyira megszokták a hosszú munkanapokat és kevés fizetést, hogy nem mertek jobbra gondolni. A kongresszus után nagy agitáció indult meg és némi munkabéremelést kaptak. Az eredménnyel azonban nincsenek megelégedve és elhatározták, hogy aratási-sztrájkba kezdenek. Nem hajlandók addig aratni, míg nem teljesítik követeléseiket. Megpróbálnak mégegyszer Dózsa módjára érvényt szerezni jogaiknak. 1897 június 10-én ELEMÉRBEN zendülés tör ki, amit követ a bajai zavargás, majd az egész Alföld megmozdul. A kormány erélyes fellépése a forradalom kirobbanását megakadályozza. Katonaság megszállja a munkásvárosokat, MEZŐHEGYESEN felvidéki tótokból, délvidéki szerbekből és erdélyi oláhokból sztrájkterő munkástáborot állítanak fel, ahonnan a leggyorsabb úton szállítják a munkásokat a veszélyeztetett területekre.

Az aratási sztrájk nem sikerült: a hatóság és a karhatalom már erősebb... Még ugyanabban az évben

DARÁNYI Ignác földművelésügyi miniszter „a munkaadók és a munkások közötti jogviszonyok szabályozásáról” törvényjavaslatot terjeszt a parlament elé. A képviselőház a javaslatot elfogadja és az, 1898 március 1-én, mint 1898:11. t.-c. életbe lép. Ez a hírhedt törvény, amelyet a mezőgazdasági munkások még ma is „derestörvény”-nek hívnak, egyszer s mindenkorra kiküszöbölte a mezőgazdaságból a sztrájkot. Ezzel kivette kezükből utolsó fegyverüket is, mert szigorú büntetéssel sújtja a szabotálókat. Az agrárproletáriátus számára tehát minden út befedeztetett és minden ajtó betétezt. Forradalommal többé sorsukon nem változtathatnak, a passzív magatartás is tilos. Az elkeseredett nép számára tehát nem marad más hátra, mint kivándorolni. A következő években óriási tömegek hagyják el az országot.

„A sír, hol nemzet süllyed el.”

A magyar nép kivándorlása a háborút megelőző évtizedek egy fenyegetőbb gazdasági, társadalmi és népesedési problémája volt. Komoly népesedési veszedelmet jelentett, mert hiszen a Tisza felső folyásának vidékén a természetes szaporodás 150—200%-át tette ki és nagy visszaesést okozott a népszaporodásban. A kivándorlási mozgalom főképp a férfiakat ragadta el és ezek közül is

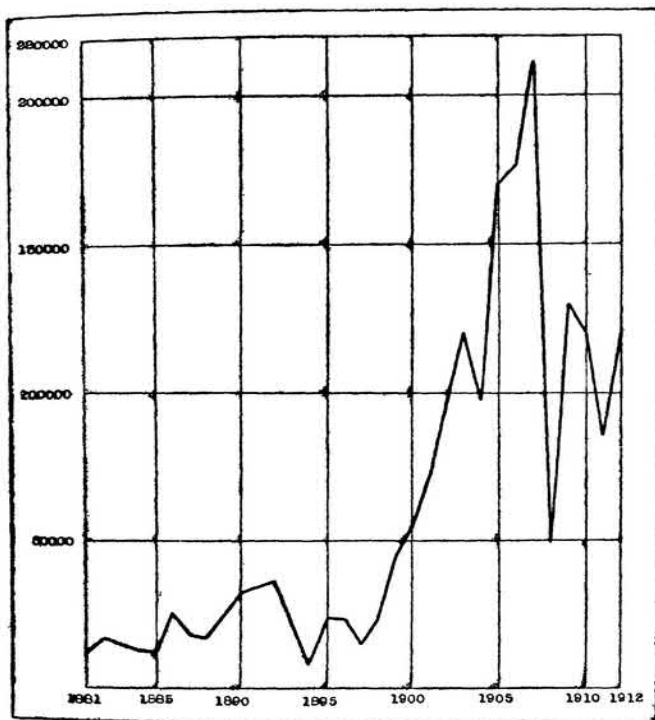
a 20—50 éves életerős, munkaképes, vállalkozó szellemű korosztályt, amely nemzetközi viszonylatban úgyis alatta maradt a környező népek hasonló korosztályainak az egész társadalomban elfoglalt aránya tekintetében.

Az akkori idők szellemére vall, hogy a kivándorlást egységes, nagy világrámlatnak tekintették, amelynek tömegereje népünk egy részét is magával sodorta. Úgy látszik azt nem akarták észrevenni, hogy a múlt század nyolcvanas éveitől kezdve állandóan tíz—tizenöt—húsz-ezres tömegek hagyták el az országot és csak 1897, illetve 1898 után emelkedik fel a kivándorlók száma az évi átlagos százezerre. Amikor az aratási sztrájk és forradalmi megmozdulás nem sikerült, sőt a következő évben még törvényt is hoztak ellenük, nem maradt más hátra, mint kivándorolni. A lefajtott tömegek élete az utolsó kísérletezés után a kivándorlásban látta meg jövőjét és itt hagyták a Tisza-mellékét, hogy a tengerekentúl keresse nek maguknak új hazát.

Végtelenül szomorú korszak. Az ember remegő kézzel lapozgatja a statisztikai évkönyvet, amelynek lapjain a számok megrendítően tükrözik vissza egy elnyomott néposztály tragédiáját.

1886—1890. években átlagosan 25.000 ember vándorolt ki Amerikába. 1900-ban már 54.000, 1904-ben 100.000, 1907-ben 210.000 ember. Főleg a Tisza-mellékéről vándorolnak ki nagy tömegekben. Az egész országot

1899-től 1913-ig 1,390.525 magyar honos hagyta el. (A kivándorlók 20—30%-a — országrészenként értve — a

nük lassan szülőhazájuk képe és magyarságuk tudata? Milyen nagy bűn volt ezeket az embereket kiengedni, hiszen akkor Erdélyben már javában folyt a magyarság élet-halálharca! De mit is számított akkor a kivándorlás? Észre se vették eleinte. A darabont-kormány miniszterelnökének különben is az volt a véleménye: „kivándorolnak, bevándorolnak, a kettő kiegyenlíti egymást és el van intézve.” Abban igaza volt, hogy a kivándorlás mellett bevándorlás is folyt, mert északon GALÍCIÁBÓL szép számmal jöttek a lengyelzsídók hazánkba, de, hogy ez kiegyenlítette volna a magyarok veszteségét? Nem hisszük! A kivándorlás pedig egyre nagyobb arányokat öltött. Hosszú, feketén kígyózó sorok vonultak FIUME és HAMBURG felé. Egy megriadt nép új kálváriája kezdődött. Markukban szorongatva vittek abból a hazai földből, amelyik nem lehetett az övük és lázas szemükkel igyekeztek örökre magukba zárni a Dunát, a Tiszát és a Nagy Magyar Alföldet, amelyeket azután soha többé nem láttak. Néma, leszorított ajkuk ennek a népnek szimbóluma lett. Azóta is össze vannak szorítva a parasztajkak és csak a bensejükben folyik a harc hangtalanul, némán.

A kivándorlók 75%-a nincstelen, vagy törpebirtokos mezőgazdasági munkás. Még hivatalos közegeink is kénytelenek voltak megállapítani, hogy azt az egymillió nincstelent földéhsége és nyomorúsága hajtotta ki Amerikába. A kivándorlás főfészkei ugyanis azok a vármegyék

voltak, ahol a nagybirtok részesedési aránya közismerten igen magas és ezzel szemben áll a nincstelenek nagy tömege.

Vármegye	A kivándorlók száma 1899-től 1913-ig	Az 1000 kat. holdon felüli nagybirtokok részesedése %-ban
Veszprém	30.116	47.34
Tolna	19.346	38.96
Bács-Bodrog	44.691	18.27
Abauj-Torna	44.258	34.31
Gömör—Kishont	30.958	45.63
Sáros	50.390	30.22
Szepes	46.007	30.19
Ung	46.657	27.49
Zemplén	82.584	50.40
Szabolcs	37.310	44.71
Szatmár	28.547	31.28
Arad	15.970	45.20
Temes	44.260	20.43

Főleg a Tisza felső- és alsó folyása mellől vándoroltak ki sokan. A Tisza felső folyásánál minden esztendőben 1000 lakosra 20—25 kivándorló esett, az alsó folyásánál 15—20 és a középső szakaszon 10—15. Méreteiről a mellékelt grafikon tájékoztat a legszemléltetőbben, de, hogy népesedési szempontból mit jelentett, azt

szetes szaporodása 1905-ben 8.0, a következő két évben pedig 11.4, illetőleg 11.0 volt ezer lélek után. 1905-ben ezer lelekre országos átlagban 8.2 kivándorló jutott, tehát a kivándorlás nagyobb méretű volt, mint a természetes szaporodás. Részleteiben még szomorúbb a helyzet, mert például a kimutatásban szereplő vármegyékben az 1903—1912. évek átlagában a kivándorlás a természetes szaporodás 20—180%-át tette ki.

„Az őstermelés a lakosság oly jelentékeny részének a főfoglalkozása — olvashatjuk a kivándorlásról kiadott hivatalos statisztikai jelentésben —, hogy a népesség szaporodásával s bármily alacsony igények némi fokozódásával is a mezőgazdaságból és az őstermelés egyéb ágai-ból élő társadalmi osztályban még jobban érezhetővé válhatott az anyagi helyzet javítására vonatkozó reménységek hatása. Ott, ahol a mezőgazdasági népesség nagy tömegekben él együtt, a földszerzésre irányuló vágy határozottabban nyilvánul meg s ezért is érthető, hogy a lakosság széles rétegei lelkesen csatlakoztak a kivándorláshoz.”

Milyen jól tudták, hogy a földéhség az oka a kivándorlásnak! Mégis amikor később a megakadályozására gondoltak, csak rendészeti intézkedések foganatosításával igyekeztek célt érni. Egyelőre azonban a földéhség és nyomoruság miatt megkezdődött kivándorlás szabadon folyhatott, sőt a hivatalos szervek szerint a magyarok „lel-

kesen” hajóztak át Amerikába, tehát bűn lett volna megakadályozni. Hogy lelkesedésük le ne lohadjon, a kormány szerződésileg biztosította a kivándorlás zavartalan lefolyását. Megegyeztek a CUNARD-LINE angol hajóstársasággal, hogy az köteles minden héten két hajót indítani Fiúméből New-Yorkba. A két Cunard-hajó hűségesen szállította Amerikába a magyarokat, akiknek „lelkesedése”, úgylátszik, még csak fokozódott, mert már a Cunard nem is tudta egymaga teljesíteni vállalt kötelezettségeit. A Cunard-hajók ugyanis egy évben csak 50.000 embert tudtak átszállítani a tengerentúlra, már pedig volt olyan év, amikor 210.000 ember kelt útra, tehát újabb hajókra volt szükség. 1907-ben kész az új szerződés. A CONTINENTAL POOL német hajóstársaság szintén „hajlandó” volt bekapcsolódni a szállításba, még hozzá nagyon olcsón: 2 métermázsza búza áráért, 50 koronáért bárkit átvitt Amerikába. Szegény magyarok mentek is és szénbányák mélyén, gyárok fülledt levegőjében sorvasztották erőiket.

Az illetékesek lassan kapnak észbe. Kezdek sejteni, milyen nagy veszélyt jelent a magyarság szempontjából a kivándorlás. És az akkori viszonyokra jellemző, hogy a Gyáriparosok Országos Szövetsége indított akciót a megakadályozására. Elestek a gyárok az olcsó munkaerőtől. Régebben a letöredezett agrárproletárcsoportok felhúzódtak a városokba és fillérékért adták bérbe munka-

erejüket. A kivándorlás ezt megszüntette. HEGEDŰS Lóránt, a GyOSz akkori igazgatója kesereg is az állapotok illetően alakulásán, mert „ipari életünknek legnagyobb, azt mondhatni legrettenetesebb problémája a kivándorlás s az általa okozott munkáshiány. Szomorúan konstatálható, hogy Magyarország népessége két esztendő óta fogy, ilyen óriási mérvű kivándorlással nemcsak tovább nem lehet fejleszteni az ipart, hanem még a jelenlegi gyáraknak a működése is megakad.” Éppen ezért sürgeti, hogy a GyOSz hívjon össze kivándorlási ankétot, ahol minden oldalról megvilágíthatnák a kérdést. Az ankétot 1907 júniusában megtartották és ipari szempontból megvitaták. Az iparnak okozott károkat a kivándorlás, a mezőgazdaságnak nem: a nagybirtokosok örültek a kivándorlásnak, mert megszabadultak attól a kísértő rémtől, amit a nincstelenség földéhsége jelentett.

A kivándorlási ankéton érdekes felszólalások hangzottak el, amelyek hű keresztmetszetét adják az akkori Magyarország népi szempontból felelőtlen életének. Okait keresve mindenre kitértek csak a leglényegesebbre, a földéhségre nem. RÁKOSI Jenő, aki nem vádolható forradalmisággal, a közigazgatásban látja a kivándorlás legfőbb okát. Mindenesetre érdekes, ahogy ezt indokolja: „Nekem egy szolgabíró barátom mondotta, hogy itt rendezett állam van és olyan precíz és körültekintő, mindenre kiterjedő törvény, hogy ő vállalkozik rá, hogy bár-

kit az ő területén 24 órán belül lecsukasson... A törvények formáin belül egy vidéket tíz év alatt ki lehet fosztani, tönkre lehet tenni anélkül, hogy ott bántódása lenne az illetőnek.” Az ellentéteket mindenesetre fokozta az is, hogy az Amerikából hazajött magyar telítve a szabadabb amerikai szellemmel, nem tudott beleilleszkedni a vidéki kiskirályok által önkényesen megszabott keretekbe és inkább visszament Amerikába.

Egypáran megemlítették a nincstelének földutáni vágyát is, de BERNÁT István, az akkori idők legnagyobb hivatalos agrárpolitikusa minden tekintélyével és súlyával küzdött ez ellen. Ő a kivándorlást tisztán és kizárólag erkölcsi kérdésnek tekintette. „Ha Magyarországon az erkölcsi érzés, a nemzethez, a hazához való ragaszkodás nem apadt volna meg oly mértékben, mint tényleg megapadt: akkor sokkal kevesebben vándorolnának ki... Szándékosan és tudatosan dolgoztunk oda, hogy a nemzetben az ideális tartalom megapadjon, hogy a hazafias érzés csökkenjen; nagyon is materiális irányban igyekeztünk a fejlődést vezetni... Aki látta a kivándorlási hajókat Fiúméből indulni, aki megfigyelte azokat az embereket, akik kivándorolnak és látta, hogy legnagyobb részük jóformán könnyhullatás nélkül hagyta ott hazáját, az nekem okvetlen kell, hogy igazat adjon.”

Kegyetlenül rácăfolt erre az emberre az idő. Hét évvel később, a háború kitörésének első napjaiban 40.000

amerikai magyar jelentkezett önként a new-yorki magyar követségen katonai szolgálatra. Negyvenezer olyan magyar, akinek egy talpalatnyi földje nem volt Magyarországon, felajánlotta életét és véré... És utánuk jött a többi, mert hiszen minden nyomorúság, éhezés és szenvedés után sem tudták elfelejteni, vagy megtagadni hazájukat. Bernát Istvánnak nem volt igaza: nagyot tévedett... De úgylátszik már akkor sem adott mindenki igazat neki. SUGÁR Ignác feleletül a fentebbi kijelentésekre, meggyőzően beszélt arról, hogy milyen szomorú kép tárul az ember elé, ha a kivándorlási vidéket járja. „Faluról-falura járva, láttam Gömörmegyében, hogy micsoda kegyelettel, micsoda hazafias ragaszkodással viseltetnek a kivándorlók otthoni dolgaik iránt. Milyen szeretettel írnak haza, hogy a házfedelet, ha zsupp volt zszindellyel, ha fazszindelyes volt, cseréppel lássák el, hogy az ablakokat, az ajtókat javítsák. Súlyos és igazságtalan vád az, amely ezt a szegény elemet azzal a szemrehányással illeti, hogy benne az erkölcsi felfogás meglazult volna. Az erkölcsi felfogás jogosultsága egyaránt megilleti a vagyonos és a szegény embereket. Megilleti azokat a szegény embereket is, akik egyáltalán nem könnyű szívvel vándorolnak ki. Tessék megnézni az olyan állomást, ahol kivándorlók szállnak fel a vasútra! Hogy néznek ki azok az emberek! Micsoda lelkiállapotban vannak ők és hátramaradottjaik! Micsoda aggodalommal mennek és micsoda

síróhangulatban vannak! Szívesen senki azt a rögöt, amelyen született, sem szegény, sem gazdag ember nem hagyja el.”

Az állam úgy akart védekezni a kivándorlás ellen, hogy 1903-ban törvényhozás által feltételekhez kötötte az útlevél kiadását. Nem sokat jelentett ez az intézkedés, mert hivatalos megállapítás szerint a kivándorlók fele útlevél nélkül hagyta el az országot. A hajóstársaságok ügynökei mindent elintéztek!... HIERONYMI Károly kereskedelemügyi miniszter élesen rá is mutat arra, hogy rendészeti és erőszakos intézkedésekkel a kivándorlást megakadályozni nem lehet, mert „a kivándorlás alapoka mindig az anyaország erkölcsi, társadalmi és gazdasági viszonyaiban rejlik és aki a kivándorlást meg akarja szüntetni, annak az erkölcsi, társadalmi és gazdasági bajokat kell orvosolni.” Ő közel járt a valósághoz, de még nem meri kimondani, hogy földhöz kell juttatni a kivándorlásra kényszerülőket, itt a saját hazájukban és akkor nem vándorolnak ki. De akkor tagadták a kivándorlás és a nincstelenség közötti összefüggést. És különben is, a földbirtokdarabolást az akkori közhangulat mellett nem tartották helyénvalónak. Bernát István a lehangosabban tiltakozott az ellen, hogy a kivándorlásból birtokpolitikai kérdést csináljanak. „Teljes lehetetlenség, hogy a mostani hajokon a földbirtokpolitika megváltoztatásával sürgősen segíthessünk... Hamis az az állítás, hogy Magyarorszá-

gon nem lehet földet szerezni... Azt mondják: alapvető és közvetlen oka a kivándorlásnak a magyarországi birtokrendszer, de hisz ez a birtokrendszer talán nem tegnapi, hanem tegnapelőtti; csodálatos, hogy most lett ez a birtokrendszer ennek egyedüli és kizárólagos oka. Ez korlátolt felfogás!” Ez a megállapítás a háború előtti idők nagy agrárpolitikusanak ajkáról abban az évben hangzott el, aikor 210.000 földnélküli magyar paraszt ment ki Amerikába és a Cunard-hajók nem tudták egymagukban lebonyolítani az átszállítást!

Egyesek megvádolták a Cunard-társaságot azzal, hogy emberkereskedést űz a magyarokkal. A társaság magyarországi képviselője tiltakozott és megpróbálta adatokkal igazolni, hogy mennyire előnyös a kormányra és az országra a velük kötött szerződés. Utalt arra, hogy „a Cunard-társaság egyike a világ legelső és legtekintélyesebb társaságainak, Anglia büszkesége s mikor ez a tekintélyes, utolsó porcikájáig korrekt és becsületos angol társaság idejön és minden ellenszolgáltatás nélkül lehetővé teszi a kivándorlás végrehajtását, akkor „emberkereskedést” űz és a vádak egész halmazával illetik.^{1*} Szegény magyarok! El lehet képzelni, hogy milyen büszkék és boldogok voltak, amiért a világ első hajóvállalata vitte őket Amerikába. De vezetőink meg voltak róla győződve, hogy ez az olcsó vigasz is elég a kivándorlóknak, hiszen azok már „úgysem magyarok” ...

Eladó ország

Így vélekedtek a kivándorlásról a háború előtt és nem akarták észrevenni, hogy az egy megbilincselte néma forradalma. És amíg az Alföldön folyt ez a néma forradalom, az alatt Erdélyben a románok új honfoglalásra készültek. Keserű iróniája a sorsnak: a magyarok Amerikában kerestek új hazát, mert itt nem találtak, a románok Magyarországon kerestek új hazát és — találtak!

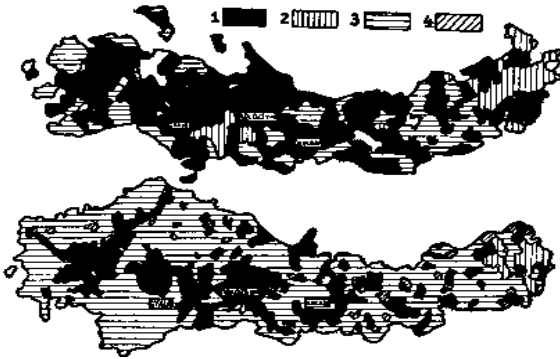
TOKAJI László az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület titkára könyvet írt 1913-ban a románok birtokvásárlásairól és Erdélyt eladó országnak nevezi. Össze gyűjtötte egy évtized adatait a magyarok birtokvesztéséről és a románok térhódításáról és megdöbbenésében nem tud más címet adni könyvének: „ELADÓ ORSZÁG...” is valóban; Erdély a háború előtt eladó ország volt. MIKÓ Imre gróf, Erdély Széchenyije már 1861-ben figyelmeztette népét a veszélyre: „A birtokeladás honszerte szüntelenül foly s a vásárlók háromnegyede magyar kézből ki s nem azokba viszi a magyar földet. Ez idővel egy nagy statistico-politikai likvidációt von maga után: kimutatandják vagyonainkat és terheinket — mert hiszen az erőviszonyt az érdekeltek most is igen jól tudják — s ha az utolsó nagyobb lesz az elsőnél s a magyarság földbirtokterülete kisebb a többi népek birtokösszegénél, nem megingott-e lábunk alatt a föld, nem felemelt Antheussá

lett-e nemzetünk, nem történeti alapjainak legbiztosabbiká porlott-e szét?”

A figyelmeztetés pusztába kiáltott szó volt... Nem hallgatták meg! A románok pedig pontosan felépített tervek szerint dolgoztak Erdély megszerzésén. A munka oroszlánrészét a pópák, az „ASTRA” román közművelődési egyesület, az „ALBINA” és a köréje csoportosult nemzetiségi pénzüzetek végezték. Különösen ez utóbbiak céltudatos hitelpolitikájának volt köszönhető, hogy a románság oly szívósan tudott terjeszkedni a magyarság rovására. A román nemzetiségi pénzüzetek politikájának irányelve volt a jelzálogkölcson túl bekebelezett váltó, amely után nincs több hitel. Tehát az adós kiszabadulása lehetetlen volt, mert ha nem fizetett, akkor magamagát deposszedálta, ha pedig fizetni tudott, az sem biztosította, mert bármikor felmondható volt a bekebelezett váltó, illetőleg megújításra a bank nem volt kötelezhető. Természetesen így a bank számára alkalmas pillanatban megroppant a hitel és beállott a birtokcsere egészen úgy, ahogy azt a román bank akarta. A magyarok lába alól kicsúszott a föld és a pénzüzet románoknak juttatta.

Sehol nem volt annyi alkalmuk a nemzetiségi pénzüzeteknek az uralkodó birtokviszonyok miatt a jelzálogkölcson és a földbirtokhaszonbérleti üzletekből folyó költelmi jogviszonyok szaporításával a tömegeket a részvényesek propagandájának megnyerni, mint Erdélyben.

A magyarok között pedig terjedt az egyke, a tömör román nyelvterületek kitolódtak, a mezőgazdaság helyzete mind kedvezőtlenebbül alakúk és mindezek az erdélyi magyarság visszaszorítására, elszegényedésére vezettek; végezetül pedig arra, hogy a magyarnak meg kellett

3. A románság térhódítása Kolozs megyében. A felső térkép a 400 év előtti, az alsó térkép közvetlen a háború előtti viszonyokat tünteti fel. 1 = magyarok; 2 = németek; 3 = románok; 4 = cigányok elhelyezkedése. (Kogutowicz után.)

válnia a földtől, amit a legjobban szeretett és amihez faji tulajdonságainál fogva oly hűen ragaszkodott. Asszimiláló erő nem jelentkezett, a kormány nemzeti birtokpolitikára nem gondolt és a románságé volt a győzelem.

TOKAJI László szerint közvetlen a háború előtt az

kézben. Másfél évtizeddel előbb — tehát a kilencszázás évek körül — a mezőgazdasági birtokarány érték szerint még a következő: magyar kézen 54%, szászok és románok kezén együtt 46% van. Terület szerint a kilencszázás években magyarok kezén a birtokok 52%-a, szászok és románok kezén összesen 48% van. A 10,707.602 kat. holdnyi erdélyrészi mezőgazdasági területből művelés alatt 6,697.316 kat. hold volt. Ebből 1900-ban 3,464.781 kat. hold a magyaroké és 3,232.535 kat. hold a szászoké és románoké. Egy évtized alatt (1902—1912) elveszett a magyarság birtokállományának — Tokaji László szerint — 5.5%-a, 69,751.129 korona értékben. Az értékbeli veszteséget tekintve következő a helyzet: az 50 kat. holdon felüli birtokosság a maga részéről 5%-kal, az 50 kat. holdon aluli birtokosság pedig csak 0.5%-kal járult a veszteséghez. Az 50 kat. holdon felüli elvesztett birtokok területe 144.618 kat. holdat tett ki, az 50 kat. holdon aluliaké 12.855 kat. holdat. (A kisbirtok demográfiailag stabil, a nagybirtok labilis állapotot jelent!) Az összes magyar veszteség egy évtized alatt 157.413 kat. hold.

BETHLEN István gróf, aki szintén gyűjtött adatokat a románok birtokvásárlásáról, úgy találta, hogy 1907 és 1912 között 166.603 kat. hold a magyarok vesztesége a 100 kat. holdon felüli birtokkategóriában. Az ő vizsgálódása részben fedi Tokaji László adatait, részben pe-

dig 99.878 kat. hold újabb veszteséget mutat ki. Vagyis a két kimutatás szerint 257.381 kat. hold földet vásároltak meg román parasztok magyar nagybirtokosoktól. Mindketten hiányosnak mondják adatgyűjtésüket, tehát nagyon valószínű, hogy kb. 300—400.000 kat. hold a magyarok vesztesége a háborút megelőző másfél évtizedben. Nagyon jellemző: ugyanezen idő alatt 1.4 millió nincstelen magyar parasztnak kellett kivándorolnia Amerikába nyomorúsága és földéhsége miatt. Számukra itt nem volt föld; a románok számára volt...!

Igaz, MOLDOVÁN Gergely 1912-ben a Budapesti Hírlapban a románok magyar hűségét emlegeti és így ír: „Mi, román ajkú polgárai a magyar nemzeti államnak, egész faji kultúránkat, minden egyházi intézményünket, minden vagyoni boldogulásunkat és szabadságunkat a magyar nemzetnek köszönhetjük.” És ez elég volt a magyaroknak. Pedig akkor már Nagyrománia gondolata bent égett a lelkekben. Egyelőre még csak ott és gondolat volt, álom, eszme... Később térképekre rajzolták és a Tiszánál vonták meg a határát, azután a valóságban is meglett. Szegény Tokaji László 1913-ban még 200 évet adott az erdélyi magyarságnak. Ő 200 év múlva gondolta a katasztrófa bekövetkezését és szüntelenül rángatta a halálharangot. Bethlen István gróf is keserűen kiált fel könyvének a végén: „Magyar nemzeti birtokpolitika! Meddig késel még az éji homályban?”

Éjszaka volt akkor Magyarországon, a vezető és uralkodó rétegek buja, sötét éjszakája. De az ébredésnek be kellett következni és az nagyon szomorú volt. A háború után a megszálló hatalmak hozzányúltak azokhoz a nagybirtokokhoz, amelyeket nálunk a háború előtt sérthetetleneknek tartottak és ezért nem adták oda a nincsteleneknek. Nem úgy az új urak! Erdélyben 2.9 millió kat. hold, Felvidéken 2.3 millió kat. hold, Délvidéken 2.1 millió kat. hold; összesen 7.3 millió kat. hold földet sajátítottak ki az utódállamok radikális úton a magyar nagybirtokosoktól és adták oda saját parasztságuknak győzelmi ajándéknak. Ez az óriási darab föld — a csonkaország területének közel fele — a magyar nép számára örökre elveszett. De a történelem egyszer majd számonkéri a kivándorolt magyarok nevében ezt a hétmillió hold földet és tetemre hívja a háború előtti idők bűnös agrárpolitikáját, hogy soha többet ilyen tragédia ne érhesse ezt a nemzetet!

Amerikában...

Amerikában nehéz sors várta a magyarokat. „Hun csordának” tartották őket, akiket ki kell használni. A régebbi, nyugateurópai kivándorlók (angolok, németek, olaszok, franciák, stb.) azokat a területeket szállottak meg, ahol a szülőföldjükhöz hasonló földrajzi és éghajlati vi-

szonyokat találtak. A keletközépeurópai bevándorlók — közöttük a magyarok is — töltelék nép voltak; ott vehették meg a lábukat, ahol még volt hely. Az amerikaiak szemében úgysis csak olyan misereous people voltak: hitvány, nyomorult nép, aki bányatölteléknek való. És az amerikai bányákban a háború előtt valóban csak két nép dolgozott: a néger és a — magyar ...!

De nemcsak a bányáknak jutott a magyarokból, hanem gyárak, kikötők, farmok és ültetvények munkásai között mindenütt lehetett találkozni velük. Legtöbbjük azzal a szándékkal ment ki, hogy pénzt szerez, utána haza jön és földet vesz. A visszavándorlók leszámításával körülbelül egymillió magyar maradt kint. Ezek azután szétszóródtak a nagy amerikai kontinensen és alkalmazkodtak mindenben az amerikai viszonyokhoz.

Az első nemzedék nem tudott véglegesen elszakadni Magyarországtól. Minden kivándorlóban élt az a vágy, hogy egyszer hazajön. Sőt itthon a háború kitörésekor azt tervezték, hogy a háború után hazahozzák a kivándorlókat. Nagy nemzeti akcióra gondoltak, de nem lett belőle semmi. Trianon megpecsételte az amerikai magyarok sorsát. Akik a háború végén hazajöttek, riadtan mentek vissza és lebeszéltek mindenkit a hazajövetelről. Azzal vigasztalták egymást, hogy a bajok elmúltával a kormány hivatalosan fog intézkedni és hazahívja a hontalan magyarokat. Ez a hívószó sohasem érkezett meg Ameri-

kába és 1921-től kezdve a reménytelenség állapotában bekövetkezett az a változás, amelynek eredményeként Magyarország számára örökre elveszett az amerikai magyarság és megmenteni semmi körülmények között nem lehet. Philip J. VANDEVATER egyetemi tanár meglehetősen írja 1934-ben a „SURVEY” nevű amerikai folyóiratban „THE MELTING POT” (Az olvasztó kohó) cím alatt: „A nagy amerikai olvasztó kohó hosszú kísérletezés után végre el tudta érni azt, hogy a kivándorlás folytán partjainkra érkezett vegyes nemzetiségi elemeket egyetlen nemzeté olvasztotta össze. 1921 előtt az európai nemzetek mindig találtak olyan vegyszereket, amelyek az egybeolvasztás műveletét, ha nem is tudták teljesen megakadályozni, de erősen hátráltatták. A bevándorlás megszűrése fokozta az olvasztó kohó tüzeinek hőfokát, ami meghozta a kívánt eredményt. Megállapíthatjuk azt, hogy az olvasztás nem az európai nemzetek mulasztása, hanem a mi fokozott munkánk eredménye.”

Igen, a nagy amerikai kohó tökéletesen működik és a kintrekedt magyarság lassan elég benne. Ma 700.000 leikre teszik az amerikai magyarok számát és sorsuk az olvasztókohóban nem kétséges. A „Survey” folyóirat figyelmessége ugyan kiterjedt arra is, hogy mit szólnak az olvasztókohóban ülő népek Vandevater tanár megállapításaihoz és a magyarság nevében GONDOS Sándor magyar hírlapíró Clevelandból megrázóan írta: „Caught

by the cat or by the trap the fate of the mouse is the same. Az egérnek mindegy, hogy macska, vagy csapda kapja-e el. És 1921 óta mi, amerikai bevándorlók csupán elkapott egerek vagyunk.”

A háború után az egyházak közösségi ereje tartotta a magyarokban a lelket. Különösen a római katolikus egyház tett sokat érdekükben. Szemináriumokban magyar nyelvű papokat képeztek ki, akik magyarul prédikáltak a templomokban. A megszállt területekről is sok katolikus pap menekült Amerikába és ezek komoly lélekkel harcoltak az amerikai magyarságért. De az amerikai főpapoknak nem tetszett a magyar-mentés. Mindent elkövettek, hogy a bevándorló elemeket a vallásukon keresztül is belevonják a nagy amerikai nép-közösségbe és az olvasztókohó munkáját megkönnyítsék. Nem is titkolják, hogy ez a céljuk. Egyre keményebben és határozottabban hangsúlyozzák, hogy angol nyelvű római katolikus egyházakat akarnak. 1926-ban WALSH, a trentoni egyházmegye akkori püspöke, jelenleg newarki érsek, HEMM János magyar jezsuita szerzetes tiszteletére rendezett banketten több amerikai újságíró jelenlétében mondta magyar papjainak: „Minél gyorsabban végzitek el egyházközségeitekben azt a munkát, hogy híveiteket igazi amerikaiakká alakítsátok át, annál kedvesebbek vagytok szívemnek.” A katolikus papok még kitartanak, de örökké ők sem bírják. A görög katolikus papok szintén komoly

munkát végeznek. A protestáns egyház szétszórtsága mellett néni igen jöhet számításba.

Jelenleg a második és a harmadik nemzedék él Amerikában. Ezek már kint születtek és amerikai szellemben nevelkedtek. Magyarországról csak annyit tudnak, hogy valahol Európában, vagy Ázsiában van, de közelebről nem ismerik. Az első nemzedék még látta a Dunát, a Tiszát és az Alföldet, de azt az élményt, amit ezeknek emléke jelentett számukra, nem adhatták át örökségként utódaiknak. Azoknak már Amerika jelenti az élményt. Apák és fiák tragédiája Amerikában teljesebb és szomorúbb. Az apák súlyos teherrel járnak kálváriájukat és soruk életük végéig marcangolja lelküket. A fiak: az átültetett törzsek hajtásai nem érzik magyarságuk tragikumát. Amerika más világ, mint Magyarország. Szélesebb a horizont, merészebbek a gondolatok és ridegebb az élet. A nincstelen magyar parasztok utódai ma szabad amerikai állampolgárok. Ők már nem éreznék jól magukat Magyarországon; visszamennének újból Amerikába, Nekik semmi közük többet ehhez az országhoz. Gondos Sándor keserűen írja egyik cikkében: „Nekünk, amerikai magyaroknak legfeljebb tízezer dollár értékű szülőhazánk, Magyarország. Körülbelül ennyit harangozott össze a legutolsó amerikai magyar megmozdulás, amikor híre jött, hogy a szerb kormány ezrével küldi át a magyarokat a határon.” Szerinte elpusztult az amerikai

magyarság, mert hiába mutatnak ki több százezer magyart Amerikában, ha azoknak többé semmi közük Magyarországhoz. Majd halkan megjegyzi: „Halottakról csak jót.” És nem bántja őket.

A sors úgy akarta, hogy az amerikai magyarság elmúlása ne fájjon Magyarországnak. A trianoni évek keserősége lefoglalta itthon a könnyeket, a tengerentúlra nem jutott belőlük. A kivándorolt magyarok és utódaik lassan beleolvadnak az amerikai közösségbe, a hazai magyarok lelkiismeretét pedig békén hagyja a nagy kivándorlás. Akik felelősek voltak érte, nem élnek már, akik élnek, nem vállalják a holtak nevében... Az áldozatok: a nincstelen parasztok, Amerikában megbocsátottak nekik nehéz kálváriájukért; hozzájuk kegyetlen volt az élet, de mást nem tehettek, az itthoniak viszont némán tűrik sorsukat. Most más utakon próbálnak menekülni nyomorúságuk elől és a néma forradalom új formában folyik tovább...

Nép és föld

A háború után Amerika lezárta a sorompókat; bevándorolni nem lehet, így a magyar kivándorlás is megszűnt és a helyzet komolyabb lett. Az ország agrár jellege még mindig megmaradt, mert a 8,688.319 főnyi lakoságból — az 1930. évi népszámlálás szerint — 4,499.393 lélek, vagyis 51.8% tartozik az őstermeléssel foglalkozók főcsoportjához. Ha összehasonlítjuk ezt a számot az elmúlt évtizedek adataival, kitűnik, hogy az agrárlakosság viszonylagosan egyre fogyó arányban veszi ki a részét az ország népességéből. 1900-ban 60.8%, 1910-ben 55.9%, 1920-ban 55.7% volt az agrárlakosság részesedése a mai Magyarország területére vonatkoztatva. Három évtized alatt tehát 9%-kal változott az arány az őstermelők rovására és a jelekből ítélve, a következő népszámláláskor az

abszolút többség talán már meg is szűnik és 50% alá fog zuhanni az arány. A népszámlálási adatok valahogy azt jelzik, hogy az ország kezdi elveszteni agrárjellegét és a fejlettebb iparállamok sorába lép. Leírva ez mindenestre szépen hangzik, de a valóságban sajnos nincs így. A népszámlálások hiába mutatnak egyre kedvezőbb képet a foglalkozási főcsoportok egymáshoz való viszonyáról, ha ezt az átalakulást nem követi a mai magyar társadalom struktúrájának megváltozása.

A mezőgazdaság népességeltartó kapacitása az utóbbi időkben erősen csökkent. A feleslegessé váló tömegek kénytelenek más foglalkozás után nézni. Mivel a birtokos elemek földhözköttöttek, nem válnak meg eddigi foglalkozásuktól, a nincstelen mezőgazdasági munkások és törpebirtokosok ellenben annál nagyobb tömegekben vonulnak a városok felé. Kiszakadnak az agrártársadalomból, amelynek legalsó, proletár rétegét alkották és városi lakosok lesznek, akiket a népszámlálás az „ipar-kereskedelem-forgalom” és „egyéb” foglalkozási főcsoportokba sorol be. A helyzetben azonban ez nem sokat változtat, mert agrárproletárokból — városi proletárok lesznek. Az elmúlt évtizedben (1920—1930) 428.000 lélek volt az agrártársadalom vesztesége. Ebből 73.000-en kivándoroltak (egyideig még mehettek Kanadába és más világ-részekbe), 355.000-en pedig városokba, vagy városok közelébe húzódtak. Ezeknek beszámításával ma 56.3% lenne

az őstermelés részesedése. Különben is az egész ország földművelakosságának az 1920. és 1930. év közötti tényleges gyarapodása (45.152 lélek) nem sokkal több, mint például Szabolcs és Szatmár megyék agrárnépességének ugyanezenidőbeli tényleges szaporodása (41.271 lélek)! Már pedig minden adat, amely a foglalkozással kapcsolatban mutatja be a házasságok termékenységét, azt igazolja, hogy a földművesosztály alsó rétegei azok, amelyek nagy mértékben viszik előbbre a nemzet szaporodását. Az agrárlakosság látszólag alacsony értékű (1%-os) szaporodása (bizonyos kivételektől eltekintve: például az egykés parasztságnál jelentkező fogyás) a foglalkozásváltoztatás következménye. Ez a foglalkozásváltoztatás azonban nem jelent magasabb társadalmi osztályba való emelkedést és struktúraváltozást, miért is az agrárjelleg még huzamosabb ideig meg fog maradni, így legfeljebb azzal dicsekedhetünk, hogy „agrár-iparállam” leszünk — fellelte nagy proletariátussal.

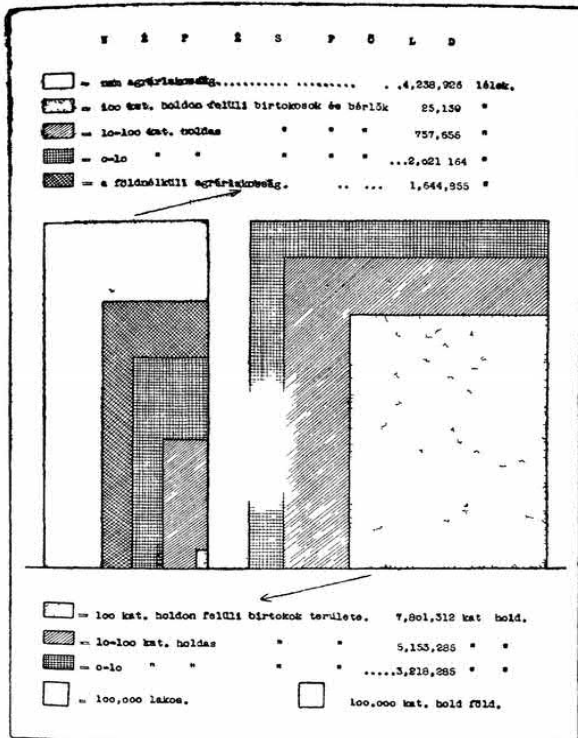
Ha az ország agrár jellege tényleg szűnőben volna és az 51.8%-os aránnyal szemben komoly iparos, kereskedő, stb. foglalkozású önálló elem állana, még akkor is kételkednünk kellene iparállam voltunkban, mert agrártársadalmunk strukturális felépítése olyan kedvezőtlen, hogy az minden körülmények között rá fogja nyomni bélyegét az ország arculatára.

Birtokmegoszlás

Agrártársadalmakban a terület és népesség egymáshoz való viszonyától függ — írja KENÉZ BELA „NÉP ÉS FÖLD” című kitűnő könyvében — az osztályalakulás helyes belső alkata és harmóniája. Amely agrártársadalomban a birtok kevesek kezén halmozódik össze, ezekkel szemben a földreéhes birtoktalanok nagy tömege és az örökös szolgaság érzésével dolgozó munkások hada állván: élessé lesz az osztályok ellentéte és áthidalhatatlan is, mert az ilyen társadalomban nem alakulhatnak ki elegendőképpen az egyik osztályból a másikba átmenetet biztosító földbirtokformák: a közép- és a kisbirtok. A nincstelen tömegek számára felemelkedési lehetőség nincs. Az osztályok kötöttsége merevvé, osztályérdeket szolgálóvá teszi a jogot A jogától és az emelkedés lehetőségétől megfosztott alsó osztályt reménytelen állapota elkeseríti, a vagyon ellenségévé teszi. De a föld és nép diszharmónikus viszonya egyéb káros következményekkel is jár: egyik oldalon a fényűzés túlzásaiba, élvezetek hajhászásába merülő, néhány embert számláló legfelsőbb rendet teremt, a másik oldalon még a legelemibb szükségletek kielégítésére is képtelenné teszi az emberek százezreit, megrikítja a népességet és meglassítja a szaporodást...

Magyarországon a birtokmegoszlás sohasem volt kedvező. Az 1000 kat. holdon felüli nagybirtokok az egész

területnek mindig igen nagy százalékát foglalták el. Velük szemben sötétlett a törpebirtokosok és nincstelenek nagy tömege. Az 1895. évi birtokösszeírás szerint a tulaj, donképpeni Magyarországon (Horvátország nélkül) az 1000 kat. holdon felüli birtokok száma 3768 volt, az összesnek 0.15%-a, a területe pedig 11,910.396 kat. hold, az egésznek 32.29%-a. A törpebirtokok (0—5 kat. holdas gazdaságok) száma 1,279.718 volt, az összesnek 54.58%-a, területe pedig 2,154.265 kat. hold, az egésznek 5.86%-a. Ezek a számok kiáltoán mutatják az aránytalanságot, ami még növekszik, ha figyelembe vesszük azt aényt, hogy a birtokösszeírás a községek határában elterülő üzemek száma és nem a birtokosok személye szerint történt, így azután azok az egy kézben lévő, 1000 holdnál nagyobb birtokok, amelyek több község határában terülnek el és ott nem tesznek ki 1000 holdat, mint középbirtokok vették figyelembe. Ha ezt beszámítjuk, az arány megváltozik, mert a nagybirtok részesedése ténylegesen mintegy 40%-ot tett ki a háborút megelőző időkben. Ezt a feltevést az 1913-ban végrehajtott nagybirtokösszeírás is megerősíti: 1913-ban az egész Magyar Birodalomban az 1000 kat. holdon felüli birtokok száma 4219 volt, a területe pedig 19,534.472 kat. hold, az összesnek 39.82%-a. Egy-egy nagybirtokra 4630 kat. hold jutott átlagosan, egy törpebirtokra viszont csak 1.6 kat. hold. A birtokmegoszlás aránytalanságához alakult természetesen az

4. Nép és föld viszonya 1930-ban. Mindkét hasábnál a tényleges terület számít: fedett rész nincs!

ság 67%-a, az ország összes lakosságának pedig 42%-a agrárproletár sorban tengődött. Ezek a számok azonban némi kiegészítésre szorulnak, mert a kivándorlás éppen ebből a rétegből szedte a legtöbb áldozatát és így a tényleges százalék valamivel magasabb volt.

A háború után az agrártársadalom strukturális felépítése még rosszabb, a birtokmegoszlási viszonyok sem sokat javultak, annak ellenére, hogy közben földreform is volt. A mai Magyarország területére vonatkoztatva: a 16,173.443 kat. hold földből; 1916-ban 5,978.596 kat. hold, vagyis 36.9% a nagybirtok, 1921-ben 5,799.774 kat. hold, 35.9%-os részesedéssel, 1930-ban 4,862.889 kat. hold, 30.05% értékben. Ma tehát az a helyzet, hogy az 1000 kat. holdon felüli nagybirtokok, amelyeknek száma 1232, az összes mezőgazdasági üzemek 0.1 %-a, a terület 30%-át foglalják el. Egy-egy nagybirtokra átlagosan 3947.1 kat. hold föld jut. Az 5 kat. holdon aluli törpebirtokok száma 1,142.294, az összesnek 71.5%-a, a területe pedig csak 1,748.831 kat. hold, az egésznek 11.0%-a. Egy-egy törpebirtokosra átlagosan 1.5 kat. hold föld jut. Birtokmegoszlásunk mérhetetlen szociális aránytalanságára jellemzők ezek a számok. Egyik oldalon 3947.1 kat. hold, a másik oldalon 1.5 kat. hold az egy birtokra eső földterület. (Hol van azután még a nincstelenek óriási tömege?) Ebből a helyzetből adódik az agrártársadalom kedvezőtlen strukturális felépítésének a magyarázata. A

közbülső birtokkategóriák nem sokat változtatnak az állapotokon, mert nem szerepelnek kellő számszerűséggel. Egyébként az 1930. évi népszámlálás részletes foglalkozási kimutatása szerint az agrártársadalom felépítése a következő:

Megnevezés	Keresők	Eltartottak	Összesen
1000 kat. holdon feletti birtokos és bérlő . .	846	1.396	2.242
500—1000 kat. holdas birtokos és bérlő . .	1.021	1.520	2.541
100— 500 kat. holdas birtokos és bérlő . .	8.969	11.387	20.356
50— 100 kat. holdas birtokos és bérlő . .	21.071	22.584	43.661
10— 50 kat. holdas birtokos és bérlő . .	355.449	348.445	703.994
5— 10 kat. holdas birtokos és bérlő . .	298.035	306.122	604.157
0— 5 kat. holdas birtokos és bérlő . .	517.742	627.988	1,145.720
Részes földműves . .	27.879	44.993	72.872
Gazdasági tisztviselő .	4.805	6.432	11.237
Gazdasági cseléd . .	215.896	265.668	597.474
Gazdasági munkás (0-1 kat. hold földdel) .	91.927	179.840	271.767
Gazdasági munkás (nincstelen) . . .	461.302	494.319	955.621
Egyéb (halász, vadász, stb.)	8.962	18.052	22.014
Mindössze:	2,031.451	2,467.942	4,499.393

Az agrárlakosság 40%-a, 1,790.811 lélek (a gazdasági tisztviselőket és az összes bérlőket is beleszámítva) földtulajdonnal nem rendelkezik. A gazdasági tisztviselők, bérlők és az „egyéb” foglalkozású agrárlakosság leszámításával 1,625.967 (természetesen családostul) azoknak a földnélkülieknek a száma, akik pusztán két kezük munkájára vannak utalva. Az 5 kat. holdon aluli törpebirtokosok, bérlők és mezőgazdasági munkások lélekszáma 1,417.487; vagyis a szigorú értelemben vett agrárproletárok 3,043.454-en vannak. Ez az a bizonyos hárommillió magyar koldus, akikről már annyi szó esett ebben az országban, de akiknek a megmentése érdekében ezideig még nem történt kielégítő intézkedés. Ez a 3 millió agrárproletár az agrárlakosságnak valamivel több mint kétharmadát, az egész magyar társadalomnak pedig egyharmadát teszi ki.

Ez azonban még nem minden. A mostani válságos időkben nagyon megnőtt az agrárproletárok száma. A 100 kat. holdon aluli bérlők nem tekinthetők önálló elemnek, mert ha kiesnek a bérletből, megint visszazuhannak oda, ahonnan jöttek: a mezőgazdasági munkások vagy törpebirtokosok sorába. Az erdőmunkások sem emelhetők ki az agrárproletár fogalom alól, mert azok is két kezük munkájával keresik meg mindennapi kenyerüket. Ha ezekhez még hozzávesszük az 5—10 kat. holdas birtokosokat, mint akiknek még szintén kell idegen munkát

vállalni, mert a mai közgazdasági viszonyok között ebben a birtokkategóriában az átlagosan egy gazdaságra jutó 7 kat. hold a megélhetésükhöz nem elég és akik 579.569-en vannak, akkor azt látjuk, hogy 3,717.569 lélek tartozik a legalsó agrárrétegekhez. Félelmetesen nagy szám: a 4.5 milliónyi agrárlakosból 3.7 millió agrárproletár; vagyis agrárlakosságunk 83%-a, az egész magyar társadalomnak pedig 43%-a agrárproletársorsban él. Európának aránylag legnagyobb agrárproletáriátusa ez!

Valami keveset azért lehet szépíteni a helyzeten. A városok közelében, jobb közgazdasági viszonyok között 8—10 hold földből már nagyon jól meg lehet élni. Sőt bizonyos körülmények között a 4—5 hold is elég. Ezeknek tulajdonosait tehát ki kell emelni az agrárproletárok közül. Ki kell emelnünk a kedvezőbb viszonyok között élő néhány uradalmi előljáró cselédet, mezőgazdasági élőmunkást, bandagazdát, stb., de úgyis még mindig marad mintegy 3.5 millió agrárproletár. És ha az összes 5—10 kat. holdas birtokosokat figyelmen kívül hagyjuk — ami szerintem nem helyes —, még mindig megmarad az a bizonyos „hárommillió”, akiknek fekete sorsa ránehezedik az egész ország életére.

Szinte félve merem csak leírni: ha az agrárproletárokhoz hozzászámítjuk a 2.2 milliónyi városi proletariátust, kitűnik, hogy közel 6 millió lélek, az ország lakosságának kétharmada proletár! Mi lesz ennek az országnak

a sorsa, ahol ilyen aggasztó a társadalom felépítése? A szellemi proletárok száma is egyre növekszik. Magyarország — proletárország. Ez tény; letagadni nem lehet!

A társadalom struktúrája

A magyar társadalom strukturális betegsége egyre jobban elmérgesedik. Különösen a háború után, de még inkább a válság következtében végtelenül aggasztóra fordult a fejlődés iránya. Azok a mérhetetlen szociális, gazdasági, társadalmi és kulturális ellentétek, amelyek a magyar társadalomra mindig jellemzőek voltak, most még határozottabb formát öltenek és olyan óriási feszültségeket idéznek elő, hogy az élő magyar társadalom a széteséshez van közel. Soha nem voltak olyan távol egymástól az egyes társadalmi osztályok Magyarországon, mint ma és soha nem volt reménytelenebb a közeledés gondolata, mint a mai nehéz időkben folytatott keserű küzdelemben, amikor már a szó legteljesebb értelmében a megélhetésükért harcolnak és nincsenek kíméllettel egymás iránt.

Legnagyobb a szakadék a parasztság és a vezetőrétegek között. A szakadék két oldala két külön világ. A nagybirtokos, nagybérllő társadalom erősen kevert. Az arisztokrácia kezd háttérbe szorulni és a szemünk előtt

omlik össze megdönthetetlennek vélt feudális világa. Ha a múltban érték is valamit, ma a felszínen mozgó kevesek érdemei nem tudják kiegyenlíteni a többség bűneit és ez a társadalmi osztály megérdemli sorsát. Az új földesurak, a közigazdasági élet cézárjai nagyon messze vannak a néptől. A középbirtokos társadalom jelentőségét elveszítette. Az ő szerepe is lejátszódott a múltban. Ma emlékeikből és a dzsenti mentalitásból élnek. Ez a típus még nem' hal ki, mert állandó az utánpótlás, de a parasztságtól való távolságuk egyenlő amazokéval. A falusi, úgynevezett kultúrközéposztályról jobb nem is beszélni. Beteg terheltséggel mentik át magukat egyik korból és rendszerből a másikba és meggyőződésük ennek megfelelően nagyon sokat változik. Állandó készültségben figyelik az élet folyását; riadtan tájékozódnak és mindjárt csatlakoznak, ha érdekeik úgy kívánják. A szakadék eme partjának ők a legszánandóbb lakói.

A másik oldalon a parasztság küzködik sorsával. Osztályokra tagolódva marják egymást, de itt a közeledés markánsabb lehetősége fennáll. Sőt az agrárproletáriátus és a kisebb birtokoselem kezd egységesebb tömeg lenni, mint eddig volt. A nagyparaszti réteg (50—100 kat. holdas gazdák) lassan áttolódik a szakadék túlsó oldalára. Felveszik a kapcsolatot az úgynevezett falusi kultúrközéposztállyal és minél hamarabb igyekeznek elefelejtani vagy letagadni származásukat. Ennek az a súlyos

oka, hogy Magyarországon a parasztságból való származás társadalmi ballasztot jelent, amely a felemelkedést nehezíti, sőt akadályozza. Ez a réteg egyetemekre küldi a fiait tanulni, akik a társadalmi kapillaritás révén valahogy felszívódnak a középosztályba, ahol a parasztság ellenségeivé lesznek. Meggyűlöltetik velük saját fajtájukat. Ez az érvényesülés ára; enélkül nem megy! Számuk alacsony, még nem lehetnek új középosztály, hogy egészségesebb közszellem kialakításával a parasztságból való származást ne tartanák szégyelnivalónak. Erőtlenségük miatt a megalkuvás útjára lépnek és inkább mélyítik, mintsem áthidalnák azt a szakadékot, amelynek eltüntetése pedig az ő feladatuk volna.

Magában az agrártársadalomban is hasonló a helyzete ennek a rétegnek. A parasztságból kiszakadnak és elpolgáriasodnak. Mivel azonban Magyarországon komoly polgárság nincs, egy nemesebb társadalomba való emelkedés lehetősége sem áll fenn, az ő polgáriasodásuk inkább proletarizálódás. Kivetkőznek a parasztság kultúrájából; elfelejtik dalait, táncait, zenéjét, levetik viseletét. Viszont más kultúrközösség tagjai nem lehetnek, mert a falusi intelligenciának történeti-népi kultúrája helyett akadémikus képzettsége van, amin diploma, vagy érettségi bizonyítvány értendő és ami tudvalevőleg még nem sokat jelent: legfeljebb műveltséget, de korántsem kultúrát, így azután elvesztik a talajt a lábuk alól; gyökértele-

nul, színtelenül, szürkén lebegnek az intelligencia és a parasztság között és legfeljebb azzal vigasztalhatják magukat, hogy megszűnnek „paraszt”-nak lenni és „úr”-ak lesznek, „földbirtokos”-ok, akiknek többé semmi közük a parasztsághoz. (Az egyke ennél a rétegnél hódít országos átlagban a legjobban, de helyi vonatkozásban is jelentőséggel bír.) A falu öntudatos vezetőrétege lehetnének, mert anyagi függetlenségük egyenesen predesztinálja őket arra, hogy politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális téren előbbre vigyék a falu ügyét. Ehelyett arra a kényelmesebb és számukra biztatóbb útra léptek, amelyik a felelősségnélküli hivatástudat feladásához és ezen keresztül a megalkuváshoz vezet.

A kisebb birtokkal rendelkező parasztság helyzete sem valami biztató. Van egy birtoknagyság Magyarországon — a közgazdasági viszonyoktól függően országreszenként változik —, amelyik még kellő anyagi függetlenséget biztosít tulajdonosának. Ezen a kategórián felül (úgy a 10—50 kat. holdon belül) a parasztság egészségesebb gondolkozású és bizonyos mértékig kezdeményező felfogással bír. (Az egyke itt csak helyi jelentőségű, de ez aztán annál súlyosabb.) Ha a válság nem kezdi ki őket még jobban, akkor ez a réteg lesz a jövőben a falu életének irányítója minden téren. Viszont az alsóbb birtokkategóriához tartozó parasztok állandóan küzdenek az agrárproletársorba való lezúllás ellen, vagy már ott is

vannak. Átmeneti osztályt alkotnak a parasztság és az agrárproletáriátus között és inkább a proletársághoz, mint a parasztsághoz tartoznak.

A legelső agrártársadalmi osztály; a törpebirtokosok, mezőgazdasági munkások, uradalmi gazdasági cselédek, vagyis a „hárommillió” élete ma fokozott figyelmet érdemel. Nyomorúságos helyzetükről már annyi ismertetés látott napvilágot, hogy állapotuk emlegetése közhely nélkül nem lehetséges. Mégis a nemzet mostoha gyermekei ők, akiken nem akarnak segíteni. Bizonytalan érzéssel hányódnak az életben és lassan kivesz belőlük minden emberi öntudat. Teljes nihilizmusba zuhannak és nem törődnek semmivel. „Lumpenproletárok” lesznek, a legveszedelmesebb elem, akiken a római „kenyeret és cirkuszt” hangulat kezd úrrá lenni. Nyomorúságukból próbálnak menekülni és ezt többféleképpen érhetik el: nihilizmusba zuhannak, vallási szektákat alapítanak, ködös politikai célkitűzések és „eszmék” (kaszáskeresztmozgalom!) harcosai lesznek. És ez már — néma forradalom...

Az egyke

Mielőtt részletesen foglalkoznék az agrárproletáriátus háború utáni helyzetével, szükségesnek tartom röviden a birtokos parasztság sorsát vázolni a jobbágyfelszabadítástól napjainkig, illetve azokat a mozgalmait ismertetni, amelyek a nagy parasztfordalmak elmúltával, ma ennek a néprétegnek menekülési formái. A parasztfordalmak idején együtt harcoltak a jobbágyok és a zsellérek: negyvennyolcban elváltak útjaik. A zsellérek — most már agrárproletárok — egységes fronton küzdenek; a parasztság szétesik és az ország különböző részein más és más formában vezeti le a sokszor kibíratatlan szociális, gazdasági és politikai feszültséget. A legkirívóbb ezek közül az egyke.

Az egyke a birtokos parasztság forradalmi állásfog-

lalása sorsának reménytelen alakulásával szemben. Meg kell ugyanis különböztetnünk a polgáriásodással járó egy-gyerekrendszerrel az egykét, amely az ország bizonyos részein a múlt század közepétől kirobbanás-szerűen lépett fel, tiltakozásként a névleges és formai jobbágyfelszabadítás ellen. A negyvennyolcas birtokmegváltás és jobbágyfelszabadítás az elöregedett feudális gazdasági rendszer összeomlása miatt valósult meg és nem a szabadság, testvériség és egyenlőség mélyen átérzett hangulata hozta magával. A feudális Magyarország mentette a menthetőt és a változás jóidőig — sőt bizonyos tekintetben napjainkig — nem volt érezhető. A parasztság továbbra is szolgaságban maradt. Hiszen gazdasági, társadalmi és politikai háttérbeszorítottságuk közismert. Részükről is be kellett következnie annak a reakciónak, amelyik a mezőgazdasági munkások (zsellérek) részéről még a negyvennyolcas idők első napjaiban bekövetkezett. Az Alföldön forradalmi megmozdulások voltak (Mezőberény, Orosháza, Békéscsaba); a zsellérek elégedetlenkedtek, lázongtak. Ott a birtokos parasztság járt jól, de a Dunántúl, ahol a feudális rendszer és szellem erősebb volt és a földesúri gazdaság patriarchális keretei a legtovább fentmaradtak, a birtokos parasztság átmenetileg rosszabb helyzetbe került. Ahol azután a birtokviszonyok megkövesedése a kibontakozást gátolta, a parasztság az egykétben találta meg a menekülés lehetőségét.

Az egyke tárgyalásánál és az egész kérdés beállításánál erre kell figyelemmel lennünk. Kétségtelen, hogy az egyke a polgáriásodás következménye. Az 1931—1935. évek átlagában a születési ezrelék Magyarországon 21.2, (1880-ban még 44.9, 1900-ban 39.3, 1920-ban 31.4). Ez azt jelenti, hogy minden ezer lakosra átlagosan 21.2 születés esik. A háború előtt statisztikusaink még a 25‰-en aluli születési arányt tartották egyke-jellegűnek, de a háború után hamarosan elérte a születési ezrelék országos átlagban ezt a határt; kénytelenek voltak lejjebb menni és 20‰-ben megjelölni az egykés jelleg határát. Népünk azonban, úgy látszik „játékos kedvében” van és nem akar békét hagyni a statisztikusoknak, mert 1936-ban a születési ezrelék pontosan 20.00 volt, tehát az újabb egyke-határon áll.

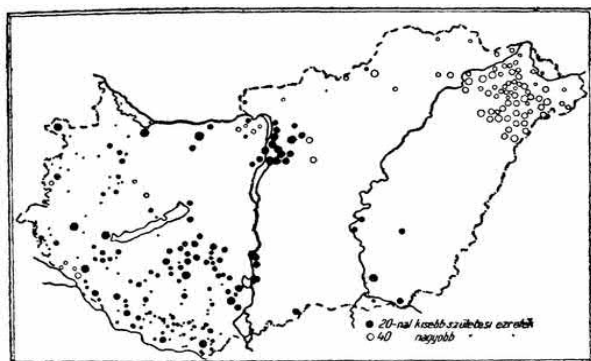
Magyarország tehát egykés-ország. A társadalom tendenciája a gyermektelenség felé vezet: a születések száma egyre apad és ez a század bűne, (Közvetlen a háború előtti években a mai Magyarország területén 260—270.000 élveszületés történt, ma évenként 180—190.000 az élveszületettek száma.) A nagyparaszti réteg csendes alkalmazkodással az intelligenciát utánozza. Azok hamarabb rájöttek az „egyke” előnyére és a hozzájuk közeledő parasztság szintén megtanulja. Országos viszonylatban (csak a parasztságot értve!) tehát ennél a rétegnél van egyke. Nem komoly és aránylag sima lefolyású betegség:

ki fognak pusztulni. A lokális jelentőségű egyke sokkal veszedelmesebb: társadalmi, erkölcsi, gazdasági és szociális összetevők határozzák meg és az egész társadalom halálát jelenti.

1930-ban Magyarország 3406 megyei városa és községe közül 223-ban, a községek több mint 7%-ában a születési arány 20‰-en alul maradt. (Az 1930. évi népszámlálás részletezte utoljára községenként a születési ezrelék alakulását. Azóta természetesen nagy az eltolódás és több az egykés község.) Ez azt jelenti, hogy a 223 község 489.164 főnyi lakosságából minden ezerre huzamosabb idő óta évenként húsznál kevesebb születés esik. Vagyis ezeknél az egyke állandósult. A 223 egykés község közül 194 a Dunántúl, a nagybirtokok hírhedt hazájában van. Megoszlásuk a következő: Baranya megyében 60, Somogyban 42, Tolna megyében 28, Zalában 23, Vas megyében 13, Veszprémben 10, Sopronban 7, Győr—Mosón—Pozsony megyében 5, Komárom—Esztergom megyében 4, Fejér megyében 2 fekszik.

Van azonban Magyarországon 84 olyan község is (1930-ban!) 191.095 lakossal, ahol a születési ezrelék 40-en felül emelkedik. Ezek jórészt a Tisza felső folyásánál terülnek el. Szabolcs megyére 47 esik, Szatmárra 14, Abaújra 2, Borsodra 2, Zemplénre 4. Vagyis 69 erősen szaporodó község van a csonkaország északkeleti csücskében. Az ország legszaporább népe lakik itt. A háború

előtt innen vándoroltak ki a legtöbben. Akkor a születési ezrelék még nagyobb volt, mint ma és, hogy a kivándorlás milyen nagy méreteket öltött, legjobban azzal érzékelhetjük, ha rámutatunk arra, hogy a kivándorlás a természetes szaporodás 160—180%-át tette ki ezen a vidéken.

5. A jól szaporodó és az egykés községek elhelyezkedése.

A nagy szaporodás mellett nagyarányú analfabetizmussal találkozunk: Szabolcs és Szatmár megyékben a 6 éven felüliek 20—25%-a nem tud írni és olvasni. Járásonként és a külterületeket véve figyelembe: a nyírbaktai járásban a 6 éven felüliek 37.7%-a, a ligetaljai járásban 34.6%-a, a fehérgyarmati járásban 38.4%-a, a mátészalkai járásban 34.5%-a analfabéta. Igen magas arányszámok ezek, mert országos átlagban a külterületi lakosságból a

6 éven felülieknek csak 13.6%-a nem tud írni-olvasni. Szabolcs és Szatmár megyékben emellett még a nyomorúság is igen nagy, tehát itt fennáll az a társadalmi tény, hogy alacsony kultúra és nagy nyomorúság felelőtlen szaporodással jár.

Baranyában, a legegységesebb vármegyében is nagy a külterületi lakosság analfabétizmusa. A siklói járásban 26.7%, a szentlőrinci járásban 23.4%. Itt azonban szintén szegényebb néprétegről van szó, akiknél a szaporodás is nagyobb. Baranya megyében a külterületi lakosságot majdnem kizárólag az uradalmak cselédsége alkotja. Már a belterületen — a községek parasztságánál — más a helyzet. A siklói járásban 11.0%, a szentlőrinciben 9.6% az írni-olvasni nem tudók aránya, ami az országos átlagnál (8.6%) nem sokkal nagyobb.

Viszont a szabolcs- és szatmármegyei járásokban a belterület analfabétizmusa 19.3—26.0% között váltakozik. Szabolcsnál és Szatmárnál nem mentheti a helyzetet az, hogy a lakosság nagy része külterületen lakik, ahol nehezebb az iskolabajárás, mert Baranyában, Somogyban, Zalában, vagyis azokban a megyékben, ahol egyke van és az analfabétizmus alacsonyabb, a lakosság ugyanazon százalékos arányban lakik külterületen, mint a két északi megyében. A helyzet az, hogy Szabolcs, Szatmár nyomorúságban élő népe nem tartotta szükségesnek a szaporodás szabályozását, mert hiszen nincstelenek, akiknek nem kell

félni a birtokelaprózódástól, ezzel szemben például Baranyában olyan körülmények közé jutott a birtokos parasztság, ami a születések szabályozását és az eddigi életforma felborulását idézte elő.

Az egyke főfészkei a Dráva és a Duna között elterülő vármegyék. A közigazgatási határoktól eltérően azonban bizonyos sajátossággal bíró területekre, tájakra lokalizálódik. Ilyenek Baranya déli részében az ORMÁNSÁG és Tolna megyében Szekszárd alatt, a Duna mellett húzódó SÁRKÖZ. De megtaláljuk Baranya megye északi vidékén, Zala és Somogy megyékben, sőt újabban már az ország majdnem minden részében. Kiindulása Ormánságból történt és nem Sárközből, mint azt néhányan állítják. Az Ormánságban évszázadok óta folyik a születésszabályozás, kimondott egykezés azonban csak a múlt század hatvanas éveitől kezdve észlelhető. Ez a terület sajátos viszonyaiban és az ember és a föld szoros kapcsolatában leli magyarázatát.

Az ormánsági egyke

Baranya megyében, mint már fentebb említettük, 60 olyan község van, amelyekben a születési ezrelék húsznál kevesebb. Részletes helyzet a következő: 4 községben 10 ezreléken alul van a születés, 17 községben 10.1—15.0

ezrelék között, 39 községben pedig 15.1—20.0 ezrelék között mozog a születési arány. Különösen két járásban: a siklói és a szentlőrinci járásokban rossz a helyzet. Az Ormánság e két járás egy részére terjed ki, A szentlőrinci járásban 69 község közül 24-ben, a siklói járás 51 községéből ugyancsak 24-ben az utolsó tíz évben állandóan kevesebb volt a születés, mint a halálozás. Ezeknek a községeknek fogy a lakossága és a gyerekek lassan eltűnnek a társadalomból. Országos átlagban a vármegyékben a 0—6 évesek korosztálya meghaladja az egész társadalom 13 százalékát, az egykés társadalomban néhol még a felét sem éri el. Viszont az öregek feltűnően nagy számban szerepelnek, ami nagyon jellemző az egykés társadalomra. Itt ugyanis a népesség korosztályok szerinti tagolódása nem a talpán álló gúlához hasonlít, mint normális viszonyok között, hanem éppen fordítva; csúcsán álló gúlához. Egyre kevesebb gyerek születik, az előttük járó korosztályokban többen vannak és előáll a demográfiai labilitás. Ez természetesen minden egykés társadalomra áll.

Az ORMÁNSÁG a Dráva és a Feketevíz nagyméretű árterülete. Mint tájnak az áradásokkal kapcsolatos növénytakaró adja meg a fizikai földrajzi jellegét. Az árvizes területen vízholdta és vízmosta, kiemelkedő porrongokon (ormánsági tájszó) telepedtek meg a községek. Körülbelül az Ormánság közepén, Sellyétől Hidvég

irányába homokhát húzódik, amely árvízmentes volt és aránylag magasabb mezőgazdasági kultúrájával kiugrik az Ormánságból. Itt találhatóak a legjobban fejlődő községek (SELLYE, OSZRO, VAJSZLÓ). Viszont a homokhát déli határa és a Dráva között megbújó terület, ahová a Dráva minden tavaszon áradásaival betört, egy egészen zárt életet élő településcsoport fejlődött ki. Idetartoznak többek között: SÓSVERTIKE, ZALÁTA, PISKÓ és KEMSE községek. Az ormánsági egykének ezek az igazi fészkei.

Az élet a környezetmegszabta feltételek szerint alakult ezen a területen, A lakosság állandó kapcsolatban volt a vízzel és ez pákászéletmódjának nagyon megfelelt. A tájra oly jellemző, kanyargós, régi, holt Drávamedrek, amelyeket áradáskor megtöltött a víz, rét-, legelőterületet jelentettek. Közöttük a kiemelkedő hátakon előbb legelő-, majd később szántógazdálkodás folyt. Ezek határozták meg az itt élő lakosság élettereit, amelyek mindig szűknek bizonyultak. Ezért a kétnyomásos gazdálkodást, amely hosszú időn keresztül az Ormánság gazdasági rendszere volt, gyűjtögetéssel egészítették ki.

A kétnyomásos gazdálkodás és ezzel kapcsolatban a múltban oly nagy szerepet játszó állattenyésztés, a tárgyi néprajz balkáni vonatkozásai, ezek mellett a fizikai földrajzi jelenségek (rossz talaj, a klíma bizonyos sajátosságai) az Ormánságot a nagy mediterrán élettérhez és ezen

keresztül bizonyos fokig a mediterrán kultúrközösséghez csatolják. A mediterrán életterre jellemző a kétnyomásos gazdálkodás, amit Spanyolországban, Franciaországban például olajfa-kultúrával egészítenek ki, az Ormánságban gyűjtögetéssel. A mediterrán kultúrközösséghez azonban nem sok köze volt, mert a magyar medencebeli fekvése, állami hovatartozandósága, népi, nyelvi közössége és közigazgatási beszerzése a mediterrán kultúrközösségből a közép-európaiba helyezik és a két kultúrkör küzd egymással századokon át az Ormánságban. Abban az időben, amikor az Ormánság még természetes életét élte, a tárgyi néprajzukban és a gazdálkodásukban kimutatható mediterrán vonatkozások uralkodtak; a miliónek, a környezetnek és életfeltételeknek is ezek feleltek meg a legjobban. Az Ormánság azonban a múlt század folyamán Közép-Európa felé megnyílt és a rokontalan kapcsolatban rideggé vált. A mediterrán vonások elhalványodtak benne, a kétnyomásos rendszerről áttértek a háromnyomásosra (ezen megmaradtak napjainkig), a házközösségek felbomlottak, a táj, a milió is megváltozott, a lakosság kénytelen volt alkalmazkodni és ettől kezdve a modern értelemben vett gazdasági, adminisztrációs, egyházi, stb. kapcsolatok elszakíthatatlanul Közép-Európához fűzik.

A földesúri gazdaságnak ezen a területen komoly patriarchális jellege volt. A kis községek társadalmi be-

rendezkedése nem öltött határozott formát és inkább elmosódott körvonalakban alakult ki valamilyen közösségi szellem, amelyik részben a gazdasági egymásrautaltságból, részben pedig egyéb okokból (mostoha viszonyok, közös vállalkozások, stb.) jött létre. Minden valószínűség szerint laza faluközösség, illetve ezen belül nem határozott jellegű házközösség volt a községek (Kemse, Piskó, Sósvertike, Zaláta) társadalmi és gazdasági életformája. A nagy, népes családokat a külső körülmények készítették erre. Az Ormánság állandóan ki volt téve a Dráva és a Feketevíz áradásainak. Az áradásmentes területeken folyt az állattenyésztés és földművelés. Újabb területek bevonása a szántóföldi termelésbe fokozatosan, a rétek és legelők feltörésével ment végbe. A gabonatermelésnél mutatkozó hiányt gyűjtögetéssel pótolták. Szombat délutánonként sokszor az egész falu kivonult a cserjésekbe halászni, vagy különböző növényi táplálékot gyűjteni.

A közösségi gazdálkodás és a közösségi életforma fennállását az öregek meghitt, évődő összetartásán kívül az bizonyítja a legjobban, hogy a nyomáskényszert sok helyen még ma is tartják. Egyes községekben megtalálhatók a régi háztípus nyomai, ahol a fiataloknak több, külön hálókamrájuk volt az udvaron. Érdekes még az is, hogy a régebbi építkezéseknél egészen más volt a telek-elrendezés, mint ma. A gazdasági méretek is másként ala-

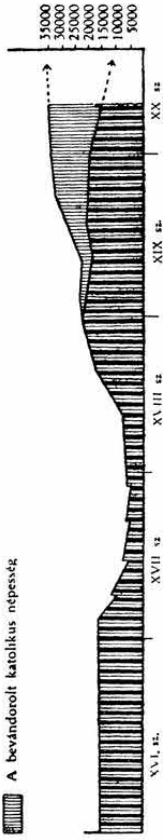
kultak: nagy istállók álltak elől az utca felől — a sok állat számára. Mindeme bizonyítékok mellett sikerült az egyik tipikus kemsei — a híres Pósa — család történetének kibogozásakor a házközösség nyomait felfedezni. Hangsúlyozzuk azonban, hogy faluközösségen, vagy házközösségen nem kifejezesebben értendő. És különösen nem kell mindjárt a szláv zadrugára gondolni, amikor az ormánsági házközösségről beszélünk. Egy elmosódott, lazán összetartozó több nagy családból álló „család”-ot kell ezen érteni. A XVIII. században az Ormánság 1396 házában 3863 család élt!

A házközösségi, vagy családközösségi szervezetben a gyerekek értéket jelentettek, mert felnőve munkaerőnek számítottak. Mivel fokozatosan mind újabb és újabb területeket vonhattak be a mezőgazdasági termelésbe, továbbá a különböző úrbéresi jogok (az Ormánság falui a PÉCSI KÁPTALAN, a DRASKOVICH és a BENYOV-SZKY grófok jobbágyközségei voltak): halászás, legeltetés, fairtás, esetleg vadászás kihasználása csak úgy történhetett meg, ha sok gyerek volt a családban, erős ütemben szaporodott a lakosság. Egy bizonyos határon túl azonban, amit az Ormánság mindenkorai népességeltartókapacitása szabott meg, a szaporodásnak meg kellett állnia. Tehát szabályozták a születéseket. Erre egy fából faragott csiga szolgált. A facsigát finom kender-, vagy lenfonállal körülcsavarták és a méhnyakba illesztették,

AZ ORMÁNSÁG NÉPNÖVEKEDÉSE AZ UTOLSÓ 400 ÉVBEN

 A: óslakosság (a XVI sz.-től református) alakulása

 A: bevándorolt katolikus népesség

6. Az Ormanság népességének alakulása különböző adatok (úrbéresi összeírások, Ludovicus Nagy és Fényes Elek-féle statisztika, osztrák és magyar népszámlálások) alapján az utolsó 400 évben. (Kogutowicz után.)

hogy közösüléskor a megtermékenyülést akadályozza meg. Utána kivették, de sokszor bent maradt, benőtt és operatív úton kellett eltávolítani. Ezt a fogamzásgátló eszközt még ma is használják, de módosították: a fonál közé kinint hintenek, hogy biztosabb legyen a védőhatása. A pécsi szülészeti klinikán még mostanában is operálnak ki a méhből benőtt facsigát.

Ez a születésszabályozás intézményes volt és állítólag századokon keresztül tartott. Ezzel magyarázható, hogy az Ormánságban évszázadokon keresztül csak enyhe emelkedést mutat a szaporodás. Bizonyos törvényszerűségekből folyó hullámzások azért voltak és ilyenkor erősebb méreteket öltött a szaporodás üteme. Különösen a XVIII. század vége és a XIX. század eleje hozott felendülést. A lakosság komolyan szaporodott, mert gazdasági viszonyaik kedvezőbben alakultak és életterüket bizonyos fokig tágítani lehetett.

Gazdasági életükben a fősúlyt az állattenyésztésre helyezték. Mivel saját legelőjük nem volt elég, a földesúrtól béreltek legelőt. Kemse például a Pécsi Káptalantól bérelt, amelyről egy 1838-ból fennmaradt szerződés tanúskodik. A szerződés első pontja szerint „általengedi és adja a tekintetes Pécsi Káptalan ezen folyó 1838-ik esztendőben Kemsei helységnek azon Zehipusztának részét, mely Nagyerdőnek és Gájnak hivattattik, minden szarvasmarháinak és lovainak számára, melybe ezeken

kívül sem más vidéki marhákat befogadni, sem pediglen magok sertéseit beereszteni szabad nem lészen, azért is hogyha valamely sertések abban tapasztaltatni és behajtatni fognak, minden egyes darabtól bizonyos büntetést kell fizetni a Magas Uradalomnak”.

Tehát csak lovakat és szarvasmarhákat legeltethettek a földesúri legelőn, sertéseket nem. Azokat áthajtották a Drávántúlra a horvátországi erdőkbe makkoltatni. A sertésekkel, a kondával valakinek el kellett mennie. A lovakat és szarvasmarhákat is őrizni kellett, mert azok tavasztól őszig állandóan a legelőn voltak. (Éjjel trágyából hevenyészett karámfélébe húzódtak be.) A gyűjtögetéshez is munkaerőre volt szükség, a favágáshoz szintén. (Nagyobb csoportokban jártak át Horvátországba télen fát vágni.) Ezt a sokféle munkakört csak úgy tudták ellátni, ha sokan voltak. Tehát a gazdasági szükség-szerűség is rávitte őket a közösségi gazdálkodásra és szaporodásra.

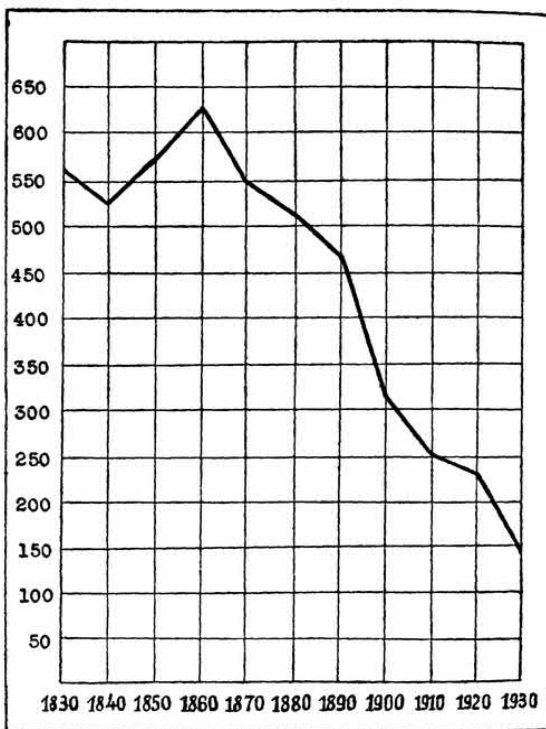
Mivel nem termett elég gabonájuk, eljártak részért aratni, csépelni. A földesurak ezt nem vették jó néven, mert az övék későbbre — vagy kicsépeletlenül — maradt. A Pécsi Káptalan ezért a legeltetési szerződésekben ki is köti, hogy „mindezekben (a különböző szolgáltatásokon) kívül magát ezen helység lekötelezi minden Uraság termését, az légyen őszi, vagy tavaszi és az Dézsma gabonát mindjárt annak betakarítása után, a kiadandó

rész mellett kinyomattatni és kicsépelni, különben, ha ezen helység magát ellen szegezvén, azt kinyomattatni, vagy kicsépelni nem akarná, vagy más uradalomba nyomtatás végett általmenni bátorkodna, ennek végette előtt, ez a jövő esztendei legeltetésre semmi számot nem tarthat és egyáltalában magát minden uradalmi kegyességek elnyerésére méltatlanná teszi”. A cséplés akkori módjához, a hadaráshoz és nyomtatáshoz is több emberre volt szükség. Mindezekből kitűnik, hogy azoknak a családoknak ment jól, ahol sokan voltak. Gyerekekben nem is volt hiány a múlt század elején. A legtöbb családnál négy-öt, sokszor tíz-tizenkét gyerek található. A racionálisabb gazdálkodás kedvéért a gyerekek nősülésük után bentmaradtak a családban és a legteljesebb mérvű munkamegosztást találjuk mindenütt.

Élő koporsók

Az egykézésre való áttérés a 48-as jobbágyfelszabadítás, illetve birtokmegváltás után következett be. A negyvennyolcas idők váratlanul érték őket: A világtól elzárva, a megszokott életformákhoz görcsösen ragaszkodva éltek hosszú századokon keresztül és most belekerültek az új idők sodrába, amelynek gyorsultabb tempóját már nem bírták. Nem voltak előkészítve, meglepe-

tésszerűen jött minden. A szabadságharchoz semmi kö-
 zük, de a birtokelkülönözés megtörtént. Persze nem az
 ő érdekeik szerint. Ki-ki megkapta a jobbágytelkét és
 csak azt, semmi mást. A különböző úrbéresi jogoktól el-
 estek. Legeltetni, halászni, vadászni többet nem lehetett,
 mert most már a legelő, folyó és az erdő a földesúr kor-
 látlan tulajdona lett. A birtokelkülönözéssel is bajok vol-
 tak. Sokáig elhúzódott és csak 1860 körül rendeződött
 A jobbágyfelszabadítás nem jól történt az Ormán-
 ságban: összébszorította a megélhetési területeket és
 megállásra készítette a társadalmat. Ezután abból az egy-
 két fertály (8—12—16 kat. hold) földből kell megélni,
 amelyik a szoroson vett jobbágytelket jelentette; az pe-
 dig kevés. És ekkor áll be a törés Ormánság népének a
 szaporodásában. A múlt század hatvanas évei után csök-
 ken a születések száma, zuhan a házasságkötések száma.
 Az öregek halálozási aránya viszont előbbre ugrik. (Ez
 az egykés társadalom egyik legbiztosabb ismertetőjele.)
 A 41 ormánsági község református lakosságánál a szüle-
 tések száma 1833-tól 1933-ig a következőképpen alakult:
 a 41 községben 1833-ban 561, 1843-ban 526, 1853-ban
 569, 1863-ban 624, 1873-ban 550, 1883-ban 509, 1893-
 ban 468, 1903-ban 308, 1913-ban 252, 1923-ban 238,
 1933-ban 145 gyerek született összesen. 1863-ban (tehát
 a hatvanas években) van a maximum és attól kezdve
 rohamosan esik a születések száma. Ez a református la-

7. 41 ormánsági község ős-(református)lakosságának születés-
 statisztikája az utolsó 100 évben.

kosság fogyásához vezetett: 1880-ban még 23.500 volt a számuk, 1930-ban már csak 16.500; a veszteség tehát 30%. Nyilvánvaló, hogy az Ormánságban mindenütt hasonló életfeltételek voltak és a változás valamennyi község lakosságát egyformán érintette.

Az eseményekre brutálisan reagálnak. Mivel váratlanul érte őket az a meglepetés, hogy ezután csak az eddigi jobbágy telek lesz minden joguknak érvényesítési területe, drasztikusan közbeléptek a szaporodás csökkentése érdekében. Most már nem volt szükség sok gyerekre; eltüntetésükre kellett gondolni. A facsiga sokszor nem működött tökéletesen, a gyerekek megszülettek és útban voltak; egyszerűen megfojtották őket. Az ormánsági anyakönyvekben 1860 körül, amikor rendeződött a birtokmegváltással kapcsolatos elkülönözés, gyakran szerepel az a bejegyzés, hogy az újszülött megfulladt a dunyhától, vánkostól. De sem azelőtt, sem azután nem fordul elő ez a halálok. Pillanatnyilag folyamodtak ahhoz a módszerhez, hogy a csecsemőre rátették a nehéz dunyhát, ami alatt megfulladt. Később másként intézték el az ilyesmit, — de tökéletesen, mert az újszülöttek 30—50 százaléka egyéven belül mindig meghalt. A halál oka legtöbbször nincs beírva, vagy ismeretlen betegség szerepel. Az ikrek közül is az egyik pár napon belül következetesen mindig meghal, a másik sem éri meg az egy évet. Csak később jöttek rá az asszonyok arra, hogy a facsiga töké-

létesítésével és egyéb szerek alkalmazásával még az anyaméhben el lehet intézni az alig fogant életet. És ezt olyan eredményesen csinálják, hogy egy félévszázad alatt 50—70%-kal csökkent a születések száma.

Azóta élő koporsók a baranyai parasztasszonyok, akik a menükben ölik meg a nemzedékek hosszú sorát. A magzatelhajtásnak valóságos technikája fejlődött ki. Akadt minden faluban egy-egy öregasszony, aki értett a dolgokhoz és aki mindig rendelkezésre állott a bajbajutott menyecskéknek. Legegyszerűbb magzatelhajtási mód, ha az asszony forróvízbe ül. Már bonyolultabb, amikor különböző mérges növények (hunyor, beléndek, nadragulya, stb.) leveléből és magjából főzetet, teát csinálnak és azt isszák, vagy a gyökerüket a méhbe helyezik és ott hagyják pár napig. De használják a ciprusfenyő tűleveleitől megfosztott fiatal hajtásait is erre a célra. A falusi öregasszonyok rendszerint ismerik ezeket a növényeket és alkalmazási módjukat. Ha ezek nem segítenek, még drasztikusabb eszközökhöz nyúlnak. Vajszló község öreg bábája, aki pár éve halt meg és a környék leghírhedtebb magzatelhajtója volt, hosszú, hegyes vastúvel szurkálta agyon a méhben fejlődő embriót.

De szívesen fordulnak orvoshoz is. Az egyik község orvosához nagyon sok menyecske jár. Ez az orvos rendszeren azt ajánlja nekik, hogy idézzenek elő valamilyen módon vérzést és akkor meg szabad csinálni nyíltan

is a tiltott műtétet. A menyecske hazamegy, erőlködik, mérges gyökerekkel birizsgálja méhét, s ha beáll a vérzés, harminc-negyven pengőért el van intézve... Igaz, nem mindig sikerül a beavatkozás: ilyenkor a halott-anyakönyvben lapozgatva, fiatal asszonyok halála okául beírva ott találjuk az elvérzést. A méhkaparásoknak, a méh izgatásainak és megerőltetéseinek eredménye pedig az, hogy a baranyai parasztasszonyok negyven-ötven éves korukban már derékban kettétörve, görnyedt vállal és háttal, szétesett farral, kifordult csípővel és lábakkal járnak az utcán: az ember megdöbben a sok elégtelenedett alak láttára.

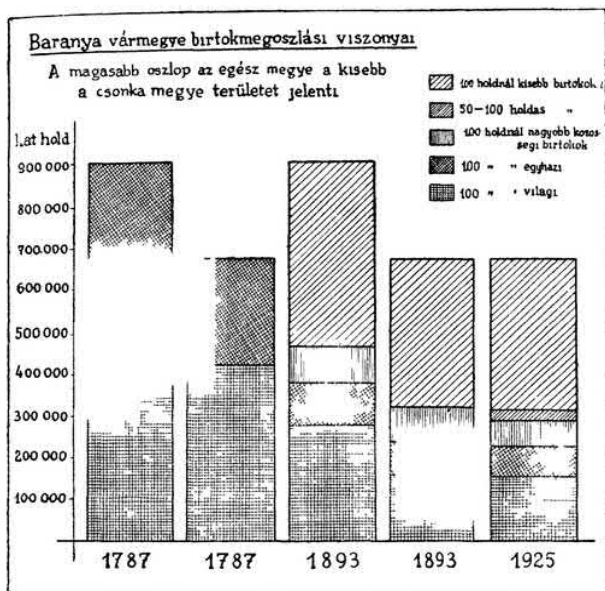
A halálgyűrű

Az egyke hosszú múltja során különböző fejlődési periódusokon ment keresztül, amelyek mindegyikénél azonban erősen kidomborodott a gazdasági, illetve szociális ok. Az egyke egyik legfontosabb oka, sőt megindítója minden kétségen felül a FÖLDHIÁNY volt. Ez a jobbágy időkben a földesúri gazdaság patriarchális viszonyai mellett nem jelentkezett, mert a terjeszkedés lehetősége azon belül a kényomámos gazdálkodás és gyűjtögetés révén fennállott. A birtokmegváltás után azonban mindjobban előtérbe nyomul, mert a nagybirtokok halál-

gyűrűjében vergődő falvak nem tudtak földhöz jutni. Számukra pedig ez lett volna az egyetlen kibontakozási lehetőség, összeszorított életterüket különböző utakon próbálták tágitani, de nem ment. Kénytelenek voltak például csikókereskedéssel foglalkozni. Csikókat vettek Zala, Somogy megyékben, azokat felnevelték és eladták. A közösségi szellem e téren még napjainkig fentmaradt. De ez nem elégítette ki földigényüket és csak pillanatnyilag enyhítette válságos helyzetüket.

A földszerzés útjában a nagybirtokok álltak. Dunántúl hírhedt hazája a nagybirtokoknak és Baranya vármegye sem kivétel. A megye területe 1787-ben 899.592 kat. hold. Ebből a világi nagybirtok 622.662 kat. hold, az egyházi 276.930 kat. hold. Ennek a területnek kétharmadrésze alkotta a jobbágy gazdaságokat és a megmaradó egyharmadrész allodiális birtok volt. A csonka-megye területére vonatkoztatva: 668.822 kat. hold az egész terület; ebből 411.892 kat. hold világi nagybirtok és 276.930 kat. hold egyházi nagybirtok. Nem tudjuk pontosan, hogy a jobbágyfelszabadításkor mi volt a helyzet, ellenben 1893-ról megbízható adataink vannak. 1893-ban az egész megye 899.592 kat. holdnyi területéből 279.884 kat. hold volt világi, 72.345 kat. hold egyházi és 95.844 kat. hold közösségi nagybirtok. A csonka megyére vonatkoztatva: a 688.822 kat. holdnyi területből 155.024 kat. hold a világi, 72.345 kat. hold az egy-

házi és 85.128 kat. hold a közösségi nagybirtok. (1787-tel szemben nagy a változás, de ez csak látszólagos, mert akkor az egész terület nagybirtok — földesúri gazda-

8. Baranya vármegye birtokmegoszlási viszonyai.

ság — volt és azon belül helyezkedtek el a jobbágygazdaságok; a birtokmegváltás után a jobbágygazdaságok kiváltak a földesúri gazdaságból és a visszamaradó allo-

viszonyai a következők: 148.093 a világi, 69.533 az egyházi és 59.884 kat. hold a közösségi nagybirtok területe. Vagyis az 1893. évi 312.497 kat. hold összterülettel szemben, amely az egész 48.2%-át tette ki, 1925-ben 277.510 kat. hold, az egész 40.1%-a nagybirtok.

A 30 év alatti eltolódás a kisbirtokok javára kevés: 37.987 kat. hold. Részeire bontva ezt a földmennyiséget, azt látjuk, hogy a világi nagybirtokok területe 6.931 kat. holddal, az egyházi nagybirtokoké 2.812 kat. holddal, a közösségi nagybirtokoké pedig 25.244 kat. holddal csökkent. Legnagyobb a veszteség a közösségi birtokoknál, ami azt jelenti, hogy a föjtogató földtelenségben először a közületi birtokokhoz nyúltak a baranyai falvak. A harmincéves változás ettől eltekintve elenyésző és a helyeztet még súlyosbítja az a körülmény is, hogy az a 34.987 kat. hold minden valószínűség szerint a háború utáni földreformkor leadott váltságföldek területe lesz. Nagyon valószínű, hogy a földreformtól eltekintve, negyvennyolctól egyetlen hold föld sem tudott átjutni a 100 holdon aluli birtokkategóriákba: a baranyai „pógárok” nem tudtak földet szerezni.

A mammutbirtokok időközben ugyan porlottak, de a tízezerholdas uradalmak széteséséből párszázholdas gazdaságok keletkeztek. Sajnos, ez a folyamat adatok hiánya miatt csak 1921 óta kísérhető figyelemmel, de ebből is meg lehet állapítani következtetésünk helyes voltát.

Birtokkategória kat. hold	1921		1934	
	száma	területe kat. holdakban	száma	területe kat. holdakban
100— 200	147	20.793	202	28.354
200— 500	168	49.480	164	49.917
500— 1.000	35	23.451	29	10.082
1.000— 2.000	12	15.933	12	16.787
2.000—10.000	16	80.796	17	84.318
10.000-en felül	6	86.785	5	84.413

A 10.000 kat. holdon felüli birtokok száma 6-ról 5-re csökkent, a területe pedig 86.785 kat. holdról 84.413 kat. holdra. Hasonló a helyzet az 500—1000 kat. holdas kategóriánál is. A többi birtokkategóriánál úgy számban, mint területben gyarapodást látunk. Különösen feltűnő a 100—200 kat. holdas birtokkategória viszonyainak a megváltozása. 1921-től 1934-ig 55-tel növekedett az ide tartozó birtokok száma, a területük pedig 7561 kat. holddal. Tehát főleg ez a birtoktípus szaporodott, ami nem minden tekintetben biztató jelenség. Ugyanis az Ormánság parasztgazdaságai jobbra 8—12—16—20 kat. holdasok. Ezekkel szemben az 50, de még inkább a 100 kat. holdon felüli gazdaságok már nagybirtoknak számítanak. Viszont fent, a vármegye északi részén, ahol a százholdas gazdaságok szaporodnak, svábok laknak, akik öntudatosan terjeszkednek a magyarság rovására.

Mindezeket összevetve, a magyarság birtokpolitikai

szempontból hátrányos helyzetben van. A jobbágyfelszabadítás óta nem tudnak terjeszkedni a nagybirtokok miatt. Ami földforgalom volt a baranyai (ormánsági) községekben, az az eladósodott, vagy tönkrement gazdák kezéből került az ingatlanpiacra. Ha ez nem így van, akkor másként alakulnak a viszonyok az Ormánságban. Ugyanis a patriarchális életformából kiszakadt parasztság számára a földszerzési lehetőség lett volna az egyetlen kivezető út. A patriarchális gazdaságban az emberi szükségértékek elementáris jelentkezése szabja meg a konjunktúrák alakulását. A forgalmi gazdaságban ellenben a keresletkínálat viszonyából előálló piac-mechanizmus. Amott biológiai tények vannak: az éhezést, a fázást, stb. kell megszüntetni. Itt a különböző közgazdasági tényezők jelentkeznek és ezeken gyűjtögetés, vagy az úrbéresi jogok már nem segítenek. Itt piacra kell termelni: mind újabb és újabb területek bevonása szükséges a termelésbe és amíg ezt meg lehet csinálni, addig nincs baj. Az Ormánságban negyvennyolc után újabb területek bevonása nem volt lehetséges: kirobbant az egykezés. A forgalmi gazdaságba kilökött parasztságnak választani kellett a szó legteljesebb értelmében az élet és a halál között. És választottak!

Földtelenségük a szaporodásban bosszulta meg magát. Ha tovább szaporodnak, akkor a birtok elaprózódik és lezülленek agrárproletár sorba. Ettől pedig irtóznak a

baranyai pógárok, mert látják az uradalmakban a gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások rettenetes sorát. Mondják is, hogy azért nem kell nekik a gyerek, mert nem akarnak az uradalmaknak kanászt, gulyást, bérest és kocsist nevelni. Egy gyerek kell csak, aki az egész birtokot osztatlan egészben öröklí és megmaradhat azon az élelnívón, amit elődeinek biztosított a föld. Elaprózódás esetén a lecsúszás elkerülhetetlen; el kell menni az uradalmakba cselédnek, vagy a második, harmadik közösségbe kanásznak, csikósnak, gulyásnak, akit azután a falu közössége örökre kizár, mert nem tartják többé magukkal egyenlő értékű embernek.

Az egykés társadalom

Az egy-gyerek-rendszer bevezetése a házaselet nemi funkciójának a szabályozását vonja maga után, amit különböző módon véghez is visznek és ezzel tönkreteszik magukat nemcsak fizikailag, hanem szellemileg és erkölcsileg is. A magzatelhajtásoknál a beavatkozás ugyanis nem mindig tökéletes. Sokszor olyan elváltozásokat idéz elő, amelyek egyrészt az asszonyok meddőségében, másrészt megrokkanásukban jelentkeznek. (SCIPIADES pécsi egyetemi tanár szerint a kilencszázas években 100 terhességre 7 elvetélés jutott, ma 25!) Hogy nem steril mó-

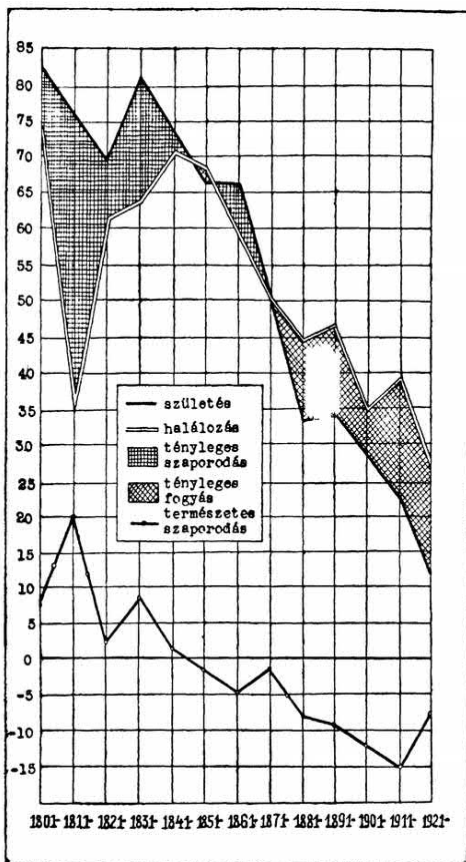
don történik a magzatelhajtás, az bizonyos és, hogy nem modern, az megint valószínű, is ezek a durván végrehajtott műtétek az asszonyokat teljesen tönkreteszik.

De más, súlyos következmények is jelentkeznek. A magzatelhajtásokat és általában a születésszabályozást nem lehet titokban tartani; arról mindenki tud a faluban, úgyhogy lassan közös ügy lesz belőle. A kezdetben jelentkező erkölcsi gátlások eltűnnek, lelkiismeretfurdalás nincs: a társadalom lejtőre jut és csúszik lefelé megállás nélkül. Nincsenek többé törvények, nincs hit. Őrült világnézetű, lehetetlen életszemléletté szélesedik az, ami eddig a földhiány miatt állott elő. Átalakul az egész társadalom. Más lesz a gondolat- és érzelmi világuk. A rendes élet törvényeiből kiszakadnak, új törvényeket hoznak és az egykéből új, más életrendszer lesz. Ennek az életrendszernek megvannak a saját erkölcsi, gazdasági, társadalmi és kulturális törvényei, amelyek meghatározzák elsüllyedt világuk új kereteit.

Ha összetevőire bontjuk az egykéző parasztság kialakult életrendszerét, akkor különös tényezőkre bukkanunk. A család az öreg szüle uralma alatt él. Új matriarchátus van kialakulóban és ebben az a tragikus, hogy a matriarchátus a feltörő, vagy az elfáradt, kiháló népek életformája. Az Ormánságban ez utóbbi miatt van. A szüle ügyel mindenre. Vezeti a háztartást, szidja a férfiakat és kezeli a házipénztárt. Ő nézi ki azt a leányt, akit

a fiának el kell vennie, vagy azt a legényt, akihez a leánynak hozzá kell mennie feleségül. Természetesen a birtok és a ház nagysága szabja meg a házasságok kialakulását, mert az Ormánságban földek és házak házasodnak össze és nem szerelmesszívű vőlegények és menyasszonyok. Igaz, a leányok és legények eljárnak a játszóba (ez olyasféle, mint a fonó), ahol érzéseik szerint orientálódnak és sokszor sírig tartó szerelmek keletkeznek, de minden reménye nélkül annak, hogy valaha is egymásé lehetnek. A leálynak ahhoz kell mennie, akinek élete párjául már a bölcsőben kiszemelték, a legénynek szintén.

A fiatalok házaseletének minden mozzanatára a szüle vigyáz. Még a nemi életük ellenőrzésére is kiterjed a szüle hatásköre; gyerek csak akkor lehet, ha megengedi. Erre pedig ritkán kerül sor, mert a fiatal menyecskének ki kell járnia a mezőre dolgozni és ha állapotos, akkor nem lehet hasznát venni; a szüle tehát úgy intézkedik, hogy nem kell gyerek. Csak a gazdagabb helyeken marad otthon a menyecske, de gyereket szülnie itt sem szabad. „A menyecske olyan legyen, mint verág az ablakban” — mondják vigasztalóul. Kényeztetik is. Főzni, kenyeret sütni nem tud, ezt szüle korára tanulja meg. Addig végigjárja a szüle mellett a szüle-iskolát, amelynek fenntartása és folytonosságának biztosítása az ő feladata. Közbe tönkremegy testileg-lelkileg és mire szüle lesz, már az egyke kiirthatatlan világnézetére esküszik.

A szüle hatalmának növekedését a vőrendszer kialakulása nagyban elősegítette. Amikor az egykezés következtében a fiatalok száma megapadt, nehézségek álltak elő a férjhezmenés körül. Valahogy az a helyzet adódott, hogy a leányok többen voltak, mint a fiúk. A módosabb leányok kaptak megfelelő vőlegényt, de a szegényebbek számára valósággal importálni kellett a környező községekben. Az import-vőlegények nincstelen emberek voltak és ezek beházasodtak egykés családokba. A fiatalok a házasság után nem mentek külön lakni; megmaradtak az öregeknél. Ez régen, a házközösség idején is így volt és a vőrendszer korában praktikussági szempontból megtartották. Magától értetődik, hogy a szüle nem adott rendelkezési jogot a vőnek; azt megtartotta magának. A vőnek minden körülmények között engedelmeskedni és dolgozni kellett.

Helyzetük éppen ezért nem volt irigylésreméltó. Keresves sorsukat a sok közül talán ez a mondás tükrözi vissza a legjobban: „Ne menj vőnek, mert megőnek.” Vagy: „Sok vő jobb tenné, ha elmenne kanásznak.” A vők az egykés társadalom páriái és sok megaláztatásnak vannak kitéve. Állandóan éreztetik velük, hogy nincstelenek, „senki kóduš”-ok. A falu közössége nehezen veszi be őket. Gyűlölik szegényeket, mert tudják, hogy ez az utolsó próbálkozás fajtájuk fentmaradásának a biztosítására. A vőknek jutott az a szerep, hogy utolsó fel-

lobbanásra bírják a haldokló Ormánság népét, de nem megy...

Sorsuk mostohaságát eleinte valósággal intézményes biztosítással próbálták elviselhetőbbé tenni. A piskói református anyakönyvben számtalan olyan szerződést olvashat az ember, amelyeket a múlt század vége felé kötöttek egykés családok vőkkel. Ezekben a szerződésekben garantálják például az örömszülők, hogy ha meg talál halni egyetlen leányuk, akkor a vőt, mint saját fiukat, kiházásítják. Ha az asszony halála után nem a saját hibájából hagyja el a házat, a fele vagyont megkapja, ellenkező esetben semmit sem kap. A vagyönöröklés biztosításánál még a vő születendő fiaira is gondoltak, amennyiben kimondották, hogy a vő többszöri házasságából származó fiúk az ipa vagyonának felét öröklik. Ha viszont a vő „mag nélkül” hal meg, akkor vagyona visszaszáll a családra. Máskor a vőnek a környéken szokásos középszerű szolgálai díjat ígérték, ha a leány halála után nincs kedve az após házánál maradni. Ezt még akkor is megfizetik, ha az asszony gyermek nélkül hal meg.

A házasságoknak ez az eröltetése a beteg társadalom kétségbeesésének a jele. Félnék a jövőtől. Érzik, hogy a tragédia hamarosan be fog következni. A mai legények már nősülni sem akarnak. Az egyke útja világos és határozott: egyse, utána a család szétbomlása, majd a társadalom halála. Azok az előnyök, amiket biztosít: kényel-

mes életmód, nem kell a sok gyermekkel vesződni, nem aprózódik el a birtok, stb., nem érnek fel azzal a testi, lelki és erkölcsi romlással, ami következményeként jelentkeznek. Az egykézű társadalom elveszti biztonságérzetét. Félnék, mi lesz, ha meghal az „egyke”? (Az egyke legjobb orvosszere ez a félelem lenne, ha előbb jelentkezne. Az egy-gyermekes és gyerektelen családok öreg korukban irtózáttal gondolnak arra, hogy kipusztulnak, de akkor már késő minden...) A család élete sem zavartalan. A gyerekek hiánya üressé, kibírhatatlanná teszi a légmórt. Az amúgyis kényszerházasságok útján összekerülő házastársak gyűlölik egymást. A megszakított nemi közösségek (a nemi funkciót korlátozva és megszakítva — coitus interruptus — végzik: „Inkább mosok lepedőt, mint pelenkát” — mondják Baranyában) következtében, amit éveken keresztül folytatnak, idegileg teljesen tönkremennek. Hisztérikusak lesznek, állatok módjára üvöltenek. A legkisebb ok is felingerli őket. Ilyenkor asszonyt, állatot, embert, gyereket, mindent, aki és ami eléjük kerül ütnek, vernek. Azután lecsendesednek és teljes közönybe süllyednek.

A folytonos összeházasodások következtében (a vőrendszer nem általános!) valóságos beltenyésztés folyik, ami nagyfokú degenerálódással jár. Sokaknál, ahol nincs gyerek, nagy állatszeretettel találkozni. Vannak agglégények, akiknek sok macskájuk van és azokkal foglalkoz-

nak. Ezek egy része homoszekszuális, más része megegyezik férjhez nem ment vén lányokkal, hogy egypár métermázsa búzáért, vagy egy hússüldőért egy-két évig rendelkezésükre álljanak. Különben is a nemi életet már nagyon korán elkezdik. Leányok tizenöt-tizenhat, legények tizenhét-tizennyolc éves korukban. Erkölcsi gátlás nincs, hiszen a szülők sem állanak erkölcsi alapon. Fialat leányok szülnék törvénytelen gyerekeket; persze ezek pár napon belül következetesen mindig meghalnak.

Az erkölcsi, lelki, fizikai defetizmus mögött a gazdasági viszonyok valamelyes javulása öngazolásul szolgál. A birtoköröklés hitbizományi jellege, a földművelési technikájuk fejlődése és az újabb gazdasági tevékenységek (lótenyésztés, csikókereskedés, sertéshízalás) kedvezően befolyásolják új életfeltételeik alakulását. A viszonyok kezdenek javulni és ez valahogy elaltatja bennük a lelkiismeret szavát. Látják, hogy jó következményei vannak az egy-gyerek-rendszernek. Tudatossá válik bennük az, ami egy megrázkódtatás következtében talán öntudatlanul következett be, szinte kirobbanásszerűen, ösztönösen szabályozták a születéseket, mert az újszülöttek az élők érdekeit erősen veszélyeztették. A jobbágyfelszabadítás és a házközösségi szervezet széteséséből származó bizonytalan létérzés reájuk szakadt. Brutálisan reagáltak és — az események őket igazolták. Továbbra is megmaradhattak azon az életnívón, amelyiken addig mozog-

tak, sőt még javult is a helyzetük. Mindezeknek végzet-szerűen tragikus találkozása az ösztönös életmegfojtást törvényé emelte és minden társadalmi véleményre, vagy lelkiismeretfurdalásra való tekintet nélkül, most már tudatosan folytatják a születésszabályozást. A gazdasági okok háttérbe szorulnak, majdnem eltűnnek és az egész kérdés áttolódik erkölcs-világnézeti síkra.

A nagy tragédia

A paraszti életforma itt már züllésnek indult és lefolyását a generációs ellentét még csak sietteti. A fiatalok és öregek hidegen állanak egymással szemben, de elszakadásról az erős közösségi törvények miatt nem lehet szó. Ettől eltekintve, összefűzi őket egy bizonyos vágyakozási tünet, amelyik azonban a két generációnál más-más úton játszódik le. Az öregek a múltjuk felé néznek és azon gondolkoznak el: látják még egyszer a régi lápi életet: a füstös, nagy konyhákat, ahol a nyitott tűzhely felcsapó lángjainál varrtak, fontak és várták vissza a férfiakat, akik hetekig odavoltak Szlavóniában fát vágni, makkoltatni, vagy a szomszédos uradalmakban nyomtatni — tehát vágyaikat visszafelé, az időbe vetítik ki; a fiatalok pedig vágyaikat kifelé, a térbe. Ők a városok ellesett életét szeretnék magukévá tenni, amit Sely-

lyen és a képeslapokban annyiszor láttak. Izgatja őket, hogy mit rejt maga mögött a város és az onnan érkező kultúrhullámok — a környékbeli kispolgárság közvetítésével — hozzák az újabb vágyak és szükségletek kielégítésére törekvő készséget. Előttük teljesen érthetetlen, és idegen az öregek által felelevenített régi életforma. Viszont az öregek ugyanígy vannak a városokból érkező jelenségekkel; hitetlenkedve, szinte a megtagadás, irtózás és csodálat vegyes érzésével fogadják azokat.

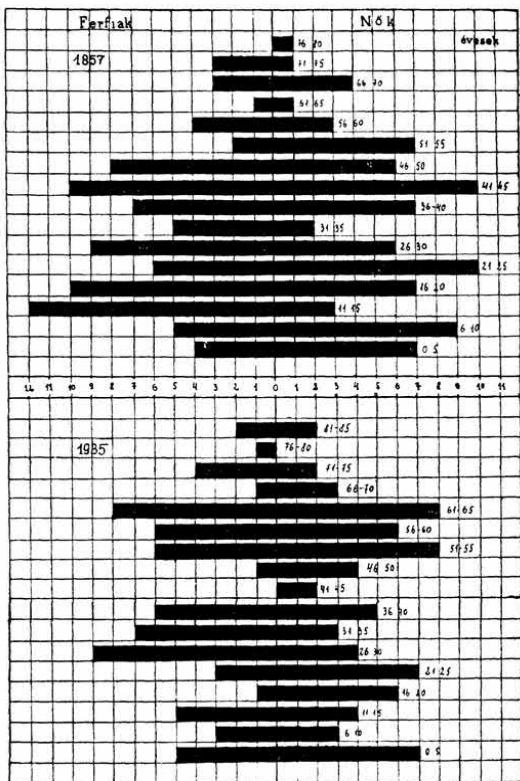
A múlt lassan összeomlik és vele együtt népi kultúrájuk és százados életformájuk is. A sivár jelen azonban meghozza a vigasztalást. A fiatalok hamar feltalálják magukat és az úrhatnamságban keresnek menekülést. Parasztleányok úgy szeretnének jární, mint a helyi intelligencia divatrevűző hölgytagjai. MARÓCSÁN például az egyik parasztleány hallott valamit az estélyi belépőről; csináltatott magának és most abban jár — délelőtt a templomba. Templomba szokásból és magukat mutogatni járnak. A parasztleány vasárnap négy-öttször is átöltözködik, mindig más ruhába.

Nem vallásosak, nem hisznek Istenben. Vallásosak sohasem voltak, mert nem tudták megérteni egyik történelmi egyház tanítását sem, az egyke okozta lelki defetizmus következtében pedig valósággal istentagadók lettek. VAJSZLÓN az egyik paraszt például kijelentette, hogy az Istennek csak annyival van több esze nálánál,

hogy tud esőt adni. Ettől eltekintve semmi különbség közöttük.

A nemzeti érzés is elerőtlenedik; valahogy elmerül magyarságuk tudata. Keserű emlékek fakadnak fel bennük és lázas gondolataik ijesztően ugrálnak haza, társadalom, hit, törvény és ehhez hasonló fogalmak körül. Végig a Dráva mentén közönyösen nézik a túlsó partot, sőt olyanok nagyon sokan vannak, akik nem bánnák, ha a szerbeké lenne az impérium. „Nem a szerbek a mi ellenségeink, hanem az urak” — hajtogatják. Véghetetlen gyűlölettel beszélnek az urakról és viseltetnek velük szemben. Egy rettenetes erkölcsi fertőben fuldokló társadalom zilált lelki életének a megnyilatkozásai ezek. Mélységes lelki és erkölcsi üresség: nincs cél előttük, nem törődnek semmivel; tudják, hogy pusztulnak és a legnagyobb apátiával várják a végpusztulás bekövetkezését. Ha sietetni lehetne, talán még siettetnék is.

Vajszlón vannak negyven-ötven holdas gazdák, akik állandóan 80—100—120 sertést hizlalnak, gazdagok, de se feleségük, se gyerekük nincs, a házuk tája rendetlen, mocskos, bűzös és ha az ember megkérdezi tőlük, hogy mindez miért? — a vállukat vonogatják és ingerülten kérik, hogy hagyják őket békén. Nem bánják, ha rácé, horváté, svábé lesz a birtok és a vagyon (amit azonban legjobban szeretnének a sírba vinni magukkal), csak nyugodtan és békében élhessenek. Ma már ott tartanak, hogy

nem akarják rendbehozatni a templomot és az iskolát, azzal a megokolással, hogy ők úgyis elpusztulnak, a sváboknak meg nem érdemes. „Majd rendbehozzák azok maguknak!”

A földjüket kiadják felesbe. A feles uradalmi család, horvát, vagy sváb. Nem szeretnek dolgozni; kifáradtak és — pihenni akarnak. Még annak árán is, ha ez a vesztüket jelenti. Teljesen kimerült ez a nép. Náluk már jelentkezik az a kimerülés, amely minden nép életében egyszer bekövetkezik. A magyarság egyeteme még nem tart itt, de a széles néprétegek már feladták a harcot és a jelekből arra lehet következtetni, hogy közel van az annyiszor megjövendölt nagy tragédia: a nemzethalál. Sok községben hallottam értelmes parasztoktól: teljes tudatában vannak, hogy mi vár rájuk. Tudják, hogy haldokló, pusztuló nép; el fognak tűnni, de nem tehetnek róla, mert halálosan fáradtak, öreg parasztok mondják, hogy még az ő legénykorukban is hangos volt esténként a falu a fiatalok dalolásától, ma minden csendes. Egyik fiatal és nagy tudású folkloristánk, KERÉNYI György megvizsgálta Kemse község dalanyagát és szomorúan állapította meg: kiháló falu, kiháló énekes kultúra. „Anélkül, hogy a falu életének egyéb körülményeiről tudomásunk volna, zenei műveltségének állapotáról meg lehet állapítani, hogy pusztuló faluval állunk szemben...” — vont le a tanulságot.

Dekadencia, letargia, passzivitás: ez a baranyai magyarság. Betegek és betegségük ragályos. Már az egykés falukat szorongató uradalmak cselédei is kezdenek egykézni. Sőt a magyar falvakba beszivárgó svábok, horvátok és cselédek is. Kemsén vannak a közeli káptalani pusztáról beszivárgott cselédek, akiknél az első generáció még szapora volt, de a következő már egykézik. A gazdasági cselédeknél még nem annyira az erkölcsi, mint inkább a szociális ok játszik nagy szerepet. Ugyanazon konvencióból hárman — apa, anya, egy gyerek — jobban meg tudnak élni, mint nyolc-tízen. De a kényelemszeretet is fontos szerepet játszik az egyke terjedésénél (középosztály!) és az egykéző lakosság terrorja. Kiközösítik azt az anyát, akinek több gyereke van. Üldözik, patkánynak, malacosgöbének, ringyónak és nem asszonymnak tartják. Sok helyen agyon akarták verni azokat az asszonyokat, akiknek több gyerekük van. Másutt a házuk felgyújtásával fenyegették meg őket. A gyerekek is csúfolják és általában közmegevetés tárgya a sokgyermekes magyar anya.

Krisztus mondása illik rájuk a legjobban: nem tudják, mit cselekszenek. Az utolsókat rúgják és feldőlt lelkükkel, bomló idegeikkel valóban nem tudják, mit cselekszenek. Társadalmi osztálytagozódásuk megdönthetetlen. Sehol nincs olyan kasztszellem, mint az Ormánság némely községében. Marócsán például a templom padjai meg vannak számozva, mindenki csak az

őt „megillető” helyre ülhet. Az egyik parasztgazda szerint ez azért van, mert a bibliában meg van írva valahol, hogy „mindenek rendben és ékességben menjenek”. Ezt azután annyira betartják, hogy az öregeknek nem is szabad bemenni a templomba. Az ő helyük istentisztelet idején a torony alatt, a limbusban van. A limbus egy négyszögletes helyiség, két oldalt kőpadokkal, szemben két ajtóval. A templomfelőli ajtót istentisztelet alatt nyitva hagyják és az öregek onnan hallgatják társadalmi helyzetre való tekintet nélkül a prédikációt. Még az úrvacsorát is ott szolgálja fel nekik a pap.

Ennek a kívülrekesztésnek oka pedig az, hogy „méltatlanok a belépésre, mert az élők terhére vannak.” Az egyke életrendszerének ez a legkönyörtelenebb törvénye. Aki az élők terhére van, annak el kell tűnni az élők sorából, vagy még az anya méhében, vagy ha már életében munkájával megfizetett az életért, akkor a templom limbusában, mert aki odakerül, az a falu számára többé nem él — meghalt.

Az ormánsági házak előtt merev mozdulatlansággal, fehérbe öltözve ülnek az öregek, mintha Charon hajóst várnák, hogy a Styx másik partjára vigye át őket. Ha megszólítja őket az ember, szinte védekezve, bocsánatkérő hangon beszélnek, mintha azt mondanák: „Nagyon jól tudjuk, hogy útban vagyunk, de nem tehetünk róla — nem rajtunk múlik.” És ha ezek az öregek meghalnak,

üres lesz a ház. Egész utcasorok kiürülnek és a házak némán sorakoznak egymás mellett. Sok családnak ma már négy-öt háza van; rájuk maradt a kihalt rokonok örökségeként. Az üres házak kapuit beszegezik, az udvarokat felveri a gyom. Körülöttük minden az elmúlásra emlékeztet. Végtelenül lehangoló ezeket a bezárkózott, néma házakat nézni. De ez még nem az utolsó állomás. Az üres házat később, vagy a beszivárgó elemek szállják meg, vagy lebontják és a begyepesedett udvarok közepén összerakják a téglát. A téglarakás körül nagy gaz nő és az elárvult telek így várja új gazdáját, aki legtöbbször sváb...

Az elmondottakból kitűnik, hogy az ormánsági egyke kialakulásának három fázisa van. Ezt a három, egymásból folyó fázist a születések és halálozások egymáshoz való viszonya határozza meg. Az első fázis a nyugodt mozgásban lévő társadalom fejlődő képét mutatja; a születések száma nagyobb, mint a halálozásé. Rendezett életkörülmények, jövőben bízó, erőshitű társadalom. A múlt század közepetájáig tart ez az állapot. Akkor jön a megrázkódtatás: a gazdasági körülmények megváltozása, a megszokott életforma felborulása, az életlehetőségek összecsúszása megzavarja a szaporodás eddigi tendenciáját; visszahatásként megtorpan a szaporodás ösztöne. Az élet bukdácsol a halálon át. A születések már nem múlják felül a halálozásokat. A halottak elérik az új-

szülöttek számát, sőt már el is hagyják. Itt erősen szerepel a gazdasági ok. A stagnáló társadalom a születésszabályozás biológiai végrehajtásával fizikailag, erkölcsileg és szellemileg teljesen tönkreteszi magát. Az egykéből életrendszer lesz (múlt század utolsó negyede), a gazdasági okok kikapcsolódnak; az új nemzedékek már az új törvények szerint élnek, ezeknek pedig legfontosabbika, hogy egy gyerek a családban, vagy egyse. Az egész egykekérdésből erkölcsi-világnézeti kérdés lett. Ez a harmadik fázis. Az egykés társadalom képe ebben a fázisban már erősen dekadens színezetű. Olyan jelenségek észlelhetők, amelyekből következtetni lehet arra, hogy sorsuk a teljes szétzúllás lesz. Az új matriarchátus, a vőrendszer, a helybeni legények irtózása a nőszüléstől, stb. jelzi azt az utat, amelyik a társadalom felbomlásához vezet. Ha a család eltűnik egy társadalomból, akkor annak a társadalomnak vége.

A nép és föld diszharmonikus viszonya ilyen káros következményekkel jár ott, ahol nincs kibontakozás. A két egykés baranyai járásban; a szentlőrinci és a siklósi járásokban, amelyeknek összterülete 224.966 kat. hold és majdnem fele nagybirtok, csak 67.183 lélek él. Ezzel szemben például a 127.810 kat. hold területű Jászságnak 106.317 lakosa van. Igaz, a jászok életviszonyai kedvezőbbben alakultak. A terjeszkedés lehetősége fennállott: 1699-ben 8010 kat. hold szántójuk volt, 1930-ban 127.810

kat. hold. De éppen ez is igazolja azt, hogy a környezetmegszabta feltételek befolyásolják a társadalom életfunkcióit. És, hogy mit jelent a két különböző vidék a nemzet nagy érdekének, a szaporodás szempontjából, az az alábbi összehasonlításból világosan kitűnik:

Megnevezés	A lakosság száma		Növe- kedés	Nép- sűrűség
	1869-ben	1930-ban	%-ban	1930-ban
Jászság	71.332	106.317	67.0	101.2
Siklósi járás	32.308	34.390	9.3	55.8
Szentlőrinci járás	32.715	32.893	0.9	48.5

A szabad társadalom hatalmas arányokban szaporodik és biztos léptekkel megy a jövő elé. A megbilincselte társadalom tántorog és összeesik.

A sárközi egyke

A sárközi egyke sok tekintetben különbözik az ormánsági egykétől, de lényegében ugyanaz: egy gyerekek a családban, vagy újabban egyse. A négy község: ŐCSÉNY, DECS, SÁRPILIS, ALSÓNYÉK feltűnően szép és pompás népviseletéről régóta közismert és az egyke haldoklását a népviselet színeiben gazdag dekorációja sokáig eltakarta. Amikor a Gyöngyösbokréta a színpadi szereplés összes kellékeivel ellátva bemutatja a daloló és

táncoló magyar falut, ki gondolja, hogy a jókedvű sárközi csoport a magyarság egyik legszörnyűbb tragédiájának a színteréről érkezett? A szereplés mögött az egyke statisztál némán és a mélyenllátók előtt a daloló és táncoló falu illúzióját nagyon komorrá teszi.

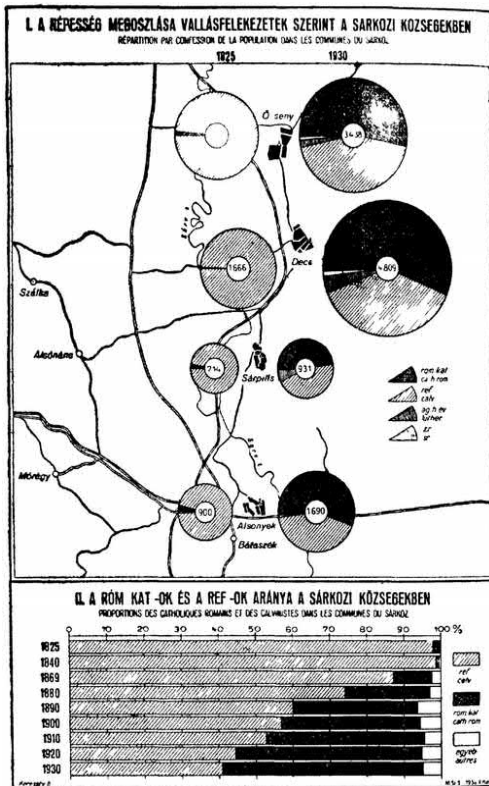
Talán ezzel a gyöngyösbokrétás felvonulással lehet a sárközi egykét legjobban illusztrálni. Hiszen éppen a birtokos parasztok között terjed és az úrhatnámságban hordja okait. A Sárköz parasztságának életében ugyanis adódott egy olyan korszak, amikor gazdasági helyzetük nagyot lendült és a polgáriasodás komoly formák között megindulhatott. Látszólag a paraszt-életforma kiművelésén keresztül igyekeztek magasabb szintre emelkedni és beleilleszkedni a polgári magyar társadalomba. A népviseletet nem vetették le, hanem gazdasági viszonyaik javulásával párhuzamosan egyre újabb színekkel és motívumokkal gazdagították. A felszabadult társadalomnak azonban megártott a szabadabb mozgás: elgaloppírozták magukat, a túlméretezett életet birtokuk jövedelme nem tudta fedezni, tehát szükségszerűen be kellett következni a visszahatásnak. Mivel a magasabb életnívó jobban tett nekik, mint a küszködés és nélkülözés; a születésszabályozáshoz nyúltak és attól kezdve az ormánságiakhoz hasonló fejlődésen megy keresztül a sárközi falvak társadalma. A születésszabályozással elérték az életstandard állandósítását, a népviselet szeretete, a minél színe-

sebb külsőségek kedvelése pedig a Gyöngyösbokréta divatjában megtalálta az öngigazolást, illetve a lelkiismeret megnyugtatótását.

A Sárköznek, mint tájnak a Duna és a Sárvíz nagy árterülete adja meg a fizikai földrajzi jellegét. A széles síkság SZEKSZÁRD alatt húzódik a Duna mellett BÁTÁIG, ahol erősen összeszűkül. Valamikor, a folyószabályozások előtt — úgy a XVIII. század végéig, illetve a XIX. század közepéig — a Duna és a Sárvíz áradásai gyakran elborították ezt a területet és a lakosságot lápi életre kényszerítették. Sok kis faluban, sövényből font nádtetős házakban éltek az emberek és örökös küzdelmet folytattak a víz ellen. A kimagasló részeken fekvő szántóföldeket hevenyészett gátakkal igyekeztek megvédeni az áradás ellen. A mocsaras, vadvizes, ingoványos vidék halász-vadász élete, némi szántóföldi termeléssel kiegészítve az ormánsági állapotokhoz hasonlított. Zárt, háborítatlan világ alakult ki, amit a török háborúk semmissítettek meg. A buda—eszéki főhadiút a síkság szélén, a tolnai hegyek alatt vezetett és a török hadak nem kímélték a lakosságot. Pár évtized alatt elpusztul az egész Sárköz. A közel harminc településből alig néhány maradt meg. A XVIII. században Ócsény, Decs, Pilis és Nyék szerepelnek lakott faluként. A török elvonulása után az elmenekült lakosság visszazálingózik és újak is jönnek. A folytonos áradásokkal küzdve lassan hozzászoktak

a mostoha viszonyokhoz, a megmaradt négy község kiterjeszkedett az elpusztult falvak határaitra is és a körülményekhez mérten kényelmesen berendezkedtek. A földesúri gazdaság keretein belül itt is bizonyos mértékig adva volt a terjeszkedés lehetősége és a családok szaporodása megfelelő arányban történt. Sárpilisen például a nyolcvanas években 30—35 gyerek született évenként, ma az őslakosságot jelentő reformátusoknál alig 4—5. A különböző úrbéresi jogok kihasználását ezen a vidéken is a gyermekek száma határozta meg és ez nagy ösztönzést adott a szaporodásra.

Az árvízvédelmi munkálatok megindulásával a lakosság életfeltételei megváltoztak. A vizeket levezették, a Dunát és a Sárvizet medrébe szorították és a felszabaduló területeken a szántóföldi gazdálkodást nagy arányokban kiterjesztették. A jobbágyfelszabadítás nem érintette őket olyan érzékenyen, mint az ormánságiakat, mert kárpótolva voltak a folyóvízszabályozással. A piacok közelsége, jó utak, a nép ösztönös alkalmazkodása hamarosan bekapcsolta Sárközt a közigazgatási élet vérkeringésébe. A múlt század közepén a búzakonjunktúra még csak fokozta a lehetőségeket. Az addig örökös nyomorúságban élő nép a hirtelen fellendülés lázában elszámította magát és messzebbre ment el, mint szabad lett volna. Az igények rendkívül nagyra nőttek és a bekövetkező polgárisodás külsőségeiben nyilvánult meg; a minél ke-

nyelmesebb élet utáni vágyban. A gazdasági viszonyok javulása azonban nem tartott örökké és a felfokozott igények kielégítésének a lehetősége egyszer csak túllépte a maximális fedezet-készség határát és meg kellett állni. Ez a megállás inkább megtorpanás volt és abban nyilvánult meg, hogy az életnívó tartása érdekében a birtokok elaprózódását akarva megakadályozni, áttértek az egygyerek rendszerre.

A születésszabályozás nem volt ismeretlen előttük. Régebbi életükben is szükségét érezték néha a közbelépésnek, tehát a készség ott lappangott bennük az újabbkeletű születésszabályozás végrehajtására. Nagyon valószínű, hogy a Sárközben a múlt század elejétől kezdve folytatták a születésszabályozást, de, hogy akkor mi volt az oka, azt határozottan nem tudjuk, csak sejthetjük, hogy a lápi élet mellett, majd a földesúri gazdaság patriarchális keretein belül az Ormánsághoz hasonlóan csak bizonyos számú ember élhetett meg; a felesleget el kellett távolítani. Ha nem is ez volna az oka, az kétségtelen, hogy gazdasági természetű szükségszerűség vitte rá őket a születésszabályozásra.

A későbbi egykeperiódusban a gazdasági ok háttérbe szorul és az egész ország polgárisodó parasztságánál észlelhető egyke határozottabb és mélyebb jelensége áll elő. A kollektív kötelekekből kiszakadt parasztság számára biztosítani kellett volna a helyes fejlődés irányát és an-

nak feltételeit. Ez nem történvén meg, ok maguk álltak be egy olyan irányba, amelynek a túlméretezett vágyakon keresztül feltétlenül az egykéhez kellett vezetnie. Végeredményben ez is reakció és forradalmi jelenség, mert következményei semmiben sem különböznek az ormánsági egyke következményeitől: itt is a társadalom halálát készítik elő.

A hiábavaló élet

Népesedési szempontból a sárközi egykénél következő a helyzet. Már 1900 óta mind a négy községben 24 ezreléken alul marad a születési arány. Tehát ez a terület már jóval a háború előtt erősen egyke-jellegű volt. A háború után felállított új egykehatár (a 20 ezrelékes születési arány) követelményeinek sem felel meg, amennyiben 1931—1935 évek átlagában a négy községben 13.4—16.4 ezrelék között alakult a születési arány. Három évtized alatt átlagosan 8 ezrelékkal csökkent a szaporodás tendenciája. Ennek ellenére a lakosság száma egyre emelkedik. A rendelkezésre álló statisztikai adatok (Ludovicus NAGY, FÉNYES Elek, osztrák és magyar népszámlálások) szerint az utolsó száz évben így alakult a községek lélekszáma:

Év	öcsény	Decs	Sárpilis	Alsónyék	Együtt
1825	2011	1666	714	900	5291
1840	2157	1925	583	852	5517
1857	2128	2320	533	1014	5995
1869	2225	2375	598	998	6196
1880	2640	2678	664	1.145	7.127
1890	3.734	3.202	728	1.390	9.054
1900	3.514	3.251	791	1.318	8.874
1910	3.454	3.699	877	1.543	9.573
1920	3.460	4.323	926	1.452	10.161
1930	3.438	4.809	931	1.690	10.868

Ha csak e lélekszámokat nézzük, a lakosság növekedése elég kedvezőnek mondható, mert 105 esztendő alatt 5.291-ről 10.868-ra emelkedett, ami 105.3 százalékos szaporodásnak felel meg. Más képet kapunk azonban, ha a lakosságot vallásfelekezeti részletezésben vizsgáljuk. 1825-ben még csak 100 római katolikus van a négy községben, 1930-ban 5.884. Református 1825-ben 5.180 van, 1930-ban már csak 4.447.

A katolikusok száma 105 év alatt 5.784 lélekkel emelkedett, a reformátusoké 733-mal fogyott. Az egykezű református őslakosság pusztulásnak indult és helyükre 1870 után előbb lassan, majd később nagyobb méretekben megindul a bevándorlás és a bevándorlók jobbára katolikusok. A vallásfelekezeti megoszlás módosulásáról a mellékelt térkép ad szemléltető felvilágosítást. A beköltözött új népek erősebben szaporodtak és idővel az őslakosság fölé kerekedtek számban és százalékosan egyaránt. Ma az a helyzet, hogy a lakosság

40%-a helyben született, 60%-a pedig bevándorolt. Országos átlagban éppen fordított az arány; a helybeni lakosság 60%, a bevándorló 40% szokott lenni. A bevándorlók legnagyobb része tolnamegyei.

A helyszínen végzett kutatásaim közben alkalmam volt a társadalmi osztály-tagozódásnak és a „helybeni”, illetve „bevándorló” részletezésnek megfelelően SÁRPILIS község szaporodási viszonyait vizsgálni. A község születési aránya 1926—1935 közötti tíz évben 19.08‰ , a halálozás aránya 13.98‰ , tehát a természetes szaporodás 5.10‰ . A 19.80‰ születési arány alig van alatta az országosan elfogadott egyke jelleg határának. Eszerint Sárpilis gyengén egykezű község. Ha azonban osztályokra bontjuk a társadalmat és ezen belül még a „helybeni”, illetve „bevándorlási” részletezést is megcsináljuk, akkor bontakozik ki megdöbbentő és pusztító arányaiban a sárközi egyke.

Társadalmi osztály	1926—1935 közötti 10 évben		
	Születés	Halálozás	Term. szap.
e z e r l é l e k r e			
Öslakó birtokosok	12.68	22.43	—9.75
Vegyes birtokosok	11.42	0.00	11.42
Bevándorolt birtokosok	4.65	4.65	0.00
Öslakó nincstelének	17.94	25.64	—7.70
Vegyes nincstelének	12.00	0.00	12.00
Bevándorolt nincstelének	21.11	17.17	3.94
Intelligencia	0.00	0.00	0.00
Iparosok	16.21	8.10	8.11
Gazdasági cselédek	8.00	8.00	0.00
Uradalmi cselédek	25.62	7.50	18.12
Cigányok	55.55	9.25	45.30

Az őslakó birtokosok és nincstelenek erősen pusztulnak. Ezeknél az alacsony születési ezrelékkal szemben magas halálzási ezrelék áll és így a természetes szaporodás negatív jellegű. A vegyes elemek — értve alattuk az olyan családokat, ahol a férj, vagy a feleség idegen — alacsony mértékben szaporodnak, de halálzás náluk az utolsó tíz évben még nem fordult elő. A bevándorolt birtokosoknál a legalacsonyabb a születési ezrelék, a halálzási is ugyanilyen; szaporodás nincs. A bevándorolt birtoktalanok születési ezreléke az országos átlag alatt marad. A többi társadalmi osztály, az uradalmi cselédek és a cigányok kivételével, jelentéktelenül szaporodik. (Gazdasági cselédek a helybeni gazdánál szolgáló, uradalmiak az uradalmakban szolgáló cselédek.) Feltűnő a cigányok magas születési ezreléke.

Egy másik sárközi községben, ALSÓNYÉKEN csak társadalmi osztályokat tekintve, következő a helyzet:

Társadalmi osztály	1926—1935 közötti 10 évben		
	Születés	Halálzás	Természetes szaporodás
	e z e r l é l e k r e		
Birtokosok	12.24	26.12	—13.88
Birtoktalanok	18.61	12.33	6.28
Intelligencia	9.37	3.12	6.25
Iparosok	19.56	11.59	7.97
Uradalmi, gazdasági cselédek	33.47	10.78	22.69

A birtokosok fogynak, a többi társadalmi osztály tartja magát, de születési arányuk az uradalmi cselédek kivételével a 20°/00 alatt van, tehát valamennyien egykések.

A két község népesedési viszonyainak összegezésével és bizonyos szociológiai szempontok figyelembe vételével a következőkben állapíthatjuk meg a sárközi helyzetet: Az őslakosság egykézis, legyen az birtokos, vagy nincstelen. Ennek az az oka, hogy a feltörekvő paraszti rétegek, amikor már nem bírták tovább gazdaságilag a tempót, eladósodtak, tönkrementek, aki mégis tudja tartani magát valahogy, az a földjéből ad el évenként egy-pár holdat, de közben mindig hull le közülük valaki proletársorba. A birtoktalanok valamikor birtokos korokban megtanulták az egykézést és lecsúszásuk után is folytatják. Innen a magyarázata az őslakó birtokosok és birtoktalanok egykéjének. A bevándorlók más világ törvényeit hozzák magukkal, de lassan kénytelenek alkalmazkodni és ezért tapasztalható most már náluk is csökkenő szaporodási tendencia.

Az uradalmi cselédek és cigányok ezen a vidéken külön világot alkotnak; rájuk nem vonatkoznak a magyar társadalmak törvényei. A cigányt nem lehet kényszeríteni a születésszabályozásra, mert a szaporodás éltető eleme neki.

Az uradalmi cselédnek pedig menekülés...

Parasztválások

A sárközi falvak életében a kasztszellem erősen kifejlődött. Az őslakosság messze felette áll a bevándorlónak. Ez utóbbiak üledék, söpredék népek, akik kintről és fentről kapnak utánpótlást. De aki fentről lecsúszik, az örökre ki van tagadva a „község”-ből. A települési viszonyok is magukon hordják ezt az elkülönülést. Sárpiliszen például a község magját az őslakosság települése alkotja és ezt félköralakban övezi a beözönlőit népek proletárnegyede. A büszke falu elzárkózik „külváros”-aitól és magában éli szörnyű életét. A közösségi szellem az egykezés következtében megerősödött: a legszörnyűbb titkok — a különböző magzatelhajtás! módok — birtokában összeforrtak és haldokló életük feloldást talál a közösen vállalt bűnök felelősségnélküli tusájában. A magzatelhajtások, a születésszabályozás biológiai keresztülvitele itt is a társadalom lelki, szellemi és erkölcsi defetizmusához vezet. Még nem annyira súlyos, mint az Ormánységban, de a jelek kiütkeznek és a társadalom tántorog. Az egyke-életrendszere teljes és az új törvényektől meghatározott életkeret a szabadabb élet kihívó szekszualitásában bódult feszültséget idéz elő, ami izgatóvá teszi a közösség együvértartozását és a titkok parancsoló hidegsége megerősíti a törvényeket. Itt a menekülés a szekszualitásba tendál és a társadalom cselekvőereje — ami még

van — ezen keresztül vezetődik le. A család többé nem a társadalom sejtje, nem az a harmonikus egység, amelynek vitális funkciója van, hanem alkalom a szekszualitás kiterjesztésére. Sárköz hírhedt a „paraszt-válásairól”: ez ezzel van kapcsolatban. A házastársakat nem az életre tett eskü és szövetség hozza össze, hanem annak a néhány évnek túlfűtött ígérete, amely után teljes a kiábrándulás és másfelé orientálódnak. Az Ormánságban a családközi viszony szabadabb és a gátlások kevésbé fontosak; a Sárközben egyszerűen megoldják úgy, hogy elválnak és új házasságot kötnek. Az erkölcsök lazulása pompásan beleilleszkedik az egyke életrendszerébe és nem veszik zokon, ha valaki sokszor „félrelép”. Új törvényeik nem szigorúak ...

Társadalmi szemléletük átalakulása természetes következménye a születésszabályozásnak és az egyke veszedelme nem is annyira a születések csökkenésében, mint inkább ebben van. Egész berendezkedésük az élet minél teljesebb kiélvezésére irányul és a küzdelem letompul a felfokozott nemiség kitanult kultuszában. Nagyon valószínű, hogy már régebben is hajlamosak voltak az érzékiségre és ezért lettek a születésszabályozás mesterei. A nagy titkok birtokában azután felelősségérzet és büntudat nélkül a végsőig fokozott vágyaikat minden további nehézség nélkül kielégíthették. Az életnek művészei lettek. Nemcsak szekszualis síkon, hanem a biológ-

giai szükségletek kielégítésében is: igényekkel és ízléssel válogatják meg azok lefolyását.

A társadalom legfelső rétege minden körülmények között tartja magát. Ez alatt azt kell érteni, hogy a rossz-konjunktúrák időkben, különösen a háború után, apránkint eladogatják földjüket és annak árából fedezik a kiadásokat, így akarják elkerülni a lecsúszást, amit azonban csak késleltetnek, de megakadályozni nem tudnak.

Az öltözködés vagyona kerül. Egy-egy „divatos” sárközi lány vasárnap 4—500 pengős ruhát vesz magára. Nem ritka az olyan menyasszonyi ruha, amelyik 1000 pengőbe kerül. A lakodalmak mérete természetesen ehhez igazodik. ÓCSÉNY községben 1936 szeptember 20 és 26-ika között például ötnapos lakodalmat tartottak. A falu legmódosabb gazdájának fia: ifj. MÁRKUS Sándor és MAGYAR Sári ülték lakodalmukat, amelyre Ócsényből és a szomszédos községekből nyolcszáz vendég volt hivatalos. A vendégek 1 darab ökröt, 5 borjút, 8 sertést, 270 aprójószágot, 310 tortát, 500 kiló kalácsot és kenyeret, 3.000 liter bort és 700 üveg szódavizet fogyasztottak el. Ezek a lakodalmak — minden évben van egy-kettő — utolsó fellobbanásai egy haldokló nép keserű, céltalan életének. A Gyöngyösbokréta kifelé, a lakodalmak befelé altatják el a lelkiismeretet, de mind-egyiknek a szereplői a görög tragédiák álarcát viselik. A nézők csak ezt látják, a mélyenlátók a tragédiát is...

Elsüllyedt falvak

Elsüllyedt és süllyedő falvak szomorú hazája a Dunántúl. Végig a Dráva mellett, Somogy, Zala megyékben is az Ormánsághoz és a Sárközhöz hasonló a helyzet. Teljesen elmerültek már, vagy még küzdenek, de reménytelenül. A árköz kivételes példa a polgáriasodó egyke elfajulására. A tipikus dunántúli egyke, — az ormánsági.

A Dunántúl egyes területein mindenütt ezt találjuk. SOMOGY vármegye már 1907-ben felírt a kormányhoz: kipu sztul a magyarság, ha nem jön segítség. Somogy vármegyében 1876-ban ezer lélekre 49.5 születés esett, 1886-ban 43.6, 1896-ban 35.8, 1903-ban 35.0. Ez a helyzet a felirat idején és már kétségbeestek. Még szomorúbb, ha a háború utáni adatokat nézzük. 1921-ben ezer leiekre 29.5 születés esett, 1922-ben 27.6, 1923-ban 26.3, 1924-ben 23.9. Több mint a felével csökkent a születések száma félévszázad alatt. Ma még rosszabb a helyzet!

TOLNA megye alispánja tavaly komor adatokat tárt az ország színe elé a tolnai magyarság pusztulásáról. 1935-ben 2.691 gyerekekkel kevesebb iratkozott be a megye területén lévő elemi iskolákba, mint 1931-ben. Ez azt jelenti, hogy 1929-ben 2.691 gyerekekkel kevesebb született Tolna megyében, mint 1925-ben. A gyerekek így lassan eltűnnek a társadalomból és a társadalom előregszik. Az alsó korosztályok összeszűkülnek és a népesség-

get korszerint ábrázoló gúla fent szélesedik ki. Az előregedő társadalom életképessége csökken, az egyke erkölcsi, szellemi és fizikai defetizmusa látható jelekben ütökzik ki és az elerőtlenedett magyarság gyengén áll a németiséggel szemben. Mert letagadni nem lehet: a két nép szemben áll egymással: Dunántúl élethalálharc folyik. Előre ki lehet számítani, hogy évtizedről-évtizedre hogyan fognak eltűnni a magyar falvak. Vannak falvak a Dunántúl, amelyek már a végvárak szerepét töltik be és ha ezek is elgyöngülnek, vagy elmenekül belőlük a magyarság, vagy magára hagyatva beolvad a németiségbe. S ismét eggyel szaporodott az elmerült magyar szigetek száma. Itt gyűrűként szerepel a németiség, másutt előretolt pionír, de tudja kötelességét. Évszázados küzdelem edzette meg őket és most komor lélekkel, lábhoz tett fegyverrel állnak a magyar falvak előtt — mint egykor ODOAKER germán zsoldosai a római birodalom limesein —, hogy a kellő pillanatot kihasználva megadják a kegyelemdőfést a vonagló dunántúli egykés magyarságnak.

A németek szerepe hazánk történetében ismert. Az Árpádok alatt meginduló német bevándorlás a lakatlan területek benépesítését célozta. Királyaink kiváltságokat adtak nekik és azok hamarosan bele tudtak illeszkedni a magyar állam konstruktív közösségébe. Megváltozott azonban a helyzet a török háborúk után. Az elpusztított

területeket újból kellett benépesíteni, de a bécsi udvar a magyarok ellen is hozta a németeket. A Neoaquistica comissio a magyar földesurakat kiforgatta ősi jussukból és a császár hűségese embereinek ítélte oda földjeiket.

Az új földesurak németeket telepítettek birtokaikra. Nem nacionalista érzésből, hanem a magyarság elleni gyűlöletből. KOLLONICS hírhedt „EINRICHTUNGS-WERK”-jében azt írja: „... kivált Felséged (Lipót császár) német örökös tartományaiból a német közemberek és magasabb rangúak előnyben volnának részesítendőök, hogy a királyság, vagy legalább annak nagy része idővel germanizáltassék, a forradalomra és nyugtalanságra hajló magyar vér a némettel mérsékeltessék és így tartós hűségre és szeretetre kényszerüljön természetes örökös királya és ura iránt.” A németek jöttek is, mindjárt a török kiverése után, a XVII. század végén és ellepték az egész országot. A nyugati részeken terjeszkedtek erősen, a tolna—baranyai nagy német tömb is akkor keletkezett, Bácska, Bánát németté vált, Torontál és Temes vármegyék nagy része szintén. Nagyobb német települések keletkeztek Buda környékén, a Vértesben, Bakonyban. Ezek is jobbára összefüggő nyelvterületté alakultak. Mindezeknek eredménye, hogy a XVIII. században már teljes a német világ Magyarországon.

Más nemzetiségek is jöttek az országba és a magyarság arányszáma a XVIII. század végén 40% alá süllyed.

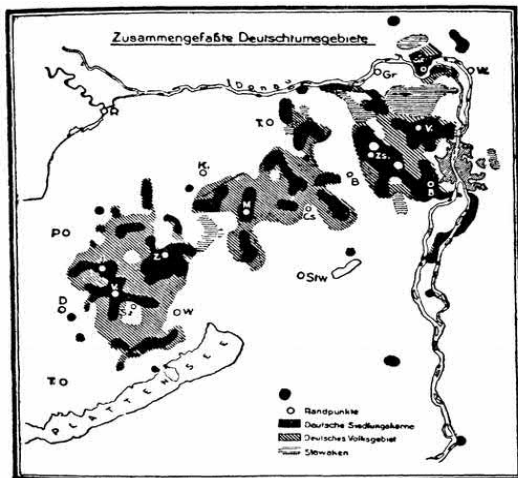
De vezetőpozícióját megőrizte szellemi, politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt. A letelepedett németek nem mindenben váltották be a bécsi udvar elgondolásait, sőt a magyar szabadságharc idején bebizonyították, hogy a német—magyar történelmi sorsközösség gondolata erősen él bennük. Nem is volt baj a németekkel a háború előtti időkben. A háború alatt született meg a NAUMANN-féle középeurópai elmélet, amely kiindulója lett a háború utáni német szellemi és imperialista törekvéseknek. A háború végén a németek még magyar hűségéről fogadkoznak. Egyik lapjuk, a KARPATENPOST 1918 október 14-iki számában így ír: „Németek voltunk, németek vagyunk és németek akarunk maradni. És mint németek magyarok voltunk, magyarok vagyunk és magyarok akarunk maradni.”

A háború után meginduló német propaganda valami ideális szellemi birtokbavételről beszél a dunavölgyi németiséggel kapcsolatban és a kisebbségi jogok tiszteletben tartását követeli. Az egész világon szétszórtan 100 millió német él és a németlakta területeket német kultúrta-
lajnak minősítik. Történelmi jogokat nem látnak a németiség” egyesítésére és ezért új elméleteket állítanak fel. Európai „zavarázókat” (Oroszország és Németország között le a Balkánig húzódó tíz állam területe) emlegetnek, amely rendezetlen viszonyaival könnyen e terület bolsevizálására vezethet. Természetesen ők azt gondolják, hogy

Németországnak kell közbelépnie és a veszélyt az itt élő népek érdekében elhárítani. Karl C. v. LOESCH újszerű állampolgári jogokról ábrándozik, amelyek a birodalom határain túl élő németekre is vonatkoznának, ő „birodalmi”, „határmenti” és „külföldi” németeket különböztet meg. A birodalmi németek a mai Németország határain belül élnek; a határmentiek Lengyelország, Cseh-szlovákia, Ausztria, Svájc, Olaszország, Jugoszlávia, Románia és Magyarország területén élő németek; a külföldiek pedig Oroszországban és a tengerentúli államokban élő németek. Csonka-Magyarország területén élő németek tehát határmenti németek és az Anschluss fogalmkörébe beletartoznak.

Ottó A. ISBERT, aki bejárta egész Dunántúlt és a dunántúli Középhegység németéiről feltűnést keltő könyvet írt, az új német népi elmélettel kapcsolatosan a nép alsó-, vagy anyarétegét és az abból gyökerező felsőréteget különbözteti meg. A dunántúli német parasztság az anyaréteg, ebből kell a vezetőrétegeknek származniuk. Albrecht PENCK a német kultúrta-elmélet feltalálója. Szerinte a népterület (Volksboden = nyelvterület) mintegy mag, amit a kultúrterület (Kulturboden) kísér. Walter KÜHN tovább megy és azt mondja, hogy a kultúrterület körülveszi a népterületet és ez utóbbi expanzív erőként hat. A Dunántúlt már úgy könyveli el, mint a dunántúli német nyelvterületet körülölelő nagy, német

kultúrterületet. Igazolással felhozza, hogy a horvát falvak népe a németséggel „akarati közösségben” él. Veszedelemes teóriáját tovább viszi és a kultúrhatár fogalmát az államhatárral akarja felcserélni és szellemi-gazdasági

12. Ottó Isbert erősen túlzott térképe a dunántúli Középhegység összefüggő német lakosságáról.

nemzetközösségből nagynémet népiség születését várja. Ezek a német tudósok a magyarokat alacsonyabb

talaj pásztorkultúrájáról” és annak Dunavonaláról ír. Általában igyekeznek meghamisítani minden történelmi igazságot és statisztikai adatot. Otto A. Isbert a magyar népszámlálás adatait önkényesen korrigálja és a dunántúli 340.000 német számát 400.000 fölé emeli. Dunántúlról rajzolt nemzetiségi térképein pedig a nemzetiségeket tendenciózusan sokkal nagyobbak állítja be, mint amilyenek a valóságban.

Tagadhatatlan azonban, hogy a németységnek pontos felvételei vannak a Dunántúlról. Minden család, minden családtag, minden porta számon van tartva. Német diákok járták be a Dunántúl németlakta területeit és mindent pontosan felmértek. Szellemi imperializmus mellett a gyakorlati terjeszkedésre is gondolnak. A hazai németységnek jól kiépített szervezete van. A „KULTUR-VEREIN” és a vásárokon való találkozás útján tudják, hogy hol, melyik magyar községben van eladó vagy felesföld, üres ház. Gyorsan megjelennek s egymást segítve azon vannak, hogy az eladó magyar birtok német kézbe kerüljön. Ők értékelik a gyereket, mert szükség van rá. Új honfoglalásra készülnek. Csodálatos módon megőrizték népi sajtóságukat és kultúrájukat még olyan helyeken is, ahol színmagyar községek veszik körül őket. Somogy és Baranya megyék határán, az Ormánság szélén van három német község: TEKLAFALU, NÉMETÚJ-FALU és ENDRŐC. Körülöttük magyar községek. 1832-

ben hozták ide a németeket az uradalmi erdőkbe fát vágni. Kaptak egy pár hold földet és szorgalmasan dolgoztak. A legutóbbi népszámláláskor még magyarnak vallották magukat, igaz, hogy előbb németet mondtak be, de később meggondolták — hátha baj lesz belőle — és a tanítóval, aki népszámlálási biztos volt, magyarrá javították. Egymás között németül beszélnek, de az irodalmi németet nem értik. Szorgalmas, igénytelen nép. Télen facipőben és szőrharisnyában járnak, nyáron fapapucsban. HITLER uralomrajutása óta teljesen megváltoztak és nagynémet eszméket vallanak. Német diákok jártak közöttük agitálni, eredmény: az egyik katolikus papot, aki próbált a német prédikációk mellett magyart is tartani, lázadásszerűen el akarták távolítani. A környező magyar falvakba lassan beszivárognak és a magyarokat elnémetesítik. POLAI, KATÁI, TAR, KOVÁCS, GELENCSÉR nevű emberek nem tudnak magyarul.

A szétszórt sváb községeknél sokkal veszedelmesebbek azok a falvak, amelyek szorosan csatlakoznak egymáshoz és valósággal tömböt alkotnak PÉCSVARADTÓL MOHÁCSIG, SIKLÓSTÓL TOLNÁN és FEJÉR megyén keresztül fel BUDÁIG, sőt még azon felül is. Ezek a községek ma már nyíltan is nagynémetek. NAGYPALLÓN beszéltem egy húszholdas sváb gazdával, aki nyomatékosan kijelentette, hogy ő német, de egy keveset tud magyarul. A magyarokról, akik néhányan a falu-

szélén laknak, úgy beszélt, mint a cigányokról. Majd gúnyosan emlegette, hogy neki ugyan csak 20 kat. hold földje van, de Bácskában négyszázholdas svábokról tud. Ezt úgy mondta, hogy ki lehetett érezni: a 20 kat. hold még nem jelenti számára a birtoknagyság felső határát. Nem áll meg húsz holdnál!

Pedig a sváblakta területek birtokpolitikailag a legrendezettebbek. Az egykés magyar faluk a nagybirtokok halálgyűrűjében fuldoklanak: itt ideális a határ. Ameddig csak ellátni, mindenütt 20—40 kat. holdas kisbirtokparcellák. Teljesen befejezett helyzet, ezen már sem földbirtokreformmal, sem telepítéssel változtatni nem lehet. Sőt az expanzív németiség terjeszkedik. Megszállja, kiveszi a dolgozni nem akaró magyarok földjét felesbe. És ha a sváb egyszer beteszi a lábát a magyar községbe, nem megy ki onnan többet, mert egész éven keresztül talál megélhetést. Télen az erdőn fát vág részért, tavasszal gombát szed, majd epret. Közben eljön a nyár, lehet aratni, csépelni. Utána ősszel szelídgesztenyét szedni (Pécsvárad körül nagy gesztenyeerdők vannak) és ismét fátvágni. Egy pár éven belül annyira megszedi magát a szegény sváb, hogy ki tudja venni felesbe a magyar gazda földjét. Megveszi azt a házat, amelyben eddig béresként lakott. Lassan megveszi a földet is és — tíz év múlva követeli a németnyelvű iskola felállítását.

Honfoglaló küzdelmében segítségére van a Kultur-

verein. Télen előadásokat tartanak, ahol a német faji öntudatot ébresztgetik és arról beszélnek, hogy mártírok, a nagy német birodalom kilökött pionírjai, akik évszázadok viharaiban megálltak helyüket és hordták görnyedni nem tudó vállukon a nagynémet sors nehéz keresztjét. De már nem soká kell hordani, mert a nagynémet gondolat diadalmasan tör előre a világ minden táján, ahol csak németek laknak. A Kulturverein előadásai a leglátogatottabbak. Mivel a magyar hatóságok ellenőrzése folytán csak az vehet részt azokon, aki a Kulturverein tagja: mindenki belép! És, hogy van eredménye, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy előadás után a borospincékben gyülekeznek és ott napokon keresztül, hatósági ellenőrzés nélkül folyik zavartalanul a felhevült beszélgetés és nem egyszer hallani csendes téli estéken a szőlőhegyek felől a HORST WESSEL-dal dinamikus, mindent elsöprő ütemeit...

A németiség helyzete a Dunántúl az utóbbi időkben határozottan megváltozott és bizonyos öntudatra ébredésfélével állunk szemben. A hitleri Németország világosan és nyíltan megfogalmazott tervei között a dunavölgyi imperialista politika is szerepel és az itt élő németek — ahogy azt egy előadáson egy fiatal sváb egyetemi hallgató őszintén kifejtette — meghasadt lélekkel állnak a jövő előtt. Hűség a magyar hazához, egyik oldalon; a Harmadik Birodalom hívó szava, a másik oldalon: válasz-

tani nehéz, de az ősök tetemrehívása egy pillanatig sem teszi kétségessé; ha eljön az ideje, tudni fogják, hol a helyük! A magyarországi németiség zavarban van, mert most fog eldőlni, hogy a német—magyar történelmi sorsközösség létezik-e?

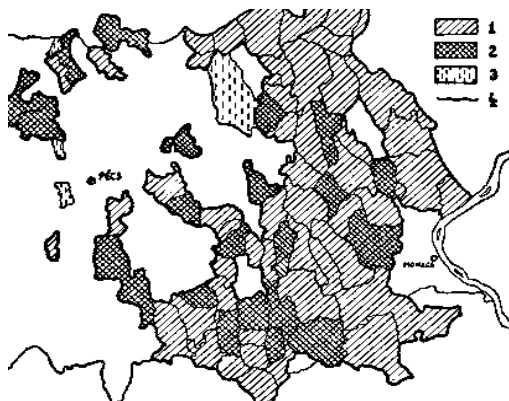
Dunántúl sorsa

Dunántúl élet-halálharcára három évvel ezelőtt döbentünk rá először, amikor HIDASON átadták a magyar templomot hivatalosan is a németeknek. A magyarok -elkallódtak a századok viharában és helyüket németek foglalták el. A statisztikusok nem hagyták annyiban a dolgot és kimutatták, hogy megvannak a hidasi magyarok: a temetőben, a szomszédos falvakban és Amerikában! A magyar ifjúság egy része az elnémult harangot elhozta a faluból és ezzel bebizonyította, hogy fekdta a harcot: menekülnek ... A hidasi tragédia után nem lehetett többé tagadni a magyarság pusztulását. A Dunántúl kezdi felvenni a háború előtti Erdélyt formázgató jelleget és a jelekből ítélve sorsa ugyanaz lesz, mint Erdélyé volt... Az egykézű magyarság birtokpolitikailag egyre rosszabb helyzetbe kerül és a terjeszkedő németek lassan kiszorítják őket. Az egész Dunántúlra nincsenek adatok, de a részleteredmények is kétségbevonhatatlant igazolják, hogy Dunántúl megismétli Erdély tragédiáját!

Dunántúl területe 6,413.845 kat. hold, ebből a 100 kat. holdon felüli birtokok 3,136.702 kat. holdat foglalnak el. A nagybirtokokból 749.953 kat. hold bérbé van adva nagybérlőknek. A 100 kat. holdon aluli birtokok területe 3,277.143 kat. hold, ennek kb. 40%-a a sváboké. A német terjeszkedés a nagybirtokok parcellázása révén nyer gyakorlati megoldást. BARANYA megyében 1927—1929. években 4.514 kat. hold nagybirtok jutott német kisgazdák kezére, SOMOGY megyében 7.720 kat. hold. Legélesebben a Sárközben alakult ki egymással szemben a német—magyar front. Itt komoly élet-halálharc folyik. A síkságon magyarok élnek, a hegyek között németek. A németek lassan lehúzódnak a hegyekből és kiszorítják a magyarokat. Az alábbi kimutatásban a két nép szaporodási viszonyait, vándorlását és népsűrűségét állítjuk szembe egymással.

	Tényleges szaporodás, vagy fogyás 1921—1930 közt	Természetes változás %-ban	Vándorlási különbözet %-ban	Népsűrűség 1930-ban
Magyar községek:				
Alsónyék . . .	16.4	5.1	11.3	39.0
Decs . . .	11.2	3.5	7.7	47.9
Ócsény . . .	—0.6	0.2	—0.8	47.9
Sárpilis . . .	0.5	5.2	—4.7	42.5
Német községek:				
Alsónána . . .	—1.2	10.0	—11.2	110.2
Bátaszék . . .	—2.1	1.3	—3.4	121.7
Bonyhád . . .	0.6	7.7	—7.1	173.8
Morágy . . .	—2.8	8.6	—11.4	115.2
Szálka . . .	26.4	3.2	23.2	80.1
Várdomb . . .	—16.6	6.0	—22.6	202.5

A magyar községekben a népsűrűség alacsony: 40—50 között váltakozik négyzetkilométerenként. A tényleges szaporodás (az egyik népszámlálástól a másikig beállott népnövekedés) Decsen és Alsónyéken nagy, de ez

13. A németiség térfoglalása Baranyában, 1 — XVIII. századbeli német települések; 2 = a németiség térhódítása a XVIII. század óta; 3 = magyar terjeszkedés; 4 = a német település határa (Kogutowicz után.)

a bevándorlás eredménye. A természetes szaporodás (a lakosság saját — születések révén való — szaporodása) alacsony; a bevándorlással együtt azonban emeli a lakos-

ges szaporodása az egykézés miatt állt elő, illetve a kivándorlás miatt maradt alacsony. Ugyanis Őcsényből 29-en, Sárpilisről 43-an költöztek el az utolsó népszámlálási évtizedben. Itt a bevándorolt, üledék, söpredék népek nem tudnak megállapodni és tovább vonulnak.

A német községek magas — 100-150 lélek négyzetkilométerenként — népsűrűsége a magyar községek felé irtózatossá expanzív nyomást jelent. Ezekből nagy a kivándorlás és tényleges szaporodásuk ezért — SZÁLKA kivételével, ahová német bevándorlás folyik — negatív jellegű. Természetes szaporodásuk ezzel szemben erélyes és határozott. A születésekből előálló szaporodást a kivándorlás levezeti. Sokan vannak, a terület kevés: megindulnak a magyar községek felé. A vándorlási különbözet átlagosan 8—10%. Bonyhádról elvándoroltak 1921—1930 között 482-en, Alsónánáról 164-en, Várdombról 196-an, Mórággyról 238-an, Bátaszékről 259-en. Vándorlásuk nemcsak a sárközi községek felé, hanem Tolna megye egyéb részeibe is irányul, hiszen a vármegyében 28 egykés község van.

A német községek szaporodás tekintetében sokkal jobban állanak, mint a magyarok. A születések száma itt is csökken és sok német község egykézni kezd. Alsónánán például 1926-ban még 40 gyerek született, 1930-ban 30, 1934-ben 20. Nyolc év alatt felére csökkent a születések száma. A falu lakossága 1442 lélek, tehát a születési

ezrelék 1926-ban 27.2 volt, 1934-ben már csak 13.7. Alsónána egykés sváb község. Csakhogy itt is a társadalmi osztálytagozódásnak megfelelően alakul a szaporodás, de nem úgy mint a magyar községekben és ezért jobb a helyzet.

A jobbágyság felszabadulása után a sváb falvakban éles társadalmi elkülönülés ment végbe. Az anyagilag jól megalapozott kisbirtokos svábság felett a nagyparaszti — 100-200 kat. holdas réteg —, legalul pedig a zsellérek, nincstelenek, napszámosok társadalmi osztálya alakult ki. A felső társadalmi osztályok polgáriasodása népi kultúrájuk kiművelésén keresztül gyors ütemben folyik és az egy-gyerekes-rendszerre való áttérés minden megrázó kódtatás nélkül, simán ment végbe. Az alsó rétegekből szorgalom és bevándorlás révén sokan felemelkednek a polgári sváb-társadalomba, de mindjárt alkalmazkodnak és kényelmesen berendezkednek. A többség szegény és szapora. Mivel saját határukban nem jutnak földhöz és a szomszéd községekben is minden eladó földet felvásároltak a régiek, kénytelenek messzebbre elmenni. Ez a réteg jelenti a német expanzív erőt. Üres kézzel vonul a magyar falvakba és pionirmunkát végez.

A Sárközzel szomszédos sváb falvak népe nagyon szegény. A felső réteg itt 30—40 holdas és a számuk elenyésző. A nincstelen, vagy párholdas sváb mezőgazdasági munkások lejárnak a síkságra az uradalmakba dol-

gozni; vágyakozva nézik a földeket. A mögöttük lévő tömegek nyomják őket előre ...

Különösen két község néz farkasszemet egymással: SÁRPILIS és VÁRDOMB. Sárpilis népsűrűsége 42, Várdombé 202. Várdomb a tolnai hegyek lábánál fekszik, valamikor magyar község volt, ma svájb. Hány hidasi tragédia játszódott le hangtalanul a századok folyamán és hány magyar község süllyedt el nyomtalanul a terjeszkedő némettség tengerében? Várdomb tragédiája meghúzódik a kéklő tolnai hegyek alatt, amelyek mögött komor lélekkel éltek századokon keresztül a svájbok. Sovány földjeik nem termettek sokat; a kevés búzát eladták, vagy becserélték több kukoricáért. Azt ették egész éven át. Amikor megjelentek a hegyek peremén, látták lent a gazdag síkságot és a halálraítélt büszke népet: megkezdték a munkát és — a föld ma már az övék. Sárpilis 2.076 kat. hold földjéből 1856-ban még csak 6 kat. hold volt a szomszédos svájboké, 1935-ben már 514 kat. hold. Elveszett tehát a terület 25%-a. A lakosság összetétele nem változott meg, a többség magyar és alig 10%-a tud németül. De a föld már nem az övék. A svájbok, ha tehetik, megmaradnak falujukban és úgy veszik meg a magyar földeket.

Sárköz birtokvesztésegei igen jelentékenyek. A múlt nyáron tizedmagammal (a PRO CHRISTO diákokháza falukutató munkaközösségevel) felvettük birtokmobilizá-

ciós adatait és a következő eredményt kaptuk: Sárköz területe 40.000 kat. hold. Ebből 20.000 kat. hold a négy sárközi községé, 20.000 kat. hold nagybirtok, jobbra a Magy. Kir. Vallásalap tulajdonában. A négy magyar község a telekkönyv bevezetésekor (1856) még majdnem teljes egészében a 20.000 kat. hold birtokában volt, ma már a 20.000 kat. holdból 6.000 kat. hold a szomszédos német községeké (Bátaszék, Mórág, Várdomb, Alsónána, stb.). A magyarság elveszítette eddig birtokállományának 30%-át. De ez még nem minden. A Vallásalaptól 2000 kat. holdat bérelnek a svábok és a magyar községek tulajdonából most van átmenőben 1500—2000 kat. hold. Vagyis Sárközben az idők folyamán a németek 10.000 kat. hold földet sajátítottak ki maguknak!

BETHLEN István gróf, a háború előtt látva Erdély tragédiájának előrevetett árnyékát; a romának birtokvásárlásait és a magyarok térvesztését, keserűen mondotta: a történelem ítélőszéke előtt egyszer mindenki felelni fog Erdélyért. Ez Dunántúlra is áll: a történelem ítélőszéke előtt egyszer mindenkinek felelnie kell Dunántúlért. A süllyedő falvak süllyedésének előidőzésében a külső gazdasági és társadalmi körülmények és az ezeken felépülő ideológiai megnyilvánulások játsszák a legnagyobb szerepet. És ebben mindenki bűnös. A nép önmaga ellen fordult, mert akik vezették, leszorították őket és nem engedték felemelkedni. Az egész gazdasági és társadalmi

berendezkedésünk a parasztság ellen vonultatta fel az erőket és az ország dőzsölt a „másik nemzet” felett. Most itt az eredmény: a parasztság feladta a harcot, úgy látják, nem érdemes... A nagy német birodalom gondolata pedig már bent ég a lelkekben. Határait — amelyeket eleinte a Balatonnál, azután a Dunánál vontak meg — már térképekre rajzolják. A történelem tanúsága szerint ezt a gyakorlati megvalósulás szokta követni. Erdélynél legalább is úgy volt; vájjon a Dunántúllal is ez fog történni?

Erre csak az egykés magyar parasztság tudna feleletet adni, vagy talán már adott is azzal, hogy — hallgat...

Szekták

Agrárproletáriátusunk legújabbán a szektákba menekül kibírhatatlan nyomorúsága elől. A háború utáni konjunktúra néhány évig könnyebbé tette helyzetüket és a szociális feszültség egy keveset enyhült. A konjunktúra elmutlával azonban olyan katasztrofális helyzetbe jutott a mezőgazdasági munkásság, hogy a jelekből ítélve teljes erkölcsi és lelki defetizmus vár rájuk. A „hárommillió” élete ma éppen ezért fokozott figyelmet érdemel. Sorsuk reménytelensége és szociális helyzetük kétségbeejtő volta bódult extázisokban, vallási őrjöngésben és fanatikus „eszmék” szolgálatában találja meg az enyhülést. Van az emberi nyomorúságnak egy olyan határa, amelyiken túl már szétfoszlik az öntudat és az emberi méltóság illuzóriussá válik. A magyar mezőgazdasági

munkásság széles rétegei elértek ehhez a határhoz és most útban vannak olyan mélységek felé, ahonnan többé nincs felemelkedés.

A nagy háborúig a parasztság és a mezőgazdasági munkásság mindig talált valamilyen rést, ahol kibújhatott, vagy kapott valamilyen biztatást, amitől várhatott és remélhetett. A parasztforradalmak, az agrárszocializmus, a kivándorlás mind-mind kétségbeesett, de — az emberanyag szempontjából — egészséges próbálkozások voltak és kielégítették — a feszültség levezetésével — öntudatos vágyaik kielégíthető követeléseit. A nemzet sokat veszített velük, de a népanyag minősége változatlan maradt. Az egykénél már önmaga ellen fordul a parasztság és tönkreteszi minőségében a nemzetet. A szektáknál a minőségi leromlást a nyomorúság már elvégezte; a szellemi, erkölcsi, lelki demoralizálódás most folyik és kevés kivételtől eltekintve, a teljes nihilizmus állapotába zuhan az agrárproletáriátus. A „SZENT DESTRUKTIZMUS”; a szekták misztikus világa pedig egy újabb parasztforradalomra készíti elő a lelkeket...

Az agrártársadalom legalsó rétegeinek elhelyezkedése és egymáshoz való viszonya magán hordja a magyar társadalom strukturális betegségének minden vonását. A hárommillió agrárproletár csak statisztikailag alkot kompakt tömeget, mert szociális helyzetük és munkaterületük szerint különböző rétegekre, „társadalmi osztályokra” ta-

góloznak. Határozottan kiválik az agrárproletáriátusból a gazdasági cselédek tábora, akik a nagy uradalmak pusztáin és majorjaiban éltek századok óta változatlan életüket. Nagy tömeget jelent a teljesen nincstelen mezőgazdasági munkások rétege is, akik munkavégzésük révén szintén az uradalmakhoz tartoznak, mert munkaidejük nagy részét ideiglenes alkalmazásban ott töltik el. Őket egészíti ki hárommillióvá a törpebirtokosok serege, mert osztoznak velük mezőgazdasági munkássorsuk minden megnyilvánulásában.

A „puszták népe”

A gazdasági cselédek száma az 1930. évi népszámlálás szerint 218.044, akik 381.578 családtagot tartanak el. Vagyis kerekén 600.000 lélek, az ország összes lakosságának 7%-a tartozik ehhez a társadalmi osztályhoz. Az agrártársadalomban elfoglalt helyzetük a következő: földtulajdonnal egyáltalán nem rendelkeznek, tehát létfenntartásuk legszükségesebb eszközeit két kezük munkájával szerzik meg. Ezt azonban csak úgy tudják elérni, ha munkaerejüket egész évre bérbeadják. Az egészévi állandó munkábanállás nagy megkötöttséggel jár. Mozgási lehetőségük korlátozott; engedély nélkül nem távozhatnak sehova. A cselédtársadalom áporodott közös-

segeben oldódnak fel, amelynek életét teljesen eltérő törvények határozzák meg, mint bármely más társadalmi osztályét az országban. Eppen ezért helyzetük eléggé kedvezőtlen, annak ellenére, hogy kereset szempontjából sokkal jobban állanak, mint például az ideiglenesen alkalmazott mezőgazdasági munkások. Ezek csak a munka idejére szerződnek le, ha vége az aratásnak, cséplésnek, hazamennek, ismét szabadok lesznek, ami a parasztember szemében mégis jelent valamit, úgyhogy a gazdasági cselédeknek a legalsó hely jutott az agrártársadalomban. Tehát minden létező társadalmi osztály csak felettük állhat. Ebből a helyzetből adódik, hogy nem élhetik ki szabadon tettvágyukat és életerejüket, miértis a különböző lelki-bajok áldozatául esnek. Gondolatviláguk és életszemléletük minden más társadalmi osztálytól elüt és ez nemcsak lelkitulajdonságaik megnyilvánulásában vehető észre, hanem fontos tényezőként szerepel életviszonyaik tárgyalásánál is.

Kint a Dunántúl és az Alföld nagy uradalmaiban élnek. A hosszú cselédházakban több lakórész van és minden lakórész egy nagy közös konyhából és kettő-négy szobából áll. Régen két-három család is lakott egy szobában. A nagy szoba egyik sarkában az egyik család, a másikban a másik, a harmadik sarokban pedig a harmadik család húzódott meg. A negyedik sarokból nyílt az ajtó a konyhára. A cselédszobákban együtt éltek a családok. Az

élet összes funkcióit, a szüléstől a halálig egymás előtt és egymás szemeláttára végezték. Ma még sok uradalomban ez a helyzet. A közös konyhát így négy-nyolc család használja. A cselédasszonyok a veszekedésen, pör-patvaron túl — ami ezeknek a közös konyháknak átka és örök mizériája — szinte közösségi szellemben élnek. A házkörűli teendők elvégzése; főzés, varrás, mosás a közös konyhákban, ebédhordás a határba dolgozó férjeiknek és a sok gyerek szülése, felnevelése kemény, komor asszonyokká formálja őket és sorsuk közössége valamennyiüket összekovácsolja egy kasztnélküli társadalommá. A férfiaknál már nem így van. Náluk a munkabeosztásnál jelentkező megkülönböztetés (gazda, csősz, kocsis, béres, stb.) rétegeket teremt és bizonyos feszültség tapasztalható, de azért ők is feloldódnak az elégedetlenség és nyomorúság nagy közösségében.

Az asszonyok a gyerekekkel a földespadlójú, szimplablakú, télen kibírhatatlanul hideg szobákban tartózkodnak, a férfiak az istállókban. Ide köti őket foglalkozásuk. Nappal az állatokkal kint dolgoznak a határban, este és éjjel velük vannak az istállókban. Gondozzák, etetik, vakarják őket és — melegednek mellettük. Az istállókban kellemesebb a levegő, mint a cselédlakásokban. Haza csak étkezni, ritkán aludni, mosakodni, időnként fehérműt váltani és szaporodni járnak. Különben az istállókban töltik el idejüket. Idejük ugyan nem sok van,

mert télen reggel négy órakor kelnek, nyáron háromkor és télen este hat-hét óráig, nyáron kilencig-tízíg dolgoznak. Pihenésre marad az a hat-nyolc óra, amit a nap huszonnégy órájából nem kell munkában eltölteniök. Életüket így szorítja korlátok közé a robot és sorsukat a gazdatisztek és földbirtokosok sokszor brutális és önkényes bánásmódja. A puszta, a majorok és uradalmak közössége áporodott, nyomott és reménytelen hangulátával 600.000 magyar számára teszi elviselhetetlenné az életet...

Kereseti és megélhetési viszonyaik nagy eltérést mutatnak, mert díjazásuk szegődményes alapon történik és ez országrészenként változik. A szegődményes cseléd „konvenciót” kap. Ez természetbeni szolgáltatásokból (lakás, gabona, tűzifa, tej, esetleg só és szalonna), némi készpénzből és földhasználatból áll. Átlagosan egy évre következő a konvenció:

40.— pengő,

1.800 kg. gabona (búza, rozs, árpa),

6 ürméter tűzifa,

naponta 1 liter tej,

300 négyszögöl veteményföld,

1.200, esetleg 1.600 négyszögöl tengeriföld.

Az eltérés az átlagos konvenciótól tételenként a következő: Pénzfizetés Dunántúl a legnagyobb, az Alföldön — kevés kivételtől eltekintve — a legalacsonyabb,

sőt nagyon sok gazdaságban pénzfizetést nem is adnak a cselédeknek. A gabonajárandóság is változik.: a Dunántúl és a Felvidéken több a rozs (800—1.000 kg.) és kevesebb a búza (400—600 kg.); az Alföldön rozsot nem, ellenben több búzát (1.200—1,400 kg.) adnak. Árpa 200—400 kg.-ős tételekben szerepel a konvencióban.

Tüzelőről az Alföldön maga gondoskodik a cseléd. „Szalmatüzelés” van: kukorica- és babszárral fűtenek, főznek, esetleg az uradalom megengedi a szalmatüzelést, vagy nagyon hideg, szigorú télen egy-két kosár szenet ad. A dunántúli uradalmakban rendes tűzifa járandóság van, a Felvidéken szintén, vagy „szabadtüzelés”, amikor is annyit tüzelhetnek az erdei hulladékfából, amennyire szükségük van.

Tejet naponta 1—1.5 litert kap a cseléd. Ehelyett a a tehéntartást is meg szokták engedni, vagy szalonnát adnak. Az alföldi gazdaságokban különben is van szalonnajárandóság (Dunántúl és Felvidéken nincs, vagy ritkán), de a tehéntartó cseléd kevesebbet kap. Sőt még elég sok uradalomban adnak, de a Dunántúl már kezdik törölni ezt a tételt a konvencióból. Minden uradalom ad még a cselédeknek kisebb-nagyobb földhasználatot, amely két részből áll: a majorhoz közel fekvő kertből és a határnak minden évben más részén kiosztott tengeriföldből. A kertben zöldségfélék, burgonyát termelnek; a tengeriföldön kukoricát. A konvencióban kapott árpán

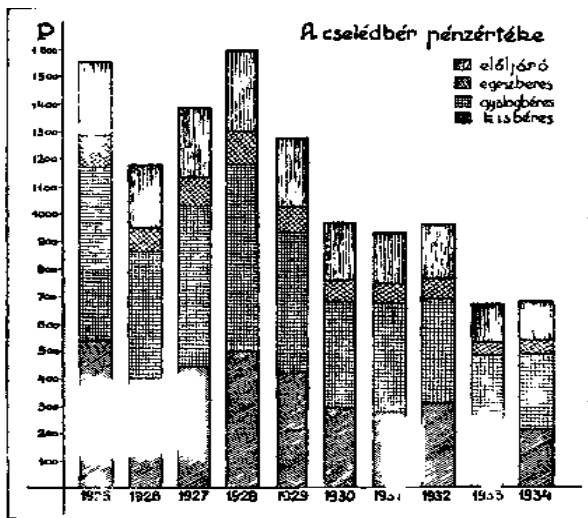
és a termelt kukoricán állatokat tarthatnak. Rendszerint egy anyakoca tartása van megengedve a szaporulatával, ezenkívül 20—30 darab tyúk és 10—15 darab kacsá.

A soktételű cselédbér reális értékének a megállapítása nagyon nehéz, mert figyelembe kell venni azt a fontos körülményt, hogy a cselédcsalád egy kis üzemet, még pedig szükségletfedezeti üzemet alkot. Ugyanis a konvencióban kapott gabonát és a szegődményes föld hozamát ők nem viszik közvetlenül piacra és nem adják el, hanem a családi üzemben feldolgozva közvetve értékesítik, illetőleg szükségletük kielégítésére fordítják. A búzát és rozsot beőrltetik és a kapott lisztből készült kenyér alkotja táplálkozásuk bázisát. Árpán és a tengerin állatokat tartanak és azok is szükségleteik fedezésére szolgálnak, akár mint táplálék, akár a piacon eladva, az érte kapott pénzért vett boltbeliek (cukor, petróleum, fűszer, stb.), ruha és cipő alakjában. A konvenció értékelésénél erre kell figyelemmel lenni. Egyedül pénzürtékben kifejezni nem lehet, mert az teljes egészében sohasem kerül piacra, viszont meghatározni azt a mennyiséget, amit a konvencióból a piacra visznek, tehát önmaguktól megvonnak, igen nehéz, ezért az egész konvenciót kell pénzürtékben kifejezni — beleszámítva a szegődményföld hozamát is — és ezt szembe kell állítani a tápérték egységével mért kalóriaértékkel.

A pénzre átszámított érték, ha nem is adja a tény-

leges helyzetet, mégis a legkifejezöbben érzékelteti a cselédek szociális viszonyait. Alkalmas e mellett még összehasonlításokra is mind az egyes uradalmak, mind a különböző évek pénzértéke között. Ez utóbbit azért érdemes megtenni, mert híven tükrözi vissza a gazdasági cselédek küszködését az 1925—1934. évek közötti konjunktúra-dekonjunktúra időszakban. Az a tény, hogy a cselédcsalád szükségletfedezeti üzemet alkot, látszatra talán azt a benyomást kelti, hogy ezáltal mentes minden olyan válságtól, amely az árhullámvás hatására áll elő. Valójában azonban nem így van. A mezőgazdasági termények ára és az iparcikkek ára nem követi egymást párhuzamosan az árhullámvásban és az áresések a mezőgazdaságban nagyobbak: ennek eredménye az agrárrolló. A cselédek szempontjából tehát nem mindegy, hogy mennyiért tudják piacra vinni azokat konvenciótétételeket, amelyek a boltbeli szükségleteiket vannak hivatva fedezni. Még akkor sem mindegy, ha azok előállításá az ő részük-ről rentábilis azáltal, hogy az otthonlévő családtagok munkavégzését használják ki, amikor is nem fontos, mennyi nyiben értékesül a munkaerő. Alacsony mezőgazdasági és magas ipari árak mellett ugyanis többet kell piacra vinni — önmagukról megvonni —, hogy másirányú szükségleteiket kielégíthessék. Márpedig 1929-től kezdve ez a helyzet, mert az agrárrolló akkor kezdett el kinyúlani és még ezideig nem záródott be.

A mellékelt grafikonok — a számítások elhagyásával — a cselédbér pénzértékének és indexének a változását mutatják a válság időszakában. Az egyes cseléd-

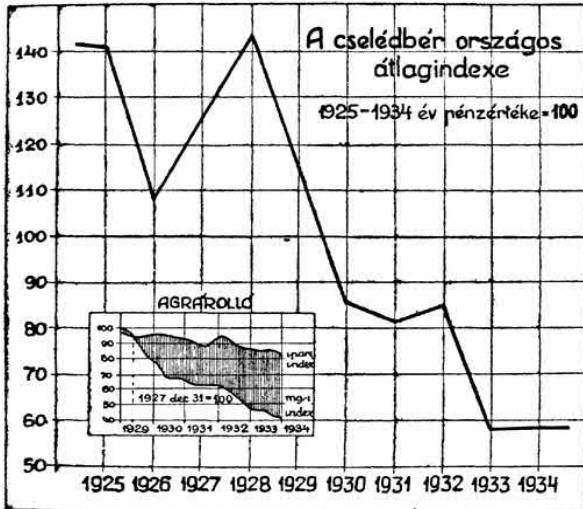
14. Az uradalmi cselédek bérének pénzértéke az 1925—1934. évek közötti konjunktúra-dekonjunktúra ciklusban.

kategóriák (elöljáró, egészbéres, gyalogbéres, kisbéres) ugyanazon grafikonon, de külön vannak feltüntetve. A

pénzértéket a háború után, amikor is 1300.— P körül mozgott. Attól kezdve nagy zuhanással szállt alá és 1930-ban már csak 750.— P körül alakult a konvenció pénzértéke, de itt sem állapodott meg, mert 1933-ban elérte a legalacsonyabb értékelést, az 500.— P-ot. A cselédkonvenció pénzértéke tehát meglehetősen ingadozó, ami a cseléd szempontjából sehogyan sem előnyös. Neki és családjának úgy kell azt beosztani, hogy mindenre teljék belőle, márpedig helyesen gazdálkodni ilyen nagyfokú értékzuhanás mellett lehetetlen és ezt a cseléd erősen megsínyli. Gondoljunk csak arra, mit jelent számukra az, hogy a konvenció pénzértéke 1928-tól 1933-ig átlag 55—60%-os veszteséget ért el. A változást indexszámok fejezik ki a legjobban, amelyeket úgy kaptam, hogy az 1925-1934. évek közötti tíz év pénzértékének évi átlagát vettem 100-nak minden uradalomnál és cselédkategóriánál és ehhez viszonyítottam a különböző évek tényleges pénzértékét.

1925-ben az indexszám 141, 1926-ban 108. Ez a zuhanás a devalvációs idők következménye. Amikor stabilizáltuk a valutánkat, a mezőgazdasági termények ára emelkedni kezdett, ezzel együtt a cselédkonvenció pénzértéke is, úgyhogy 1928-ban az index már 143, tehát magasabb, mint 1925-ben volt. Innét kezdve két éven keresztül zuhan és 1930-ban 85-öt mutatva, enyhébb irányt vesz. 1929-ig nincs baj, mert az ipar és a mezőgazdasági árak

arányosan alakultak, de 1929-ben a mezőgazdasági termé-
nyek ára elszakadt az iparcikkek árától és aránytalanul
egyre jobban szállt le; az agrárrolló kinyílt. Eddig a cse-
léd a piacra vitt konvenciótétételeket jól tudta értékesíteni.

15. Az uradalmi cselédben országos átlagindexe az 1925—1934.
évek közötti konjunktúra-dekonjunktúra ciklusban.

Az agrárrolló nyílásával arányosan azonban neki is több
terményt kellett piacra vinnie, tehát saját szájától elvon-
nia, hogy másirányú (ruha, cipő, stb.) szükségleteit ki-
elégíthesse. Választania kellett a jóllakás, vagy a rendes

pedig rendszeren ruházkodott és akkor éhesen maradt. Azonban a zuhanás 1930-ban nem áll meg, hanem enyhén folytatódik 1931-ig, onnan 1932-ig keveset emelkedik, de utána még nagyobb zuhan és 1933-ban eléri az indexszám a mélypontot, az 58-at

Ettől kezdve a legrosszabb a cseléd helyzete. Az átlagos évi 500.— P konvenció nem biztosít valami fényes megélhetési lehetőséget. A cselédcsaládok közismerten nagy létszámúak. De az idősebb fiúk rendszerint keresnek már és az ő keresetük (kisbéreskonvenció) éppen csak fedezi saját szükségleteiket, a családnak nem sok jut belőle; így három keresetnélküli gyereket és apát, anyát számíthatunk egy családra. Vagyis vegyük öttagúnak a cselédcsaládot és akkor minden egyes családtagra 100.— P jut évente. A napi kvóta 0.28 P, nem egészen egy villamos átszállójegy ára. 28 fillér esik egy cselédcsaládtag napi ételmezésére, ruházkodására, fűtésre és általában az elementáris szükségletek kielégítésére. Hol marad a kultúrigények kielégítésének a lehetősége, egy megnyugtató könyv, egy újság, egy kis szórakozási lehetőség a folytonos munka közben! Ebből az összegből még a legnagyobb beosztás mellett sem lehet rendszeren megélni, különösen akkor nem, ha ellenértékeként a legnehezebb munkát kell végezni. Nem elég ez az összeg az apának, aki hajnaltól estig barom módjára dolgozik, de nem elég a fejlődő gyermeki szervezet táplálására sem.

Állandó hiányérzet vonul végig életükön. Kalóriaszükségletük nincs fedezve, A cselédcsaládban az apa a kenyérkeresettel, az anya a háztartási teendőkkel végez intenzív munkát. Az ő évi munkateljesítményük körülbelül 385 kilowattóra, Ez azonban csak a hétköznapi munkateljesítménye, amihez hozzá kell számítani a vásár- és ünnepnapok munkateljesítményét is, mert a cseléd akkor végzi a házkörüli munkát, mint például a favágás, a szegődményföld megművelése, stb., tehát egy évre 400 kilowattóra izommunkateljesítményt állapíthatunk meg. Egy kilowattóra izommunkateljesítmény fedezésére 6500 kalória szükséges, 400 kilowattóra 2,600.000 kalóriával fedezhető. Ehhez jön még az alapanyagcsere (az az állapot, amikor a szervezet kifelé semmiféle munkát nem végez és a belső munka is a legkisebbre csökkent) kalóriaszükséglete, ami egy 70 kg.-os embernél naponta 1680 kalória. Az apa és az anya kalóriaszükséglete egy évre 3,800.000 kalória. A gyerekek kalóriaszükséglete nagymértékben ingadozik és pedig a fejlődéssel, a korról, a mozgással és az esetleges munkavégzéssel arányosan. Három 6—12 éves gyereket számítva, a kalóriaszükségletük évenként mintegy 2,000.000—2,200.000 kalóriát tesz ki. A cselédcsalád évi kalóriaszükséglete tehát kereken 6,000.000 kalória.

Kalóriaszükségletük fedezésére a konvencióban szereplő tételek közvetve szolgálnak: a gabonafélék beörlé-

séből kapott liszt, amiből kenyeret sütnek, tésztát főznek. Az állatok tartásából származó húsfélék, tojás, zsír, szalonna, tej, stb. Ezeknek kalóriaértéke részletezve átlagosan egy évre a következő:

Megnevezés	Kalória	Kalória
600 kg. kenyér	à 2.400	1,440.000
200 kg. tésztaféle	„ 3.500	700.000
70 kg.	„ 2.700	189.000
90 kg. zsír, szalonna	„ 8.000	720.000
800 kg. burgonya	„ 900	720.000
500 kg. tojás	„ 70	35.000
547,5 liter tej	„ 670	366.825
Főzelékfélék és baromfiak		250.000
Egyéb (cukor, gyümölcs, stb.)		25.000
Összesen		<u>4,445.000</u>

A kalóriaérték bizonyos határok között ingadozik: átlagosan 4—4.5—5 millió kalória áll rendelkezésükre a hatmillió kalóriaszükséglettel szemben. Tehát nagy kalória hiánnyal küszködnek, amit tudnának ugyan némileg pótolni a piacra vitt tételekkel, de akkor viszont ruhára, cipőre, stb. nem jutna semmi. A piacra vitt tojást, malacot, csirkét, kacsát, stb. mind a szájuktól vonják el. A piacrakerülő konvenciótégeket sem tudják megfelelően értékesíteni a piactól való távolságuk és tájékozatlanságuk miatt. Boltbeli (só, ecet, fűszer, cukor, petroléum, stb.), ruha- és cipőszükségletük fedezésére jó, ha egy évben családtagonként 30.— P jut.

A gazdasági cselédek szociális helyzete és nagy nyomorúsága szinte már az állati nívó felé közeledik. Sok uradalomban nem is tekintik embernek őket, hanem csak munkaeszköznek, éppen úgy, mint a jármosókröt, vagy az igáslovat. Az Alföld egyes részein „gyűjtőfogháznak” nevezik az uradalmakat és a cselédeket egyszerűen „gályaraboknak” hívják. Az egyik GYOMA melletti uradalomban maguk a cselédek is keserűen mondták nekem:

„Gályarabok vagyunk, vagy talán még azoknál is nyomorultabbak.”

Az uradalmak 80%-ában ez a helyzet. A fentmaradó 20% széles lehetőséget akar biztosítani azok számára, akik mégis emberségesebben bánnak cselédeikkel. Az állatok részére pontosan kiszámított takarmányszabványok vannak, amelyek a kondíció, tejelés, munkavégzés, stb. szempontjából határozzák meg a takarmányadagok összetételét minőségi és mennyiségi vonatkozásban egyaránt. Az istállók az állathygiene minden követelményének megfelelnek. Színszűrő ablakok, cement-állások, önitató edények. Minden téren harmónia; fontos, hogy az állatok közérzete megfelelő legyen. Es a cselédek? Náluk még sohasem végeztek kalorimetriás méréseket azért, hogy a munkavégzésüknek megfelelő „abrakolásban” részesüljenek. A cselédlakások hygienikus berendezésére nem, vagy ritkán gondolnak. Az állatoknak jobb sorsuk van, mint az embereknek!

Werbőczy törvénye sem vesztette el rájuk nézve örökérvényű hatályát: még mindig röghöz kötöttek. Nem távozhatnak engedély nélkül az uradalomból és csak annak határain belül mozoghatnak. Szolgák, abból a fajtából, amelyik szabad és önálló ember sohasem volt. A negyvennyolcas idők hangulata észrevétlenül siklott el felettük; róluk megfélemeztek. A magyar törvények rájuk nem vonatkoznak, mert érvényük az uradalmak határainál megszűnik és azon belül új, más törvények parancsolnak. Ember és ember viszonyában változás ugyan nincs, de a munkaadó és munkavállaló viszonya nem a szabad és független emberek szerződésén alapul, hanem az úr és szolga állapot tátongó szakadékú megkülönböztetésében jut kifejezésre. Próbálkozásaik voltak, de minden eredmény nélkül. 1905-ben például Tolna, Somogy és Veszprém vármegye csaknem minden pusztáján beszüntették a munkát, hogy tiltakozzanak állati sorsuk ellen, mert már nem bírták tovább, 1780 gazdasági cseléd sztrájkolt, de a „deres törvény” jó „orvosságnak” bizonyult az ilyen „betegségekkel** szemben, mert a cselédsztrájkot is hamarosan elnyomták és jórészüket súlyosan megbüntették. Ma csend van az uradalmakban. A cselédek, ügylőszik, beletörődtek sorsukba, A testi nyomorúság már elvégezte dolgát, a lélek még nem adta meg magát: viaskodik és a szekták misztikus anarchiájában keres megnyugvást...

A „világvárosok” népe

A mezőgazdasági munkások, vagyis azok a teljesen nincstelen napszámosok, tenyérnyi házhellyel, vagy pár hold földdel bíró részes munkások: az a bizonyos hárommillió agrárproletár csak félig van az uradalomhoz kötve. Ők a falu társadalmához tartoznak és kívül esnek a puszták zárt, reménytelen világán, de ez még nem jelenti azt, hogy sorsuk jobb amazokénál. A törpebirtokosok pár hold földje jelentős gazdasági fedezetet, szociális bázist biztosít számukra és csak a hiányt pótolják idegen munkavállalással. Ezeknek a sorsa jobb, mint a teljesen nincsteleneké. Sok helyen a falu gazdatársadalmához tartoznak, de proletár jellegük letagadhatatlan. Van házuk, szerény megélhetésük, ami körülbelül a gazdasági cselédek életstandardjának felel meg. A válság őket is súlyosan kikezdte és inkább lefelé csúsznak, mint felemelkednek. Biztató jelek életükben nincsenek és sorsuk a hétköznapi élet örökös kenyérgondjaiban, a megalkuvások és szolgamentalitás lazító valójában morzsolódik és valami nagy kollektív végzet sodorja őket a nyomorúság és elégedetlenség lázadása felé, ami ma egyetlen jellemző tünete a hárommillió agrárproletár reménytelen életének.

Legalul, a szociális helyzet tébolyító kínjában pedig a teljesen nincstelen, vagy 1 kat. holdnál kevesebb föld-

del bíró mezőgazdasági munkásság 1.5 milliónyi tömege vonaglik. ők ki vannak rekesztve a falu társadalmából: a nagy alföldi parasztvárosok perifériáin élnek. Részben a háború utáni földreform hívta életre a mezőgazdasági munkás-külvárosokat, vagy már régebben valami belső ösztön hajtotta az agrármunkásokat a kollektív sorsközösség felé és így alakultak egymásután azok a proletárnegyedek, amelyeket pokoli gúnnyal a nagy európai világvárosok nevével illetnek. Majdnem minden világvárosnak megtaláljuk nyomorúságos mását az Alföldön. Van: „RÓMA”, „BERLIN”, „PARIS”, „LONDON”, „VARSÓ”, „KRAKKÓ”, „JERUZSÁLEM”, stb. Az elnevezés attól függ, hogy a keserűség és a nyomorúság pillanatnyilag milyen formát talált érzéseinek lecsillapítására. Ahol nincs parasztváros, ott magukban állanak ezek a nyomortanyák és szelídebb magyar neveket viselnek: URGES, HALESZ, RÁKÓCZI-TELEP, stb. Lakóik már feladták az emberi élet minden reményét. Igényeik mélyen alatta maradnak annak, amit tudományosan biológiai létminimumnak, egyszerű magyar nyelven pedig állati életmódnak nevezünk.

Életük az uradalom és a „világváros” között morzsolódik le. Kora tavasztól kezdve az uradalmak foglalkoztatják őket a lehető legalacsonyabb munkabérékért. Fekete, nyomott csoportokban várják a piacon — a „köpődön” —, hogy munkába hívják őket. Vasárnap dél-

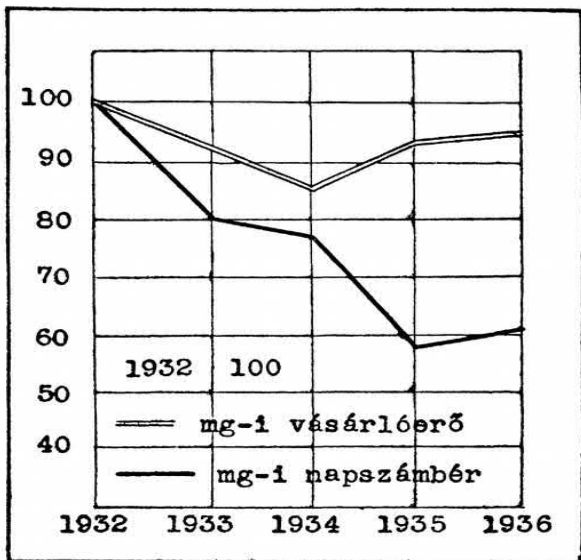
előttönként fiatal segédtsztek jönnek Oaz uradalmakból és megkezdődik az alku. Sokan vannak és — kevés munkás kell, tehát a kereslet-kínálat mechanizmusa nem az ő javukra dolgozik. Nagy a kínálat és az árak megállapításánál lefelé licitálnak. Amikor a megállapodás létrejön, kivonulnak az uradalmakba. Rendszerint minden nagybirtoknak megvan már a maga munkás-bandája, amelyik tavasztól-őszig az összes ideiglenes munkákat elvégzi. Kezdi tavasszal, mint napszámosok, majd egy-két hónapig hónaposok lesznek, nyáron részért aratnak, csépelnek, ősszel ismét mint hónaposokat vagy tengeritöröket és répakiasókat foglalkoztatják őket.

Mivel az uradalmak megfelelő munkáslakásokról ritkán gondoskodnak (ilyenkor mindig a 20%-ra kell gondolni), a mezőgazdasági munkásokat (a 80%!) rendszerint beterelek valamelyik éppen üresen álló istállóba, hogy ott rendezkedjenek be. Az ökörállások helyére szalmát szórnak és a banda elfoglalja az állatok helyét. Sokszor 200—300 munkást is betereinek egy-egy hosszú uradalmi istállóba és öregek-fiatalok, férfiak-nők vegyesen helyezkednek el. Kialakulnak a szorosabban összetartozó csoportok és ezek az egész munka idejére együtt maradnak. Ha messzebb vármegyékből hozzák őket, akkor csak ősszel kerülnek ismét haza; a közeli városok lakóit azonban szombaton este lóvasúton — ha van! — hazaviszik és vasárnap értük mennek. Rájuk nem vonatkoznak teljes

egészében az uradalmak szigorú törvényei, de helyzetük nem irigylésreméltó. A gazdatisztek a munkásokkal való bánásmódban nem tesznek különbséget; egyforma kíméletlenséggel kezelik a cselédeket, napszámosokat, hónaposokat, aratókat, cséplőket és önkényeskedésük nem ismer határt. Az emberi méltóság nevében még senki sem kérte ki tőlük a bánásmódot (csak rnerte volna!), ok pedig maguktól nem tudják, hogy meddig szabad el-menni ... De honnan is tudnák? ...

A dekonjunktuurás évek a mezőgazdasági munkásokat érzékenyen érintették. Az uradalmak azzal az ürügygyei, hogy nem tudnak megfelelő áron értékesíteni, oly mélyre szállították le a fizetéseket, hogy abból megélni teljes lehetetlenség. Az elmúlt években például nagyon sok uradalom még a legnagyobb nyári dologidőben is csak 80 filléres napszámot fizetett, amiért reggel négy órától este nyolc óráig kellett dolgozni. Férfi napszám-bér ritkán érte el a 2.— P-t. Soha nem volt ilyen olcsó az emberi munkaerő! Tiszántúl sok gazdaságban 1935-ben 60 fillért adtak 1 kat. hold lucerna lekaszalásáért, ami erős, szívós, kitartó munkásnál is eltartott másfél napig. A napi kereset ez esetben 40 fillér volt. És még erre is sokan jelentkeztek, mert enni csak kell valamit... A napszám-bérek mellett a részes munkák ára is erősen hanyatlik. Az aratást régebben egytizedrészt végezték, ma egytizenketted, sőt egytizennegyed részért is vállal-

ják. A cséplés pedig 4%-ról leszállt 3,5, 3, sőt 2,5%-ra. Igaz, ez utóbbi esetben már élelmet is adnak.

16. A mezőgazdasági vásárlóerő- és a napszámberindex az utolsó 5 esztendőben. A vásárlóerővel nem járhatóan a nap-

1935-ben keresete a következő volt (az adatok FEGY-
VERNEK községből valók és leellenőriztem egy gazda-
tiszt barátom jóvoltából az uradalomnál is):

Január:

2 nap uradalmi napszám	1.60 P
4 nap ínségmunka = 24 kg. búza	3.91 P

Február:

6 nap ínségmunka = 36 kg. Búza	5.87 P
--------------------------------	--------

Március:

10 nap uradalmi napszám	8.— P
-------------------------	-------

Április:

8 nap uradalmi napszám	6.40 P
------------------------	--------

Május:

13 nap uradalmi napszám	10.40 P
-------------------------	---------

Június:

7 nap uradalmi napszám	7.— P
------------------------	-------

Július—Augusztus:

aratásban és cséplésben keresett körülbelül

50 nap alatt:

1040 kg. búzát	169.92 P
260 kg. árpát	34.62 P

Szeptember:

2 kat. hold harmados tengeriföld rájuk eső része, 440 kg. Csövestengeri	38.50 P
--	---------

Október:

hónapos bér: 170 kg. búza, 4 kg. szalonna 33.75 P

November:

4 nap ínségmunka = 24 kg. búza	3.91 P
--------------------------------	--------

Egész éven keresztül foglalkozást találó mezőgazdasági munkás (természetesen csak a munkaidény alatt, máskor munkát nem kap) egész évi keresete tehát 327.79 pengő. Ezért dolgozott 133 napon keresztül, amihez a tengeriföld megmunkálásának munkaideje is hozzájön körülbelül 15—16 munkanap értékben, így az évi 300 munkanapból csak 150 munkanapot tudott kihasználni. De mindjárt meg kell jegyezni, hogy a mezőgazdasági munkások alig negyede, fele tudja megkeresni ezt az összeget, illetve talál foglalkoztatást 150 munkanapon keresztül. A többi ennek felét keresi meg, vagy valamivel többet. Átlagosan 250.— P körül mozog a mezőgazdasági munkások évi keresete. A maximális keresetként szereplő 327.79 P-ből egy öttagú családot véve alapul és a szolgáltatásokat levonva (adó, lakbér, illetve ha van Faksz-háza, az után 111.— P amortizáció), egy családtagra naponta jut 10—12 fillér. KERÉK Mihály 1932-ben még úgy találta, hogy átlagosan 14 fillér jut naponta egy mezőgazdasági munkáscsaládtagra. Két kisszakaszjegy árából kell megélni, ruházkodni és a kulturális igényeket kielégíteni. Ez az a „nagy szociális előny”, amit a nagybirtok nyújt és amit a feudális Magyarország nyíltan és szemérmetlenül mer hirdetni.

Még rosszabb a helyzet, ha a megélhetési viszonyokat a táplálkozás szemszögéből nézzük. Az egyik uradalom egy aratópárnak (kaszás és marokszedő) egy hétre ad:

8 kg. kenyeret,
 1.2 kg. szalonnát,
 0.5 kg. főzőlisztet,
 3 kg. burgonyát,
 0.5 kg. húst,
 0.15 kg. sót és
 0.25 liter ecetet.

Ezeknek a kalóriaértéke kb. 45.000 kalória. A két munkás egyheti kalóriaszükséglete pedig a nehéz aratási munkában 70.000 kalória. A mezőgazdasági munkásoknál általános ez a kalóriahiány. Az aratók és cséplők a nyári főszezonban 18—20 órát dolgoznak naponta. Keresetük 8—10 métermázsra gabona körül mozog, tehát az a helyzet, hogy minden métermázsra gabonáért a testsúlyukból 1 kg.-ot adnak cserébe. Ezen az alapon ki lehet számítani egy mezőgazdasági munkás biológiai értékét. Egy mázsra búza ára 15.— P. Egy átlagosnak vehető 70 kg.-os mezőgazdasági munkás eszerint 1.050.— P-t ér. Nem sok pénz, de vigasztaló, hogy gazdasági értékük nagyobb. Ezt úgy kapjuk meg, hogy a mezőgazdasági munkások és uradalmi cselédek keresetét 4%-kal tőkésítjük. Az ideiglenesen alkalmazott mezőgazdasági munkások évi keresete átlagosan 250.— P körül mozog. Ez 4%-kal tőkésítve 6.250.— P. Az uradalmi cselédek keresete átlagosan 500.— P. Ez 4%-kal tőkésítve 12.500.— P. Tehát ennyit ér egy mezőgazdasági munkás. Uradalmaink pontos üzemtani számításokkal kalkulálnak és ha a mezőgazdasági munkások-

nak magasabb fizetést nem hajlandók adni, akkor ez azt jelenti, hogy azok nem is érnek többet az ő szempontjukból. A nagybirtokon a jármoskőr, igásló, gazdasági cseléd és mezőgazdasági munkás csak annyit ér, amennyit munkavégzésével ténylegesen reprezentál. Kivételek természetesen vannak, de — nem a cselédek és munkások körében. Egyes tenyészegyedek megkülönböztetett bánásmódban részesülnek. (Telivér mének, bikák, jóltejelő tehenek minden kényelmet megkapnak.)

A mezőgazdasági munkáscsaládnál sokkal nagyobb a kalória hiány, mint a gazdasági cselédekénél. Az ő helyzetük rosszabb. Állatállományuk már régen nincs. Felették, vagy eladták. A kisember számára az az egy disznó, amit évenként hizlalni tudott, jelentette a jólétet. A gyenge táplálkozásukat azzal pótolták valahogy. A nyári munkaidőben is jobban bírták a nehéz uradalmi munkát. Ma nem tudnak hizlalni, a disznók eltűntek az ólakból, de még a baromfiak is. A mezőgazdasági munkáscsaládok már régóta zsír nélkül főznek és hús csak elvéve kerül asztalukra.

Még elemi szükségleteik sincsenek fedezve. Az arásban-cséplésben keresett gabona karácsonyig elfogy és azután kukoricán, krumplin, főtt marharépán élnek hónapokon keresztül. A kukoricát beörlik: kenyeret sütnek, vagy málét, görhét főznek belőle. Nagyon sokszor csak egyszerűen megfőzik és úgy eszik. De még kukoricából

sem lakhatnak jól, mert azzal is takarékoskodni kell és így napjában egyszer, legjobb esetben kétszer ehetnek kukoricát. Sok mezőgazdasági munkás keres ugyan 8—10 métermázsa gabonát, de karácsonytól kezdve kölcsönből élnek és amikor keresetükből levonják a tartozást, alig egy-két mázsa búzát visznek haza. Előfordult az egyik békésmegyei uradalomban, hogy az aratók 240 kg. búzát kerestek, de az uradalom februárban, az aratási szerződés megkötésekor adott nekik 100 kg. búzát, majd aratás előtt ismét 100 kg.-ot előlegként, mert annyira le voltak gyengülve a sok éhezéstől, hogy másként nem tudtak volna munkába állni, így kellett a kondíciójukat biztosítani. Aratás után csak 40 kg. búzát vittek haza.

A kereső mezőgazdasági munkások mellett nagy a munkanélküli mezőgazdasági munkások száma. Különböző számítások szerint 250.000 ellátatlan munkás van ma az agrártársadalomban. Ezek próbálkoznak ugyan másutt munkát keresni, de a letöredezett munkáscsoportok, amelyek a városok felé orientálódnak, nem jutnak munkához és tétlenül tespednek a nagy városok munkapiacain. A gazdasági cselédek foglalkoztatottsága 100%-os. A törpebirtokos mezőgazdasági munkások és napszámosok foglalkoztatottsága országos átlagban 66%. Ez azt jelenti, hogy az agrárproletáriátus (a gazdasági cselédeket kivéve) keresőinek munkakapacitása évenként 330 millió normál munkanap és ebből csak 210 millió normál

munkanap van kihasználva, 120 millió normál munkanap pedig kihasználatlan. Az Alföldön a foglalkoztatottság 50% körül mozog. Békés megyében például 44%-os, Hajdúban 47%-os, Csanádban 54%-os, Csongrádban 50%-ös.

A nagyarányú munkanélküliség — amin ínségmunkával nem lehet segíteni, mert már kezd az eltartottság gondolatára berendezkedni az agrárproletáriátus és a munka teljesen elértéktelenedik előttük — nyomasztóan nehezedik az agrártársadalomra. A kereső mezőgazdasági munkások hihetetlen nyomora (évenként legalább tíz-tizenötezen lassú kiéhezés következtében hálnak meg, de ezeket elrejtik a halálozási statisztika „tüdővész”, „gyomorhaj”, „végegyengülés”, stb. rovataiban) fullasztóvá teszi a helyzetet. Az a konjunktúra, amely 1936 vége felé jelentkezett, az agrárproletáriátus számára nem hozott javulást. Odáig nem ér el a konjunktúra, sőt rosszabbá teszi helyzetüket, mert a mezőgazdasági termények árának emelkedésével az élelmiszerek ára is nő. ők a tél vége felé ínségakciókból és kölcsönből élnek; az emelkedő árak tehát súlyosbítják szociális viszonyaikat. A nyomorúság fokozódik és az új parasztgenerációkon már látni a testi nyomorúság, az elsatnyulás kétségbeesítő jeleit. Sok faluban télen felmentést kell adni a proletárgyerekeknek az iskolába járás alól, mert nincs ruhájuk, cipőjük; nem mehetnek az utcára. Bent kuporognak a hideg viskókban és

szégyenletes rongyvackokban húzzák meg magukat. A férfiak is madzagokkal kötik magukra a rongyos ruhadarabokat és úgy próbálják eltakarni meztelenségüket.

A telet valósággal átalusszák: a mozgást kikapcsolják életükből; fiziológiai és biológiai funkcióikat a lehető legalacsonyabbra csökkentik, hogy a napi egyszeri étkezések közötti huszonnégy órák lazító kínját könnyebben elviselhessék.

És reménytelen helyzetükből nincs kiút. Kivándorolni nem lehet, a városok nem tudják felszívni a felesleget; ott kell maradni és a szociális feszültség ijeszően közeledik a kirobbanáshoz. Az emberek már nem bírják a fojtogató légkört és tompult aggyal, lázas, lobogó szemmel merednek előre és várják a csodát, hogy valaki segítsen rajtuk. A nyomasztó, fülledt hangulatban; a nélkülözések és éhezések rettenetes állapotában görcsösen kapaszkodnak mindenbe, ami vigasztalást, megoldást és menekülést ígér. És ebben a gazdasági, társadalmi, szociális és lelki szituációban ismét előtérbe nyomul a magyar parasztság utolsó és egyetlen orvoszere: a biblia. Széles tömegek nyúlnak a biblia után és a vallás intenzív átélésével a szekták homályos világában keresik az enyhülést. Darabos mozdulattal lapozgatnak abban a könyvben, amely egyedül ad nekik igazat ezen a földön. Mindenki más megtagadja őket, de a biblia nem: ez a nép visszaadta sorsát Isten kezébe és nem tesz hozzá semmit...

Parasztapostolok

Sövényházától föl Szabolcs, Szatmárig tele van az Alföld szektákkal. Nehéz volt az utat megtenni. Az ember bizinytalan érzéssel találgatta, hogy mi lesz ennek a vége? Különböző neveken szerepelnek: ÖRDÖGŰZŐK, PÜNKÖSDVÁRÓK, SZOMBATOSOK, MAGTALANOK, KOPLALÓK, JEHOVA TANÚI, RESZKETŐSÖK, stb. A Duna—Tisza közén, a TÁPIÓSÁGBAN az ördögűzők és pünkösdvárók szektája terjedt el. Ez a két szekta megszeliődött és összeolvadt.

Úgy hét-nyolc évvel ezelőtt kezdődött.

Az emberek a tanyák között némely házból rettenetes jajgatást, üvöltést, majd elcsendesedő sírást, utána pedig éneklést hallottak. Dermesztően hatott a csendes alföldi éjszakában a szokatlan hangzavar. De lassan megszokták, mert majdnem minden este megisméltődött, mindig más tanyán. Az ördögűzők tartották istentiszteleteiket. Nekik az a véleményük, hogy e világon nem juthatnak jobb viszonyok közé és a túlvilági életet kell mindenképpen biztosítani maguknak. E világ örök nyomerűságot, szolgaságot és megalázkodást jelent. A biblia újság és élmény volt számukra. Megremegtek, amikor olvasás közben felcsillant Jézusnak az a biztató ígérete, hogy „könnyebb a tevének a tú fokán átmennie, mint a gazdagnak a mennyországba bejutnia”. Úgy érezték, hogy a

mennyország az ő számukra van fenntartva. Kérdemelték a földi szenvedésekkel és minden vágyuk a túlvilági élet elnyerésére irányult. Büntudatuk azonban erősen izgatta őket. Mi lesz, ha mégsem idvezülhetnek, mert bűnösök? A bűn a sátán alakjában jelent meg előttük. Kezdetleges theológiai tudásukkal és a bibliaórák állandó idegfeszültségével jutottak el ahhoz a gondolathoz, hogy a sátán bennük lakozik és addig nincs biztosítva számukra a túlvilági élet minden boldogsága, míg ki nem űzik a sátánt, az ördögöt a testükből.

És ekkor korbácsot vettek a kezükbe és az istentisztelet megkezdése előtt félmeztelenre vetkőzve korbácsolták egymást. Gyötörték, kínozták a testüket, hogy az ördög ne érezze jól magát benne. Ezeken a szörnyű szertartásokon sokan vettek részt. Ha valamelyik szektás úgy érezte, hogy bűnös, társai megkorbácsolták. Majd amikor kiűzték az ördögöt egymásból, megkezdődött az istentisztelet. Felolvastak néhány verset a bibliából és arról elmélkedtek lázas várakozással, fokozódó vággyal és aggódó szorongással. Közben énekeltek és az istentisztelet végén fáradtan, de boldogan mentek haza.

A hatóságok hamarosan felfigyeltek a különös jelenségre. A hangos jajgatások, sirások, üvöltések, a vallási orgiáákig fajuló istentisztelet kikutatására megindult a nyomozás. A vezetőket: az „apostolok”-át elfogták és a vallatások során kiderült, hogy régi agrárszocialista vezé-

rekről van szó. Azonban nagy utat tettek meg: e világtól a túlvilágig. Lemondottak az agrárszocialista szervezkedésekről és a lelkeket egy új életre trenírozták. A hatóságok ezt nem értették, ők csak a múltat látták: a hívő szektásban az agrárszocialista agitátort — és erre a bűnre Magyarországon nincs mentség. Ezen a földön a multat nem szabad és nem lehet megbocsátani... A parasztpróféták mártíromsága megkezdődött; az üldözések, büntetések, elítélések nem használtak semmit. A lelkekben égett a testi nyomorúságtól való szabadulás vágya és a mártíromság tudata még jobban összekovácsolta őket.

Az évek múlásával azonban maguk a szektások is belefáradtak az örökös korbácsolásba, sanyargatásba és — megszelídültek. A korbács kiesett a kezükből, a biblia más utakat jelölt meg számukra. Az ördögüzést abbahagyták és most azt várják, hogy a Szentlélek betöltse őket. Azt tartják magukról, hogy őket megszállja a Szentlélek. Ezért PÜNKÖSDVÁRÓK. Gyülekezetük szétszóródik a tanyák világában és az ember nem is sejti, hogy a csendes tanyai ablakok milyen tragédiákat rejtegetnek. Egy este tapogatva bandukoltunk ÜRGÉS tanyái között. A tanyájék a földreformos időkben épültek egy kis akácerdő tisztásán. Körülöttük egy-két hold föld; ez az övék: az erdön túl mindenütt többezer holdas uradalmak. Az egyik házból világosság szűrődik ki és nyugodt zsolozsmázás.

Belépünk.

Az alacsony mennyezetű szobában öten vannak: egy ötven év körüli asszony vacsorát főz, férje, egy csendes beszédű, jóságos arcú paraszt, nagyobb, húsz év körüli leány, tizennégyéves fiú és egy öreg asszony, a nagymama. Énekelnek. Az arcuk nyugodt, áhítatos figyelemmel kísérik a szöveget. Megmagyarázhatatlan öntudatféle minden mozdulatukban és valami csodálatos, átszellemült vonás mindegyikükön. Nem panaszkodnak nehéz sorsukért és a sok szenvedésért, amiben részük van. Szívesen fogadják e világ minden nyomorúságát. „Dicsőség érte Istennek” — mondja BALOGH Sámuel, a ház feje. Hangjából kiérezni, hogy ő már nagyon messze van. Teste még köti ehhez a világhoz, de lelke már felszabadult és ő az összes magyar problémákat megoldottnak tekinti. Neki olyan mindegy, hogy lesz-e földreform, vagy sem, a telet kibírják-e, vagy sem. Minden mindegy: Isten kezébe tették sorsukat; e világ urai és parancsolói megszűntek létezni számukra. Balogh Sámuel ugyan még nem „tért meg”, csak „törekvő”, de felesége már régóta „hívó”.

A dolog úgy kezdődött, hogy férjét az egyik uradalomból, ahol „bandagazda” volt, valamiért kidobták. Ezt annyira szégyellte, hogy napokig nem mert emberek előtt mutatkozni. Akkor (1930 táján) már voltak a környéken hívők, akik hallottak a történetekről és eljöttek a gazdához, hogy vigasztalják és rábeszéljék a megtérésre.

Ő azonban hallani sem akart erről, az asszony ellenben fogékonyabb volt és rövidesen megtért. A megtérés részleteit sírástól csukló hangon mondja el BALOGH Sámuelné.

— Abban az időben nagyon beteg voltam; testben és lélekben megtört, fáradt asszony. A mindennapos küzdelmek, az élet, a szegénység, a gond, férjem munkanélkülisége annyira elkeserítettek, hogy legjobban szerettem volna meghalni. A betegségem sem akart elmúlni, pedig már nagyon sok pénzt költöttünk rá. Bármerre, bárkihez fordultam, nem segített senki és akkor jöttek a férjemet megtéríteni a hívők. A szobában istentiszteletet tartottak, a férjem mérgesen kiment az udvarra, de azért ők tovább énekeltek, imádkoztak és bibliát magyaráztak. Éppen Máté evangélistát olvasták:

Jöjjetek én hozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megtér h eltetetek és én megnyugosztalak titeket. Vegyétek föl magatokra az én igámat, és tanuljátok meg tőlem, hogy én szelíd és alázatos sztvü vagyok: és nyugalmat találtok a ti lelketeknek.

Mert az én igám gyönyörűséges, és az én terhem könnyű.

— Ez roppant hatással volt rám. Ilyet még nem halottam senkitől. Attól kezdve én is hívő lettem. Csodálatos változáson mentem keresztül. A férjemet nem gyű-

löltem többé, nem találtam nehéznek az életet és lassan meggyógyultam. Rendszeresen bejártam TÁPIÓSZENT-MARTONBA a gyülekezeti-házba, ahol sokat imádkoztam. Ez nem tetszett férjemnek. Egy este fejszével fogadott és agyon akart ütni. Én türelmesen vártam az ütést, mert arra gondoltam, hogy biztosan az én Istenem küldi rám bűnös életemért a büntetést. Amikor férjem látta, hogy nyugodtan állok, leeresztette sújtásra emelt kezét, a fejsze földreesett és ő is megtért. Ez a megtérés azonban még csak az „elpecsételés”, aminek megtörténte után jön a Szentlélek betöltése.

Az asszonynál a Szentlélek betöltése hamarosan megtörtént, de azt nem tudja elmondani, mert önkívületi állapotban volt. Most a férje veszi át a szót.

— Éppen gyülekezeti istentisztelet volt nálunk, amikor elkövetkezett az óra, hogy a Szentlélek feleségesen betöltetett. Hangosan imádkoztunk, énekeltünk. Egyszerre csak észrevettük, hogy feleségem arca átszelleml, éles sikoly tör ki belőle és érthetetlen nyelven kezd beszélni. Ez este tíz óra körül volt és reggel három óráig azon az érthetetlen nyelven imádkozott. Rólunk nem vett tudomást, pedig mi örömlünkben, hogy a Szentlélek megszállta, körülugráltuk és egész éjjel imádkoztunk, énekeltünk.

Ezeket úgy mondták el, hogy el kell hinni. Minden erőltetés nélkül, nyugodtan. Általában a beszédjük,

a hozzájuk hasonló parasztokénál értelmesebb, a mondat-szerkesztésük, szófűzésük jobb, gondolkodásuk tartalmasabb. Közben elkészült a vacsora és mielőtt asztalhoz ültek, olyan jelenet következett, amit sohasem fogok elefelejteni. Mindnyájan körülállták az asztalt; az apa szétártá karjait, a többiek összekulcsolták kezeiket és hangosan imádkoztak. Keresetlen szavakkal köszönték meg Istennek, amit testük táplálására adott és kérték, hogy a lelkükről se feledkezzen meg. Mindegyikük külön, mást és hangosan imádkozott. Némelykor fokozták az ütemet és különösen az anya és a lánya valósággal hisztériásán, rángatózva, ziháló mellel, erősebb kitörésekkel mondták az imát. Érezni és látni lehetett, hogy komolyan, nagyon mélyről imádkoznak.

Vacsora alatt felváltva, szinte rapszodikusán mondanak el részleteket új életükről és a szekta múltjából. Amikor megszállja őket a Szentlélek, érthetetlen nyelven „szólnak” és imádkoznak. Ezt a nyelvet csak Isten érti meg, egymással nem tudnak társalogni rajta. Theológiai tudásuk homályos és zavaros. Mindent a bibliával magyaráznak, sokszor tévesen, de mindig nekik van igazuk. Amikor megkérdezem, miért kellett otthagyni az egyházat; nem lehetett volna azon belül is megtérni? — meg rázzák fejüket: nem. Ott számukra nincs idvezülés. Csendesen jegyzi meg Balogh Sámuel:

— Krisztus mezítláb járt, a megyéspüspök négylovas hintón, vagy autón; kit kövessünk?

Amikor ezeket mondja, felemeli fejét és csak most tudom jobban szemügyre venni. Magas, nyílt, kissé már ráncos, őszinte homloka van. A szája szögletében keserű, mély, hosszú vonás. Szeméből szelíd, jóságos, szinte gyermekiesen ártatlan mosolygás árad. Beszédközben, ha Isten, vagy Jézus nevéhez ér, kereső tekintete fel irányul az égre és az egész arcát boldog pír vonja be. De éppen ilyen boldogság ül az arcán, amikor a kezdő évek nehézségeiről és üldöztetésükről beszél. Istentiszteleteiket népgyűlésnek minősítették és súlyos büntetéseket szabtak ki rájuk. Es a végén ők győztek. A községi képviselőtestület megadta az engedélyt azzal a kikötéssel, hogy gyülekezeti házat kell építeniök. A katolikus pap szava döntött:

„Ha Istentől vannak, akkor minden üldöztetés, szenvedés ellenére is megmaradnak. Ha pedig nincsenek Istentől, maguktól is szétszóródnak.”

Összekuporgatták szegényes filléreiket és megvettek egy épületet imaháznak. Balogh Sámuel meghív bennünket a legközelebbi istentiszteletre; megígérem, hogy elmegyünk.

Beszédébe az asszony mindig beleszól. Szeretne részletesebben beszámolni új életükről és boldogan mondja:

— Nem szégyenlem, sőt hálás vagyok Krisztusomnak és azt szeretném, ha minél többen követnék példámat.

Általában itt is az a helyzet, mint minden más valásnál; az asszony a férfinál intenzívebben tudja átélni. Jártasabb az új vallás tanításaiban. A bibliából egymásután citálja az idézeteket, ő magyarázza meg, hogy a széttárt karral való imádkozás, emlékezés a megfeszített Krisztusra. Majd zavarosan beszél arról, hogy volt már a földön az ATYA és a FIÚ uralma, most következik a SZENTLELEKJE. Ezután jön a világ vége. „A jelekből ítélve” már nincs messze. A férje bólogat és boldog mosollyal hallgatja.

Amikor vége a vacsorának, jön a nagy áldás. Ismét felállnak, imához tárják szét karjukat és most nemcsak mégegyszer a vacsorát, hanem egész napi szenvedéseiket is megköszönik Istennek. Igen, ezek az emberek megköszönik a nyomorúságot, a szenvedést és nem elégedetlenkednek, nem lázongnak. Előveszik a bibliát; abban elégtételt kapnak mindenért. Szeretettel lapozzák fel azokat az oldalakat, ahol az apostolok a világvégéről írnak. A „jelenségeket”, a „jeleket” kutatják, hogy biztosak legyenek dolgukban. Nem zavartatják magukat, sokszor észre sem vesznek bennünket.

Keresetük kevés. Van néhány hold földjük, kis házuk, ezenkívül feles művelésre vállalnak földet. Arra a kérdésemre, hogy nem vágyódnak-e jobb viszonyok, jobb sors után, megrázzák fejüket, mint már annyiszor tették

a földi dolgokkal kapcsolatban ezen az estén és szinte egyszerre mondják: nem.

— Nem e világi dolgokon múlik az ember igazi élete, hanem a lelkieken. Ez az élet a siralom völgye, mennél többet szenvedünk itt, annál jobb lesz a sorsunk odaát.

Balogh Sámuel felteszi a szemüvegét, kezébe veszi a bibliát és keresni kezd benne egy megfelelő passzust. Darabos, durva mozdulatokkal lapozgat. Majd amikor megtalálja, hangosan olvassa:

„Mert a mi pillanatnyi könnyű szenvedésünk igen-igen nagy, örök dicsőséget szerez nekünk. Mivelhog nem a láthatókra nézünk, hanem a láthatatlanokra; mert a láthatók ideigvalók, a láthatatlanok pedig örökkévalók.” Az ő életszemléletükre ez a legjellemzőbb. Csak így tudják elviselni az agrárproletárok nyomorult életét. Elő is veszik minden este a bibliát és a megcsalt magyar nép benne keresi igazát. Balogh Sámuel becsületes arca jelentőségteljesen emelkedik fel a szent sorokról és úgy néz rám, mint aki mindent megért: az uradalmak brutális bánásmódját, a gazdatisztek káromkodását, kevesek dözsölését, sokak éhezését, a szektások korbácsolását és — idvezülését. Mégegyszer megígérem, hogy vasárnap elmegyünk Tapiószentmártonba az imaházukba és elköszönünk tőlük. Kint már késő éjszaka van. A fújdogáló könnyű szél szétszaggatta a felhőket és fellátni az égbe.

A csillagok fényesen ragyognak: nem tudom, közel vagy távol vagyok-e tőlük... Valahonnan a messzeségből vonatfütty és monoton zakatolás hallatszik, de olyan fáradtan és elmosódva, mintha évszázadok távlatán keresztül érkezne hozzánk ...

Föld, föld, föld...

Nagy kerülővel megyünk SŐREG-PUSZTA felé.

A sőregi tanító, aki százharminc gyereket tanít kora reggeltől késő estig és a legkülönbözőbb variációkat alkalmazza az egyes osztályok összevonására, mert egyszerre nem fér el a sok gyerek a kis uradalmi iskolában; arra a kérdésünkre, hogy miben látja a szektázás okait, rámutat egy csomó iskolai dolgozat-füzetre, amelyeket éppen akkor javított. Karácsony előtt az ötöd- és hatodosztályos tanulóknak feladta a kérdést, írjanak arról: „Mit csinálnék, ha 1000 pengőm lenne?” A kész dolgozatok közül taláломra felveszek egyet-egyet.

Egy tizenkét éves lány ezt írja:

„Ez nagy pénz, sokat kell érte dolgozni. Ha ennyi pénzem volna igen boldog lennék. Tehát, mivel, hogy ilyen nehezen lehet megkeresni, meg kell gondolni, hogy mire költsük el. Hát bizony hirtelen nem is tudom, hogy mit vennék rajta. Csakis azt vennék, ami legfontosabb,

nem kőteném el haszontalan dolgokra! Van ember, aki akármennyi pénzt elkölt és nincs semmi értelme. Vagy míg benne tart eszik, iszik, mulatozik, a jövőre pedig nem is számít, hogyha megöregszik mibe megy lakni. Ha ezer pengőm lenne, először is vennék egy kis házat, hogy ne kelljen édesapámnak szolgálni. (A gyerekek szülei uradalmi cselédek és nincstelenek.) Mert mindenki szívesebben dolgozik a sajátjában, ezért földet is vennék s abban szépen dolgoznánk... Felruházkodnánk mindnyájan és boldogan élnénk.

Egy másik tizenkétéves lány:

„Ha ezer pengőm volna... legelőször vennék egy hold szőlőt házzal együtt. Ez volna a legfontosabb, mert nem kellene édesapámnak hajnali két órakor felkelni és késő este lefeküdni. De nem lesz ebből semmi, mert nem kerül a mi asztalunkra ezer pengő...”

Egy tizenegyéves fiú:

„Annak jó, aki gazdagon él. Jól érzi magát, úri módon él. Sok pénze van... én is szeretnék annyi pénzt. De még lesz is, ha igaz lesz. Ha ezer pengőm volna, vennék egy házat, két hold földet, lovakat, kocsit és élnék bú nélkül boldogan. A földem gondoznám, művelném ...”

Egy tizenkétéves fiú:

„Ezer pengő nagy pénz... A szegény ember úgy megörülne neki, hogy éjjel nem tudna aludni. Azért

vége csak meggondolnám, hogy hova tegyem. Vennék egy hold földet, egy házat, a föld mellé lovat, viselt hámot, egy ekét.”

Egy másik tizenkétéves fiú:

„Ha lenne ezer pengőm vennék fél hold szőlőt. Legalább nem kellene Sőregen (nagy uradalom) lakni, mert a magunkéban jobban eldógoznánk, mint a máséban/”

Egy tizenkétéves lány:

„Ezer pengőből sok mindent lehetne venni. Csináltatnánk szép házat és odamennénk lakni. Volna földünk. Minden ember szívesebben dolgozik a magáéban, mint a máséban.”

Egy másik tizenkétéves lány:

„Ezer pengő nagy pénz... nem is kívánnék ... úgyis annyival kell megelégedni, amennyit Isten adott...”

Megdöbrentő, mennyire egyezik minden dolgozat lényege: a föld, a ház utáni vágy és a sajátjában való dolgozás kívánsága. Itt a föld a jólétet jelenti, a nyomorúságból való kiemelkedést. Föld nélkül nem ér semmit az élet. A szociális elesettség abban látja az egyetlen kiutat. A történelmi egyházak a múltban nem számoltak a magyar paraszt ilyen földéhségével és nyomorúságával. Kielégítésére nem gondoltak és a mai szociális elégedetlenség vallási téren találja meg a felszabadulást és a szekták apokaliptikus tanításai a maguk módján megoldják a kérdéseket. A szekták földet és kenyeret nem ígér-

nek: a földi hatalmasságok megközelíthetetlenek számukra, de a túlvilág, amitől mindent várnak, sok jóval biztat. A hívő parasztok nagy titkok birtokában vannak. Ők nagyon jól tudják, hogy hiábavaló minden e világon... Fiaik még nem adták meg magukat. Bennük még él egy szebb magyar élet tudata és amikor dolgozataikat írták a hideg, fűtetlen, tanyai szobákban, gémbereedett ujjakkal; a földben, a házban, a sajátban való dolgozásban látták meg azt a szebb magyar életet...

A tanító beszél a kezdő évek idealizmusáról, nagyotakarásáról és szép terveiről. Fiatalon került a tanyai iskolába, ma harmincegynéhány évével öregnek érzi magát. Az évek, az emberek, a viszonyok mindent leromboltak benne. Állandóan százfeletti létszámban tanít és minden nap kénytelen végignézni az alföldi szegénység nagy seregszemléjét. A tömött tanteremben az emberpárák döbbenetes köde üli meg a levegőt. A szegényszag sokszor kibírhatatlan és az arcok sápadtsága, az éhezés lázrózsáival ernyedtté teszi őt is. Hogyan tudna megbirkózni százharminc gyerek tanításával, amikor kenyeret kellene előbb adni nekik? A tananyagot nem tudja elvégezni. A nyomorúság már elvégezte a magáét a kis magyar koponyákban. De nemcsak ő van így, hanem a többi tanító is szerte az Alföldön. Harmincéves korukra megrokkannak és attól kezdve már csak szemlélik az életet és sodródnak az árral. Lehúzza őket magához a nép, pedig ők

akarták a népet felemelni. Ez életükben a legborzasztóbb tragédia. A nép egyre süllyed és egyre mélyebbre. A végén pedig szekták, nihilizmus, halál...

„Békesség”

Tápiószentmárton felé uradalmi földek között visz az út. A sűrű, fehér köd nehezen ereszkedik a tájra és már esteledik, amikor beérünk a faluba. Tipikus alföldi község. Nádfedeles, hosszú házak apró ablakokkal. A község centrumában valamivel jobb a helyzet. A falu két nem elkülönülő részből áll: a községből és az újtelepből. A hívők temploma az újtelepen van.

A jegyző nem sokat tud róluk:

— Csendes, békés emberek. Nincs velük semmi baj. Az adót rendesen fizetik, a házasságot polgárilag előttem kötik meg, a születéseket bejelentik, de maguk keresztelnek.

Kint már sötét van és sötétben botorkálunk a hívő istentiszteletre. Eleinte főbb utcákon megyünk, majd egy helyen letérünk és szűk, sikátorszerű, deszkakerítéssel szegélyezett utakon és közökön keresztül érünk a hívők templomához.

Egyszerű, nyomott nádfedeles parasztház. Bentről ének hallatszik. Amikor belépünk, észre se vesznek ben-

minket. Két petróleumlámpa világítja meg a helyiséget. A közfalakat ledöntötték és most az egész ház egyetlen hosszú teremből áll. Az utcafelőli részén egyszerű, fehér abrosszal leterített asztal, mellette harmonium, körülötte sarokpadok, hátrább közönséges kocsmapadok. A berendezés szegényes: a falakon ócska fogasok, döngölt agyagpadló, hátul vaskályha. Az ablakokat függönyök takarják. A házat a hívők vették ezernégyszáz pengőért. Volt olyan is, aki hatvan pengőt (keresetének negyed része!) adott a vételre.

A szegényes berendezéssel ellentétben áll a hívők nagy lelkesedése. Még csak a „gyülekezés” folyik, de már tele van az imaház. A harmonium körül kisebb csoport énekel, mögöttük, a padokban öregek bibliát olvasnak, a falakon aranybetűs táblák:

„MINDENRE VAN ERŐM A KRISZTUSBAN,
AKI ENGEM MEGERŐSÍT.”

„JÉZUS-KRISZTUS VÉRE MEGTISZTÍT MIN-
DEN BŰNTŐL.”

„MI PRÉDIKÁLJUK A KRISZTUST.”

Az újonnan érkezők „békesség”-gel köszönnek és keresnek maguknak egy sötétebb helyet a fal mellett. Ott letérdelnek és falfelé fordulva, lehunytt szemmel, szét-tárt karral, hangosan imádkoznak. A petróleumlámpák imbolygó fényénél hatalmas árnyékokban rajzolódnak a falakra; a misztikus világítás komor hangulatba sűríti

a feszültséget és csendes izgalom vibrál a levegőben. Ének, ima, bibliaolvasás összeolvad és a hangzavarba időnkint belereccsen egy hangosabb „békesség” köszönet, hogy utána még ijeszőbb legyen a kitörésre készülő nyomott, ideges feszültség.

A szomszédom, egy idősebb, keserűszájú földműves idegenkedve néz, de lassan belenyugszik, hogy ott vagyok. Beszélgetésünk nehezen indul... Elmondja magáról, hogy már nyolc éve tagja a gyülekezetnek, de még csak „törekvő”. „Hívő” nem lehet, mert „gonosz”. Szeret inni, sokat káromkodik. Eleinte tudta magát türtöztetni és akkor ideiglenesen felvették, az ivásról azonban nem tud leszokni és kiközösítették.

„Az ördög még erősebb bennem Istennél, pedig szeretnék igaz hívő lenni” — mondja. Most „megtürt törekvő**”. Minden alkalommal itt van; a leghűségesebb látogatója az imaháznak, csak nem tud megtérni. Minden képmutatás nélkül, őszintén mondja el ezeket. Látni lehetett rajta, hogy az elhatározás szilárd, a lélek kész, de a test erőtlen. Az ilyenekből néhány éve még korbácsolással akarták kiűzni az ördögöt.

Hét órákor megkezdődött az istentisztelet.

A gyülekezetből feláll egy mélynézésű, sápadt ember és az asztalhoz megy. Közös imára hívja fel a híveket, majd egyik „testvér”-t megkéri, hogy „vezesse” az imát. Darabos mozdulata, nehéz parasztember áll fel,

vele együtt a többiek is. Széttárja karját, lehunyja szemét és hangosan imádkozni kezd. A teremben apokaliptikus jelenet. Széttárt karok, merev nézések és összefolyó dermedt csend. Utána kirobbanásszerűen mindenki imádságba fog. Hangsúlyozva és kitörésekkel. Zavaros, értelmetlen hangkáosz. Egy-egy hangosabban kiejtett ISTEN, DRÁGA BÁRÁNY, JÉZUS szót hallani csak és hosszú, mély nyögéseket és sóhajokat. Némelykor az örületig fokozódik a szerencsétlenek vallási extázisa. Ilyenkor hisztériás sikolyok és megrázó zokogások törnek fel.

Imádkozás után a prédikátor a bibliából felolvassa Sodoma és Gomorra pusztulását:

Azután felkelvén onnan azok a férfiak, Sodorna felé tartanak vala. Ábrahám is velők méné, hogy elkísérje őket.

És monda az Úr: Eltitkoljam-é én Ábrahámtól, amit tenni akarok?

Holott Ábrahám nagy és hatalmas néppé lesz; és benne megáldatnak a földnek minden nemzetségei. Mert tudom róla, hogy megparancsolja az ő fiainak és az ő házanépének ő utána, hogy megőrizzék az Úr-nak utat, igazságot és törvényt tévén, hogy beteljesítse az Úr Ábráhámon amit szólott felőle. Monda azután az Úr: Mivelhogy Sodomának és Gomorranak kiáltása megsokasodott és mivelhogy az ő bűnök felettébb megnövekedett:

Alámegyek azért és meglátom, vájjon teljességgel a hozzám felhatott kiáltás szerint cselekedtek-e vagy nem? tudni akarom.

És elfordulának onnan a férfiak, és ménének Sodomába: Ábrahám pedig még az Úr előtt áll vala. És hozzá járula Ábrahám és monda: Avagy elveszted-e az igazat is a gonosszal egybe? Talán van ötven igaz abban a városban, avagy elveszted-e és nem kedvezel-e a helynek az ötven igazért, akik abban vannak?

Távol legyen tőled, hogy ilyen dolgot cselekedjél, hogy megöld az igazat a gonosszal, és úgy járjon az igaz, mint a gonosz: Távol legyen tőled! Avagy az egész föld bírása nem szolgáltatna-e igazságot? És monda az Úr: Ha találok Sodomában a városban belül ötven igazat, mind az egész helynek megkegyelmezek azokért.

És felelé Ábrahám, és monda: Immár merészkedtem szólam az én Uramnak, noha én por és hamu vagyok. Ha az ötven igaznak talán öt híjjá lesz, elveszted-e az öt miatt az egész várost? És monda: Nem vesztetem el, ha találok ott negyvenötöt.

És ismét szóla hozzá és monda: Hátha találtatnak ott negyvenen? És monda ő: Nem teszem meg a negyvenért.

Mégis monda: Kérlek, ne haragudjék meg az én Uram, ha szólok: Hátha találatnak ott harmincan? És ő felele: Nem teszem meg, ha találok ott harmincat. És ő monda: Immár merészkedtem szólam az én Uramnak: Hátha találatnak ott húszan? Felele: Nem veszítem el a húszért.

És monda: Ne haragudjék kérlek az én Uram, ha szólok még ez egyszer: Hátha találatnak ott tízen? És ő monda: Nem vesztetem el a tízért.

És bocsáta az Úr Sodomára és Gomorrára kénköves és tüzes esőt az Úrtól az égből.

És elsüllyeszti ama városokat, és azt az egész vidéket, és a városok minden lakosait, és a föld növényeit is.

Döbbenetes csend: a hívők mint halálraítéltek ülnek a padokban. Majd a prédikátor hangja csattan fel élesen:

— Sodoma és Gomorra sorsára jutunk! Nincs tíz igaz ember ebben az országban. Mindnyájan bűnösök vagyunk!

Végző következtetésként odajut, hogy szükséges mindnyájunknak „víztől és Szentlélektől újjászületnünk”. Beszédébe beleszővi a szekta jellegzetes mondásait: Drága Bárány, Kedves Lélek, Dicsőség érte Istennek. Ügyes hangsúlyozással hatásossá teszi beszédét. Különben is ért ahhoz, hogy olyan húrokat pendítsen meg, amelyekre ezek a meggyötört lelkek a legteljesebb mértékben

rezonálnak. Beszédét sóhajok, fel-felsírások, hangosabb zokogás és nyögés kísérik.

Ezután felváltva ének, ima és „bizonyásgtétel” következik, úgy, ahogy azt egyes hívőknek „a lélek parancsolja”. Az a hívő, akinek a lélek parancsol, feláll, bemondja a közös ének címét, vagy felolvassza a bibliából egy részt és arról beszél. Sorba emelkednek fel az emberek a padokról. Valamennyi érdekes arcú, szuggesztív nézésű és van valami különös a lényükben. Balogh Sámuel is felemelkedik és nagyon sokat beszél. Végigmegy a biblián és meggyőző hangon prédikál arról, hogy elérkezett a teljes evangélium hirdetésének az ideje. Eddig a különböző vallások papjai hirdették az ígét, mostantól kezdve azonban mindenki, még az iskolásgyerekek is hirdethetik, ha a lélek azt parancsolja nekik. Beszél arról is, hogy már a bibliában meg van írva: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az Istené.” Ezzel az engedelmisséget akarja példázni. Bármit parancsolnak, meg kell tenni, de ez még nem jelenti azt, hogy a parancsolóval egyetértünk...

Az egyéni prédikálások után az egyéni — de tömegtől kísért — imák következnek. Ezeknek borzasztó a hatásuk. Ha egy-egy szuggesztív erejű ember imádkozik, valósággal örjög mindenki. Egymásután csúsznak le a földre és széttárt karokkal, vonagló testtel, átszellemült arccal, szakadozott, érthetetlen hangon mondják az imát. Sokan

az örületig fokozzák extázisukat és elvágódnak: a földön rángatódzva, hörögve és időnként felemelkedve imádkoznak. Mások dermedten emelkednek fel helyükről és földhöz akarják vágni magukat. Ezeket lefogják a szelidobbek. „Az ördög birkózik a lélekkel.” — mormogják és a harcot átélik. Delíriumos tekintetük fõlszegezõdik az égre és várják a csodát, hogy a Szentlélek megszállja õket.

Este tíz óráig tart ez a rettenetes lelkitorna. Akkor kimerültén hazamennek, hogy másnap, vagy harmadnap újból kezdjék.

Tántorogva lépek ki a szabadba. Néhányan kijönnek és körülvesznek bennünket. A mély alföldi éjszakában fázósan állok közöttük és tompán hallgatom, amint Isten áldását kéri ránk, hogy ne múljon el hatás nélkül életünkben ez a mai este. A mellettem ülõ szektásról látom, hogy szeretne valamit mondani. Félremegyek vele és akkor csendesesen elkezdi, hogy õ valamikor agrárszocialista volt, a csendõrök sokszor megverték és egy ilyen alkalommal jelent meg elõtte Krisztus. Attól kezdve felhagyott régi elveivel és beállt a hívõk közé. Nem rajta múlik, hogy nem tud igazán megtérni és sokszor már közel van a megõrüléshez, ha arra gondol, hogy el fog kárhozni. Elveszett emberként adja nekem azt a tanácsot, hogy még most, fiatal koromban térjek meg, mert egyszer késõ lesz. Megnyugtatom, hogy én is sokat gondol-

közöm az idvezülésen és elköszönök tőlük. Szűk sikátorokon és uradalmi földeken keresztül megyünk vissza Sőregre. Gondolataim ólomsúllyal birkóznak agyamban és a magyar jövőt nagyon reménytelennek tartom...

A „teljes evangélium”

A szekták nincsenek törvényesen elismerve; a bevett vallások közé sem tartoznak és így a szektások a magyar törvények értelmében felekezetnélküliek. Rendes egyházi szervezetük azonban van. A kapcsolatot is tartják egymással. A szekta vezetői a „vének”. Heten vannak. Közülük kerül ki a prédikátor és ők végzik a különböző szerzetásokat is.

A hívők kilépnek az egyházakból formailag is. Bejelentik — bármely felekezethez tartoznak is — papjaiknak, hogy többé nem tartják magukat az illető egyházak tagjainak és kérik a névsorból való törlésüket. Az egyházi adót azonban megfizetik továbbra is, nehogy azt a látszatot keltsék, mintha azért léptek volna ki, hogy ne kelljen párbért fizetni.

Nem érvényesek náluk az elismert egyházak szertartásai. Ha egy hívőcsaládnál gyerek születik, a legközelebbi istentiszteleten „bemutatják” a gyülekezetnek és „felmutatják” az Úrnak. Nevet adnak neki, de

nem keresztelik meg. Az anyakönyvvezetónél a község-házán bejelentik a születést, az újszülöttet beírják az anyakönyvbe és a szülei eredeti vallását írják be hitéül. Ez addig szerepel az anyakönyvben, míg az illető nagykorú lesz és önként be nem jelenti kilépését az egyházból, amikoris felekezetnélkülinek minősítik. A hívő fiúnak az iskolában kell hittant tanulnia, de a gyülekezet vénei gondoskodnak arról, hogy az ő szektájuk tanításait is megismerje.

Keresztelésre csak akkor kerül sor, amikor a hívő megtért és a Szentlélek megszállja. A Szentlélek betöltését előre megérzi a „megtérő”. Elvonul az emberektől, keresi a magányt, sokat imádkozik és böjtöl. Az imádságokat mélyen átérzi és gyakran veri földhöz magát. Belesik egy különös, szuggesztív lelkiállapotba, amelynek vége felé már annyira ingerült és érzékeny, hogy az istentisztelet misztikuma könnyen kiváltja nála a Szentlélek „betöltését”. Ennek megtörténte után érthetetlen nyelven imádkozik Istenhez — „új nyelveken szól” —, amit földi ember nem ért meg.

Mivel a hívők szerint csak úgy lehet valaki Isten országának tagja, ha Szentlélektől és víztől újjászületik, tehát a Szentlélek betöltése után meg kell „keresztelni” az illetőt. A keresztelésre mindig Pünkösdkor kerül sor, még pedig nagy szertartások közepette. A megszállottak fehér ruhába öltöznek és kivonulnak a Tápió partjára.

Ott sorba állanak és az egyik „vén” sorra kérdezi tőlük, hogy mit akarnak. Azok pedig felelnek, hogy a Jézus Krisztusról akarnak vallást tenni, mert a Szentlélek betöltetésével elnyerték azt a kegyet, hogy a Drága Bárány követői lehessenek. A prédikátor nagy beszédet mond, örülnek, vidáman énekelnek és imádkoznak. Majd a jelölteket a hívők kézzel-kézre vezetik ahhoz a ponthoz, ahol legmélyebb a víz és ott egy másik „vén” alábuktatja őket. Ezzel jelképezik azt, hogy a megszállott a hullámsírban hagyja minden bűnét és abból megtisztulva jön ki. Ettől kezdve „igaz hívő” és nem szabad többet káromkodnia, részegeskednie és — aktív embernek lennie. A hívők passzív emberek. Ők ama bibliai passzivitás alapján állanak: „Ha valaki arcul üt jobbról, tartsd oda a balorcádat is...” Mindent eltűrnek. Ha bántalmazzák őket, nem szólnak semmit; hallgatnak és magukban imádkoznak. Isten áldását kérik ellenségeikre. Nem lázadoznak a sors ellen még akkor sem, ha történetesen nekik van igazuk. Az egyik uradalom gazdatisztjétől hallottam, hogy sokkal jobb munkások, mint a többiek, mert szónélkül engedelmeskednek, bármit is parancsolnak nekik. Igen, a szektások engedelmesek és szorgalmasak: nem lesz velük baj...

A keresztelés után vehet a hívő először úrvacsorát. Ez olyan, mint a protestánsoké: kenyér és bor. A szertartást a prédikátor és a vének végzik. Egyébként úr-

vacsoraosztás minden hó első vasárnapján van. A házasságot polgárilag a községházán kötik meg, utána az imaházban „egyházilag” is megáldják. Csendes ünnepséget rendeznek: énekelnek, imádkoznak és bibliát olvasnak. A prédikátor beszél és Isten és a hívők nevében áldását adja rájuk. A „lakodalom” zene nélkül csendes örömben; énekléssel, vigadással megy végbe. A szektának külön temetője is van. A temetés egyszerűen történik. Ima, ének, prédikálás. Majd az a hívő, akinek „a lélek parancsol”, hosszasan közli „a halott üzenetét”.

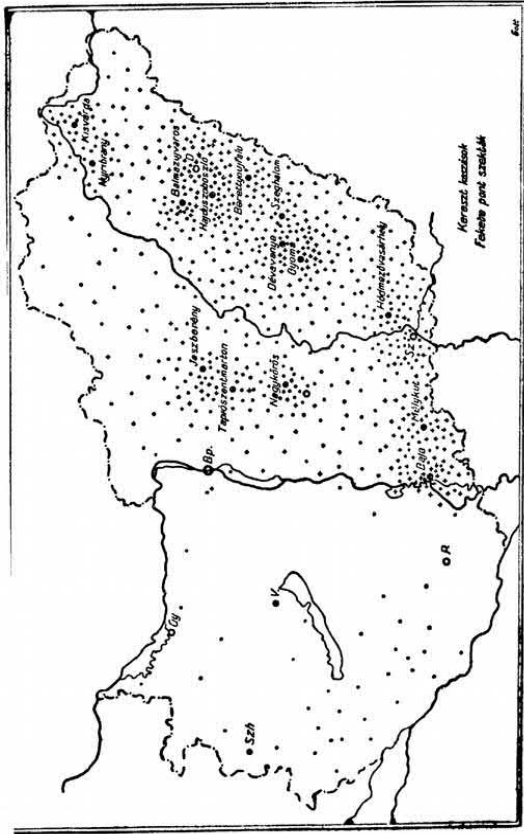
A hívőknek magánéletük nincs. Nem törődnek másval, csak ami kapcsolatban van az Istennel, az idvezüléssel, vagy a túlvilági élettel. Nem politizálnak: nem bánják akárki a miniszterelnök, vagy a kerületük képviselője. A földi dolgokat messze elhagyták. Ha összetalálkoznak, Istenről beszélnek. A biblia állandóan velük van. Ha a szektára terelődik a szó, mindjárt előkerül a zsebből és azzal magyarázzák tanításaikat. A napot imával kezdik és imával végzik.

Az állatokhoz jók, jól bánnak velük; nem kínozzák és verik őket. „Biztatni” ugyan biztatják a kocsi, vagy eke előtti lovat, ökröt, mert az ótestamentumban valahol meg van írva, hogy „a gyerekeket vesszőzzétek”, amiből következik, hogy az állatokat is lehet „biztatni”.

A szekták egymásközötti kapcsolataikat a „láncimákkal” tartják fenn, vagyis azzal, hogy minden hónap

első péntekjén minden egyes szekta tagjai egész nap imádkoznak, vagy az imaházban, vagy otthon. Ezen a lelkipapcsolaton kívül „élő” kapcsolatok is vannak; a „próféták” személyében, akik járják az Alföldet és hirdetik a „teljes evangélium” tanításának elérését. Innen a Tiszántúlra mennek „tanítani” a proféták. Új apostolok indulnak a messze magyar földekre és biztatóbb jövőt ígérnek az új tanításokat szívesen fogadó lelkeknek. Ők jó jelnek veszik, ha az emberekben meg van a hajlandóság a megtérésre. Régen bevették a hívőházak ablakait az „ellenkezők”, ma — alig férnek meg imaházukban. „Közeleg a világ vége” — mondogatják, mert a biblia szerint annak bekövetkezése előtt az emberek egy része meg fog térni ...

A proféták a „jelek” feltárásával igyekeznek „megtérésre” bírni az embereket és nem eredménytelenül. A tanyák világa jó talaj számukra. A meggyötört, sokat szenvedő emberek annyi századok után ismét megtalálták az első rést, amin keresztül kibújhatnak a földi hatalmasságok törvényei alól. Nem egy tiszántúli „gyülekezet” tagjai MAGTALANOK maradnak. Nem akarnak gyereket, mert nem akarják, hogy az utódaik is annyit szenvedjenek, mint ők. Egyszerűen pontot tesznek mindennek a végére: halálra ítélték önmagukat. Valamennyien feketebe öltöznek, még a gyerekek (akik már megszülettek előbb) is fekete glott ruhában járnak. Nem tú-

17. A szekrák és a kaszákerezst-mozgalom elterjedése.

rik maguk körül az életet. Ami virul, biztat, reményt nyújt, kiirtják. A virágokat kipusztítják, a gyümölcsfákat kivágják. Csak az akácfát hagyják meg: az a szegénység szimbóluma. Tanyáik körül minden pusztul, minden haldoklik.

Van olyan szekta (a Hajdúságban és Hódmezővásárhely környékén), amelyik a halálraítélést önmagán kezdi. Nem esznek, „koplalnak” és így akarnak meghalni. A KOPLALÓK a rettenetes nyomorúság tudatában a halált választották. Bevonulnak gyülekezeti házaikba és felajánlják magukat Istennek, többi embertársaik megváltására. A Tisza melletti falvakban és a Nyírségben a JEHOVA TANÚI működnek. Ennek a szektának a tagjai ószövetségi próféta neveket vesznek fel és a hétköznapi életben is úgy szólítják egymást. Megszűnnek Nagy Jánosnak, Szabó Istvánnak lenni: Esdrás, Hozseás, Ezsau lesznek. Szinte kivetkőznek énjükből és így tesznek hitet amellet, hogy a metafizikai passzivitást nagyon komolyan veszik. Ennek a szektának szélsőséges elemei már eljutottak a vagyonszűkösség és szabadszerelem kultuszáig. Prófétaik komor bibliai nyelven véres forradalmakat hirdetnek és sokszor az ószövetségi nevek csak álcázol a forradalmi tendenciának. Nyugati előfutárjaik már Vast és Zalát járták.

Bihar megye megbújó falvaiban, vagy Szabolcs, Szatmár egyes részein a RESZKETŐSÖK élnek. Merev,

rángatózó, görcsös mozdulatokkal készülnek az utolsó napra, amikor a föld lakói a „nagy ítéletre” gyűlnek össze és a büntetés kegyetlen lesz. Reszketésükkel vezekelnek és idegsokkos mozdulataikkal élő lelkiismeretként akarnak hatni embertársaikra. És ebben a pokoli hangulatban nincs reménysugár, a sötétség egyre mélyebb és a magyar parasztság apokaliptikus viselkedése kegyetlen idők előre-vetett árnyéka...

Elég volt

Az irányt a jelekből sejthetjük. A szekták aktivitása forradalmi síkon fog kibontakozni. A kiábrándulás ugyanis gyorsan bekövetkezik, mert csak egy vékony intellektuális réteg marad meg a túlvilági élet mellett, illetve tart ki hitében; a többség hamarosan kiábrándul és még ezen a világon szeretne boldog, megelégedett lenni. Az istentiszteletek kollektív extázisa sodorja őket, de az éhezések mindent kiegyenlítenek és visszatérnek a világ dolgaihoz. A kiábrándult tömegek szélsőséges, forradalmi célok szolgálatába állanak. Nem régiben a kaszás-kereszt-mozgalom jelentette számukra a feloldást.

„Elég volt!” — írták zászlóikra.

„Élni és nem pusztulni” — vallották programra jukban. És a mozgalom lefolyása tagadhatatlanul igazolja, hogy a forradalmi hangulat erős és komoly.

Még tavaly május elején hozták a napilapok azt a hírt, hogy az ország egyes részeiben, de különösen a Tiszántúl forradalmi szervezkedés folyik és az agrárproletáriátus: a „hárommillió” fel akar vonulni Budapestre a hatalom megdöntésére. A legtöbb újság operett-históriának állította be az egészet, senki sem tulajdonított nagyobb jelentőséget a mozgalomnak. És joggal! A kaszáskeresztesek vezére, egy meglehetősen egzaltált és nagyvárosi hóborthoz közeli demagóg, a Teleki-téren vásárolt régi tisztii egyenruhákba akarta bújtatni legbensőbb híveit, vezessék fel toprongyos seregét a fővárosba. A sereg jó része szintén „tisztesekből” állott, közlegényről nem igen halottunk. Pedig voltak azok is — nagyon sokan. DÉVAVÁNYÁN például hatezer beszervezett kaszáskeresztes rohamosztagos állott készen. Amikor a belügyminiszter betiltotta a szervezkedést és a kaszáskereszteseket törvényszék elé állították, bontakozott ki valójában az egész mozgalom elszomorító képe. Június 15-én kezdődött BÉKÉSEN az első monstre-tárgyalás és ott az alföldi szegénység olyan alakatlan tömege vonult fel, hogy a törvényszéki bíró — bizonyára mély megdöbbenésében — megtiltotta a fényképezést. Száztizenhárom nincstelen paraszt ült a vádlottak padján. Fakó szemükben fáradtan lángolt valamilyen vágy-féle egy emberibb élet után, amit ők darabos megfogalmazással „eszmének” neveztek ...

Három évvel ezelőtt találkoztam először kaszásokkal az egyik tiszántúli uradalomban. Idénymunkások voltak és — nagyon szegények. Mindegyikük karján karszalagon ott volt a jelvény: piros körben, zöld alapon keresztbefektetett két kasza, középen halálfej. Szemelláthatóan büszkén hordták és valami megfoghatatlan tűz lobogott a szemükben.

„Az eszméért küzdünk” — ismételték kérdéseimre, de, hogy mi volt az az eszme, határozottan nem tudták megmondani. Gyűlöltek az urakat és a — kommunistákat. Éppen cséplés volt a gazdaságban és a major szélén két cséplőgép állt egymás mellett. Az egyiknél kommunista érzelmű mezőgazdasági munkások, a másiknál kaszások dolgoztak. Az összetűzések napirenden voltak. A legkisebb ok elég volt arra, hogy pillanatok alatt levonuljanak az asztagról, kazalról, etetőállásból és mint szabályos hadsereg indultak egymás ellen. És mindez az „eszméért”!

Amikor az öregekhez fordultam, a vállukat vonogatták. Mögöttük örökös küzdelemben eltelt, gondterhes élet állt, amely megtanította őket arra, hogy ne várjanak semmit a jövőtől. A mindennapi szárazkenyérért harcoltak és sorsuk minden nap egyre reménytelenebb lett. Keserű érzéssel gondoltak vissza szolgálataik minden megalázó mozzanatára és egyet mindnyájan tudtak: jó nem volt, jobb nem lehet! Bölcsék voltak és a bölcsék

megértő tekintetével követték a fiatalok munkáját. Ezek másként gondolták el az életet. Bennük mindennap újból és újból fellázadt a múlt: az apák szenvedése és az örök nyomorúság. Nekik jobb, más jövő kellett. Nem tudtak, nem akartak belenyugodni sorsuk elesettségébe. Hányszor feltárták előttem őszintén benső világuk minden emberi vágyát! Talán a fiatalság demokratikus közössége segített abban, hogy bizalommal lettek hozzám és hosszú beszélgetések során bontakozott ki előttem egy elnyomott néposztály menekülése a valóság kínzó világából a kaszásokereszt misztikus homályba burkolt, ködös eszmevilágába.

A háborúelőtti agrárszocialista szervezkedés a háború után nem folytatódott. Nemcsak a hatóságok szigorúbb fellépése miatt, hanem főként azért, mert az agrárszocialista programok túlságosan kijózanítóan hatottak. A híres nemzetközi szocialista agrárteoretikusok (DAVID, KAUTSKY, OPPENHEIMER, stb.) nehezen tudtak a nagyüzem és a kisüzem között választani. Az ő szemük előtt — MARX hatására — a kollektív berendezésű szocialista állam képe lebegett és a nagybirtok határozottan megfelelőbb is volt számukra, mint a kisbirtok. Csak kevesen méltatták a kisbirtok előnyét és még kevesebben szálltak síkra a mezőgazdasági kisüzemekért,

Azt azonban mindnyájan tudták, hogy a széles agrárrétegek felé az ő kollektív elgondolásaikkal nem

sokra mennek, s így az elmélet fenntartásával a gyakorlatban földosztást hirdettek. Ezért tudtak a háború előtt aránylag rövid idő alatt olyan nagy sikereket elérni. A magyar agrárszocialisták taktikai okokból a kisbirtok mellé álltak. Amikor öntudatos mezőgazdasági munkásokkal van dolguk, a földosztás gondolatával célt is lehet érni. De amikor az alsó agrárrétegek már annyira lecsúsznak, hogy a világosan, egyszerűen megfogalmazott tervek kijózanítóan hatnak, akkor már hiábavaló a küzdelmük. Népünk eljutott a nyomorúság olyan határához, amelyen túl már szétfoszlik az öntudat. Politikai nevelésükre sem gondoltak soha és most homályosan megfogalmazott eszmék harcosai lesznek.

A kaszásokereszt-mozgalom nem az értelemnek szólt. Menekülési lehetőség volt egy elnyomott néposztály számára. Egy részük a szektákba menekül és az őskeresztényekhez hasonló testvéri közösségben próbálja elviselni a földi életet. Akik csalódnak, a kaszásokereszt-mozgalomhoz hasonló forradalmi szervezkedésekben találják meg a kielégülést. A kaszásokereszt-mozgalom POLITIKAI SZEKTA. Ez azonban veszedelmesebb a vallási szektánál, mert míg amazok tekintete elfordul e világ dolgairól és minden igyekezetükkel azon vannak, hogy a túlvilági idvezülésüket biztosítsák (e világ ügye nyújt semmit!), addig a politikai szekta tagjai még nagyon is ebben a földi életben akarnak jobb sorsot kiharcolni ma-

guknak. A mozgalom vezére — talán — tudatosan hatott rájuk, misztikus oldaláról megfogva a terveket és valami ködös idealizmusba burkolva; a kiegyenesített kaszák ököljogát hirdette ...

A békési száztizenhárom vádlott mind úgy vallott, hogy az „eszméért” készek meghalni és ha a vezér azt parancsolja, hogy menjenek a városok ellen, ők meg is indultak volna. A törvényszéki bíró számtalanszor megkérdezte: mit értenek eszmén? A felelet sohasem volt világos. Néha fogta csak meg valamelyik vádlott azzal, hogy megváltoztatni a mai rendet, mert ahogy most van, az nem jó. A többiek ilyenkor bólogattak. Mást nem is tehettek. Amint ott ültek egymás mellett a vádlottak padján, fölolvadtak a rongyosság és nyomorúság nagy közösségében. Mert abban az egyben, hogy valamenynyien leírhatatlan szegények, megegyeztek.

Száz közül kilencvennyolcszor hangzott el a bíró kérdésére az a felelet, hogy se házuk, se földjük; teljesen vagyontalan mezőgazdasági munkások. Volt közöttük olyan, aki nem mert a bíró elé odaállni, amikor szólították, mert csak egy rongyos női pulóver volt rajta. Ülve maradt a vádlottak padján, mert úgy valahogy el tudta takarni szégyenletesen nyomorult meztelenségét. De a többiek sem festettek különül. Valami elmosódó téli-nyári viseletet hordtak. Rongyos nadrág, rossz bekecs, vagy ködmön; ing egyiken se. Az alföldi szegénység

olyan seregszemléje volt ez a tárgyalás, amely mindennél jobban bizonyította, hogy emberek már mélyebbre nem süllyedhetnek.

Amint személyi adataikat mondták be, tősgyökeres magyar nevek hangzottak el. Csak a vezetők között akadt idegen nevű. A vezetők lecsúszott vidéki intellektuelek, kisiparosok és kétes egzisztenciák voltak. Ők tudták, hogy mire megy a játék, de nem érezték felelősséget a kaszás-keresztesekkel szemben, mert elkábította őket a vezértől kapott címek és rangok gazdag fokozata. A közlegényeket, a „néphadsereget”, amelynek tavaly pünkösdkor a GYOMA és ENDRÓD közötti Kőrös-ártéren kellett volna gyülekeznie (100.000 kiegyenesített kaszára számítottak) és kikiáltania a „népköztársaságot”, majd onnan BUDAPESTRE indulnia a mai rend megdöntésére és a hatalom átvételére — ártatlanná teszi az a keserves tény, hogy az egész magyar intelligencia és a vezetőrétegek felelőtlenül magára hagyták őket. Ezt a felfogást fejezte ki az ítélet is és éppen ezért enyhe volt. Csak a vezetők kaptak egy évig terjedő börtönbüntetéseket, a kaszások nagy részét felmentették. Nagy nyomorúságuk miatt nem beszámíthatók... De ugyanígy, ilyen jelene-tek között játszódott le a többi tárgyalás is PÉCSTŐL—MÉLYKÚTIG, BAJÁTOK-SZEGHALOMIG, DÉVA-VÁNYÁTÓK-KÖRÖSLADÁNYIG és BERETTYÓ-ÚJFALUTÓL—KISVÁRDAIG. Százak és százak ültek a

vádoltak padján, hogy ezrek és tízezrek nevében feleljenek, de sehol nem kaptak szigorú büntetést: a bírák nagyon sok enyhítő körülményt találtak ...

Nem véletlen játéka volt a sorsnak, hogy amíg a Tiszántúl folyt a kaszáskeresztesek bűnpörének tárgyalása, addig az Alföld egy másik részén, egy másik formában jelentkező, de lényegében ugyanabból a tényből magyarázható esemény játszódott le. Péter-Pál napján, június 29-én (ebben az évben kivételesen ezen a napon és nem pünkösdkor) délután 2 órakor „Szentlélektől megszállt”, fehérruhába öltözött, szektás parasztok vonultak ki Tápiósülynél a Tápió partjára és belemerítkeztek a Tápió hullámaiba, mint jelképes sírba, hogy abból „bűneiktől megtisztulva” jöjjenek ki. Sorba állottak a víz partján és a „vének” vezetésével végezték a szertartást. Térdeikre ereszkedtek és széttárt karral — a megfeszített Krisztusra emlékezve és emlékeztetve —, ég felé fordult arccal sokáig imádkoztak hangosan, majd alámerültek a vízben és utána hozsannázva vonultak vissza házaikba, hogy szüntelen imádkozással és énekléssel várják a világ végének közeledtét. Szerintük — „a jelekből ítélve” — nincs már messze. A legjobban elterjedt „pünkösd-várók” szekta tagjai voltak. Azt tartják magukról, hogy a Szentlélek megszállja őket és ettől kezdve „új nyelveken szólnak” és „új emberek” lesznek ...

A vonat már Budapest felé közeledett, de még mindig némán ültünk; nem beszélgettünk. A nyugati égbolt peremén megvilágított sáv húzódott. Az alatt égtek Budapest lámpái. Nem tudtam szabadulni kínzó gondolataimtól. Az orosz írók regényei tele vannak szektákkal, a Dózsa-forradalmat megelőzték szektárius jellegű vallási villongások: úgylátszik a szekták a forradalmak előfutárjai... A lámpák fénye erősödik, már látni Budapestet. Még egyszer visszafordulok kelet felé. Lázás homlokom a hideg ablaküvegre szorítom: a sötét alföldi éjszakából, mintha egy széttártkarú, térdenálló, óriás szektás magyar paraszt alakja meredne felém. És ez a nagy, néma forradalmár egyre jobban közeleg, nem akar elmaradni és egyszer talán Budapestre ér...

Az író vallomása

Pusztuló nép vagyunk.

Nemrégiben mutatta ki egyik kiváló statisztikusunk, Mórtcz Miklós, hogy 1960-ig még növekedni jog az ország lakossága — nem mintha a nemzet regeneráló ereje jeltámadna, hanem az idősebb korosztályok tartalékai és az élettartam általános meghosszabbodása a mai keretek jenn-tartása mellett, némi szaporodással is biztat —: eléri a lélekszám a 10 milliót, utána azonban rohamos apadás jog beállni.

A világháború nagy sebet ütött a nemzetben. 500.000 gyermekkel kevesebb született, mint amennyinek kellett volna és ez a mostani évektől kezdve sokáig — talán még jélévszázad múlva is — éreztetni fogja hatását minden tekintetben. A fiatal korosztályok aránya egyre kedvezőtleneb-

bal alakul a társadalomban: az öregek tért nyernek, a fiatalok háttérbe szorulnak; a társadalom előrepszik. Általános lesz az egy gyerek-rendszer és az „egyikék” öreges életeltekkel óvatosan és számítgatva mérlegelik majd a társadalmi eseményeket. Minden lépésükben benne lesz a bizonytalanság érzésének tudata — létük végzete — és nem fognak tiltakozni az öregek uralma ellen. A gazdasági viszonyok javulása pedig feloldja a feszültséget és a szociális kísézőzene eltűnik a generációs harc színteréről. A munkapiac helyzete enyhül; nagy tehertételétől — a munkanélküliektől — megszabadul. Ugyanis a háborús születésű nemzedék a normális létszámnak felével jelentkezik a munkapiacon és a munkanélküli tömegek a relatíve nagyobb kereslet révén felszívódnak. Dolgozni fog mindenki ebben az országban és a dolgozók — nem elégedetlenkednek.

Így lassan kikapcsolódik a nemzet életéből egy forradalom lehetősége. Az előregedő társadalomnak nincs feszítő ereje, sem robbanásra való készsége. Az öreg társadalom megelégedés, megnyugvás és kiegyenlítődes után vágyik. Nélkülöz mindén különösebb lendületet. Belső ösztöneit elhallgattatja, külső körülményekre, izgalmakra nem reagál. Hite, lelkesedése nincs; ideálokért nem harcol. Az öreg társadalom a halál dermedtségével, utolsó állomás egy nemzet életében. Sajnos, a magyarság ideérkezett és megfiatalítani nem lehet. A statisztika és szociológia rideg törvényei sivárnak és kegyetlennek jelzik a jövőt: az előregedett csonka-

ország után jön az elgyengülő és elnéptelenedő csonkaország...

Madáchnak, a nagy látnoknak kezd igaza lenni: mi, a népek közül már malomnak barmaként holtra fáradtunk és a körből, melyben járunk nem bírunk kitörni. A múlt nem lehet vigasz és a jövő reménytelen. Történelmünkön végigvonul a nagy tragédia: két nemzet élt ebben az országban. Mind a kettő magyar volt és mégsem akartak tudni egymásról. Az egyik nemzet — a kiváltságos osztályok (az arisztokrácia, a nemesség, a papság, a polgárság) — kisajátította magának a nemzet szerepét és önmagát azonosította a nemzettel. A másik nemzet: a jobbágyság nyomorgóit, szenvedett, dolgozott és sohasem gondoltak rá, amikor nemzetéről beszéltek. Ma ugyanez a helyzet. A nemzetet az arisztokrácia, a földbirtokosok, a középosztály, a polgárság és a parasztság egészen vékony rétege alkotja; a városi és agrárproletárok ki vannak rekesztve a nemzetből. Beszélni ugyan lehet magyarságról, de a szavak nem sokat jelentenek . . .

A nemzet faji, kulturális, társadalmi, gazdasági, szociális és politikai keret. Akikre ezek mindegyike áll, azok a nemzethez tartoznak, a többi nem. Az ország lakosságának fele ezek szerint nem tartozik a magyar nemzethez. Politikai szempontból azért nem, mert helyettük és nem a nevükben beszélnek. A nép a maga képviselőit nem küldheti a parlamentbe: azt kell megválasztania, akit reákvényszerítenek és akihez rendszerint semmi köze.

Gazdasági szempontból a legsivárabb a helyzet. A proletárrétegek szinte teljesen kikapcsolódnak a fogyasztásból és nem is jönnek komolyan számításba a piacon. A modern közgazdaságtudomány megállapítása szerint a fogyasztás a legfontosabb közgazdasági tényező. A fogyasztáson keresztül kapcsolódik be a társadalom a termelésbe és ezzel egy nagy közgazdasági vérkeringést indít meg. A magyar gazdasági élet az ország lakosságának alig felére szorítkozik. Ezek éheznek összes előnyeit és ezek vágják zsebre összes hasznát. A másik fele a lakosságnak; a másik nemzet csak statisztál. Résztvesz esetleg a termelésben; a fogyasztásban — nem. Éheznek! Exportunk az orosz dömping-módszeren alapul. Saját népiunktól vonjuk el azt, amit olcsón külföldre viszünk, valutáris és egyéb szempontokból. Ha Magyarországon mindenki jól-lakhatna, akkor nem jutna külföldre semmi. Mezőgazdaságunk ma csak annyit termel, amennyire a belső kielégítő fogyasztás fedezésére éppen szükség volna. Felesleg nincs, amit „felesleg”-nek neveznek és exportálnak: — nemzetgazdasági csalás.

Szociális, társadalmi és kulturális különbözőségről nem is kell beszélni: a két nemzet élesen elkülöníthető. És a mindenkori „rendszer” gondoskodott róla, hogy ez a különállás megmaradjon. Intézményesen biztosították: erre nevelték a társadalmat és gondosan kiválogatták az utódokat. Meglepetés nem érheti őket és így lassan maguk is hiszik, hogy Magyarország a rend és nyugalom szigete Európában.

Beszélnék, írnak, nyilatkoznak a konszolidációról és valóban Európa szemében a konszolidáció mintaképe lettünk.

Csak a mélybe nem néztek soha. Vérlázítóan alacsony horizonton mozognak és nem vették, vagy nem akarták észrevenni, hogy a mélyben már évek óta súlyos szociális forradalom folyik és nagy társadalmi erők feszülnek a robbanásra, ó százszor, ezerszer nem igaz, hogy rend, béke és nyugalom van ebben az országban! Le ti p ör t életek rettentő aszkézise keltette csak a konszolidáció látszatát. Valahogy Németalföld sorsa merül föl az ember előtt. V. Károly és H. Fülöp spanyol királyok alatt nyögött a flamand haza és az idegenek tüzzel-vassal irtották a népet. Kínóztak, gyűjtö-gattak, romboltak, pusztítottak. És ekkor a flamand nép menekült a valóság elől és menekülése — ahogy Juhász Andor leírja — megdöbbentő volt:

„Az elkeseredés, rettegés, terror tetőpontjára hágott. Az örület és a páni félelem szállottá meg Flandriát. Eszelős vénasszonyok extatikus mámore fiatalokra, férfiakra is átragadt. Kábítószereket kotyvasztanak, amelyek elveszik az öntudatot és olyan pehely könnyűvé teszik a testet, hogy a levegőbe szállás, a végtelen térben súlytalanul röpködés érzétét keltik. Kusza, zavaros álom. Egyre tömegesebben szedik ezt a ma ismeretlen narkotikumot, bakkecskék hátán lovagolnak a boszorkányok szombatjára, megérik és megértik a természet titkos erőit, a hét halálos vétket és a hét erényt. Hatalmas erejű szer volt ez, az ópium, morfium, kokain

őse, amely a legnagyobb kéjérzetet váltotta ki és mindenki számára egyformán a testtől elválás, a felsőbb régiókba szárnyalás, az önfeledt bacchanáliák álmát hozta. Akik mértéktelenül éltek vele, valóban megőrültek tőle, de a vigasztalan életből csak a kábulat, az álom, a láz birodalmába van menekvés”

Sokan megőrültek akkor Flandriában, A nép önmaga ellen fordult, mert csak úgy tudta elviselni sorsát. És a kormányzó jelenthette a királynak: rend, béke, nyugalom van Flandriában . . .

Magyarországon a látszatkonszolidáció szörnyű jelenségeket iakar. Az egyke, a kivándorlás, a szekták és a szélsőséges, ködös politikai mozgalmak egy elnyomott nép reménytelen kísérletezései. Kollektív extázis járja át népünket és az öntudat elborulásával új lehetőségek nyílnak számára. A francia forradalomhoz egyenes és világos az út: Luther—Descartes—Rousseau. Luther kimondta a hit anarchiáját, Descartes a gondolkozását, Rousseau a morálét. A nagy középkori kötöttséget feloldták és századok mozgalmas élete után elvitték Nyugat-Európát a francia forradalomhoz. Az orosz forradalomhoz sötétségen keresztül vezet az út: szekták, nihilizmus, bombák . . .

Március van újra és a beszédekre — gondolom — készülnek. Az egyik magyar nemzet ismét ünnepelni fogja önmagát, de a forradalomról majd hallgatnak. A forradalom az ő szemükben történelmi burkus, akivel a társadalmat ijeszt-

getik. Pedig a forradalom sokszor a vitalitás jele. És az író — aki a parasztságból vétetett és bent a lelkében már mindent elvégzett — népének utolsó erejével sikolt ja: „Igen: egy új Dózsa, egy új sereggel.” De hol van már a Dózsák kora és hol van a nép, mely halni kész? A szekták ugyan a forradalmak elő futárjai, de jó urak, nem kell félni: többet nem lesz parasztforradalom Magyarországon.

Budapest, 1937 március 15-én.

Irodalom

A történeti részt a következő önálló munkák és tanulmányok alapján írtam meg: HÓMAN—SZEKFŰ: Magyar Történet, KOS Károly: Erdély, FÉJA Géza: Kolozsmonostortól—Mohácsig és MÁRKI Sándor: Dósa György.

Az agrárszocializmus és kivándorlás című fejezetet: RUBINEK Gyula: Parasztszocializmus, MATLEKOVICS Sándor: A kivándorlás, TOKAJI László: Eladó ország, gróf BETHLEN István: Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon, GONDOS Sándor: Elpusztult az amerikai magyarság című munkák, a STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK és saját vizsgálódásom után.

A nép és föld című fejezet a hivatalos statisztikai adatok alapján készült. Mind az agrártársadalom strukturális felépítése, mind a birtokmegoszlás az 1930. évi állapotokat tünteti fel.

Az egyke-fejezet részben saját kutatásaim, részben pedig a PRO CHRISTO diákok háza falukutató munkatársasággal közösen írt könyvünk: Elsüllyedt falu a Dunántúl alapján. A német terjeszkedés DÉNES István és saját kutatáson, a szellemi imperializmus KOGUTOWICZ Károly: Dunántúl című könyve alapján.

A szektákról szóló fejezet minden adata saját gyűjtésem. Többszöri tanulmányutaimat sűrítettem egy útirajzba. Részlet-eredmények az utóbbi években a MAGYAR SZEMLE, MAGYAR ÚT, VÁLASZ és FIATAL MAGYARSÁG című folyóiratokban adtam közre. Bővebb szociális háttér azokban található. Az Alföldre vonatkozólag pedig — különösen az egyes társadalmi osztályokról — most készülő TISZÁNTÚL című könyvemben adok részletes helyzetrajzot.

A 73-ik oldalon felülről a 16. sor helyett a következő olvasandó: „és tönkreteszik, mintha napszámra dolgoznának”.